

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Batı Asya'da Yeni Dönem Hegemonyacılık Geriliyor, Bölgesel İrade Güçleniyor

SALMAN K. AL & DHAFEEIRE & SUN DEGANG

Suudi Arabistan'ın ABD ile Çin Arasında
Çok Boyutlu Kültürel Dengeleme Stratejisi

HASRET ÇOMAK & EGE FURKAN TOKER & OĞUZHAN MANIOĞLU

Türkiye-Çin Diplomatik İlişkilerinin 55 Yılında Avrasya'da
Güç Geçişi ve Jeoekonomik Bağlantısallık

LI SAINAN-LI XI

Dijital İpek Yolu Çerçevesinde
Çin-Arap İşbirliği:
Ürdün Örneği

IQBAL AKHTAR

Filistinciliğin Zirve Paradoksu:
Transatlantik Kamuoyu, Stratejik Realizm ve
İki Devletli Çözümün Sonu

CAN ULUSOY

Mao Zedung'un Diyalektik Anlayışı:
Ekonomik Determinizm Eleştirisi,
Siyasal Özne ve Çin Düşünce Geleneği

KİTAP İNCELEME

SANOOP SAJAN KOSHY

Çin'in Küresel Altyapı Stratejisi

ŞİİR

ATTILA İLHAN

Yalnızlığı Denemek

ŞİİR

SALAH ABDEL SABOUR

Hüzün

FOTOĞRAF PHILIPPE HALSMAN

RESİM PABLO PICASSO

KARİKATÜR Y. ÇEREPA NOV

Genel Yayın Yönetmeni (Sorumlu Müdür)

Fikret Akfırat

Yayın Kurulu

Mehmet Adnan Akfırat, Türk-Çin İş Der • Rafet Ballı, Gazeteci-Yazar • Latif Bolat, Türk Müziği ve Folklorü Uzmanı
Necati Demircan, Şanghay Üniversitesi • Salih Ertan, Elektrik Mühendisi • Dr. Hande Günöz, İstanbul Üniversitesi
Hüseyin Haydar, Şair • Dr. Öğretim Üyesi, Ceyhan İlsever, Okan Üniversitesi • Doç. Dr. Şiir Kılış, TÜBİTAK, ODTÜ
Serhat Latifoğlu, Serbest Fon Yöneticisi • Prof. Dr. Uğur Murat Leloğlu, Türk Hava Kurumu Üniversitesi
Ebru Şahin, Dokuz Eylül Üniversitesi • Dr. Tülin Uygur, Gazeteci-Yazar • Doç. Dr. Yang Chen, Şanghay Üniversitesi

Danışma Kurulu

Cankut Bagana, Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı • Keith Bennett, Sosyalist Çin'in Dostları • Prof. Dr. Cheng Enfu, Çin Sosyal Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Radhika Desai, Manitoba Üniversitesi • Prof. Dr. Ding Xiaoqin, Dünya Politik Ekonomi Derneği Genel Sekreteri
Dr. Francisco Dominguez, Venezuela Dayanışma Kampanyası Genel Sekreteri • Prof. Dr. Guo Changgang, Şanghay Sosyal Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Efe Can Gürcan, London School of Economics and Political Science • Prof. Dr. Emin Gürses, Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Han Zhimin, Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi • Faik Işık, Avukat • Prof. Dr. Birol Kılış, OSTİM Teknik Üniversitesi
Murat Kolbaşı, DEİK Asya Pasifik İş Konseyleri Koordinatör Başkanı • Prof. Dr. Semih Koray, Bilkent Üniversitesi
Prof. David Laibman, Brooklyn College • Prof. Dr. Li Xi, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi • Dr. Euclides Mance, Kurtuluş Felsefesi Enstitüsü
Ethem Sancak, ES Yatırım Yönetim Kurulu Başkanı • Prof. Dr. Sun Degang, Fudan Üniversitesi • Wu Keming, Emekli Büyükelçi • Ardan Zentürk, Gazeteci-Yazar

Editörler

Mustafa Altinkaya, İTÜ TMDK, Yüksek Lisans Öğrencisi • Tolga Dişçi, Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi
Jessica Durdu, Çin Dışişleri Üniversitesi, Doktora öğrencisi • Elif Erkeç, Shanghai Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi, Doktora öğrencisi
Ece Kırbaş Perinçek, Sanat Tarihçisi-Ressam • Şafak Terzi, Gazeteci • Arda Tunçel, Şanghay Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi
Ye Zhangxu, Şanghay Üniversitesi, Doktora öğrencisi

İngilizce Dil Editörü • Dr. Sean Thomas McKenna

Grafik Tasarım • Çiçek İlsever

Yönetim Yeri

Ünalan Mahallesi, Libadiye Caddesi No:84, 34700, Üsküdar /İstanbul

www.briqjournal.com • editor@briqjournal.com

+90 (212) 401 13 33 +90 (212) 401 13 34 +90 (542) 800 41 85

Yayın Türü • Süreli Bilimsel Dergi

Genel Müdür • Elif Nisa Kılavuz

Sahibi • Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği (Türk-Çin İş Der) adına Emine Sağlam

İndeksler

Yayın İlkeleri

Dünya siyasetinin çok kutuplaşması ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğinin hız kazanması, Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya düzeni yaratma arzusunun boşa çıkarmıştır. İşte böyle bir dönemde, emperyalist devletlerin küreselleşmeciliğini reddeden yeni bir dünya düzeninin şekillendiği gözlemlenmektedir. Şekillenmekte olan yeni dünya düzeni, kamusal ağırlıklı projeler üzerinden ortak kalkınma ve dayanışma sağlamaya meyilli gelişmekte olan ülkelerin gereksinim ve özlemlerine yanıt vermelidir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013'te ortaya attığı Kuşak ve Yol Girişimi, bu temelde yeni bir işbirliği modeli için uygun bir fırsat ve zemin oluşturmıştır.

Kuşak ve Yol Girişimi, İpekyolu kavramını yeniden uygulamaya yönelik çağırıcı bir hamledir. İpekyolu, 2 bin yıl öncesine kadar Çin'in küresel refaha, ticarete ve işbirliğine yoğun şekilde katkı koyduğu bir dönemi betimlemektedir. Günümüzün İpekyolu projesi ise bu kez demir ve deniz yollarının yanı sıra dijital sistemleri de içermektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi; Çin'in teklifi ve desteğiyle Asya, Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'dan 60'ın üzerinde ülkeyi ortak refah ve kalkınma gayesiyle bir araya getirmeyi öneriyor. Bütün bu ülkeler, günümüzde dünya gayri safi milli hasılasının neredeyse yarısını gerçekleştirmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi; Batı merkezli dünya düzeninden farklı olarak, insanlığın ortak çıkarları adına küresel üretim ve ticareti ilerletmeye yönelik barışçıl bir işbirliği yaratma arzusunda. Emperyalist sömürü düzenini kesin olarak reddetmektedir. Barut, baharat, ipekliler, pusula ve kâğıdı 2 bin yıl önce insanlığa sunan Asya merkezli İpekyolu; bugün de yapay zekâ, kuantum bilgisayar, yeni enerji ve malzeme teknolojileriyle uzay vizyonunu yaygınlaştırmayı, gelişmekte olan ülkelere teklif ediyor. Bunun yanı sıra, Kuşak ve Yol Girişimi, ekosistemi yok olmanın eşiğine getiren iklim değişikliği ve diğer çevresel tehditlere karşı biyoekonomik planların oluşturulup harekete geçirilmesi için paydaş ülkelere teşvik ve fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini ilerletmede kilit bir konuma sahiptir. Tıpkı eski İpekyolu'nda olduğu gibi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Asya'dan batıya açılan en ileri kapısı konumunda olacaktır. Yine Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde son derece önemli bir konumdadır. Ancak genel olarak Çin'in gelişmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin insanlığın geleceğine katkıları; Türkiye'de akademi, medyada ve siyaset dünyasında çok yüzeysel bir şekilde bilinmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, Türk akademi ve medyasının, buna bağlı olarak da siyasi karar vericilerin, Çin'i Batı kaynaklarından takip etmeleridir. Aynı şekilde Türkiye'deki değişim ve dönüşümlerle ilgili bilgiler, Batı kaynakları süzgecinden geçerek Çin'e ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin potansiyel ortakları olan diğer ülkelere ulaşmaktadır.

BRIQ, Asya Yüzyılı'na doğru ortaya çıkan yeni olanak ve güçlükleri derinlemesine anlama amacıyla yayın hayatına atılmıştır.

BRIQ, öncelikle Çin ve Türkiye'nin akademisyen, aydın ve karar vericileri arasında doğrudan görüş ve bilgi alışverişini sağlayacaktır. Aynı zamanda insanlığın ortak geleceği için tarihsel olanaklar sağlayan Kuşak ve Yol Girişimi temelinde bütün dünyanın, özellikle de gelişmekte olan dünyanın entelektüel birikimini bir araya getirecek bir platform olma iddiasındadır.

Dergi, bireysel kâr ve çıkar sistemine karşı halkın yararının temel ilke olarak benimsendiği kamucu ekonomilerin dönüştürücü gücünü ortaya koyan entelektüel katkıların yayımlanmasına adanmıştır. Özellikle Kuşak ve Yol Girişimi'nin kamucu ekonomi modelinin uygulanmasındaki rolünü ve bu girişimin gelecekteki ortaklarının mevcut dönüştürücü potansiyele katkılarını anlamak derginin öncelikleri arasındadır.

BRIQ, adil bir uluslararası dünya düzeni altında insanlığın birliğini savunmaktadır. Dolayısıyla Avrasya, Afrika ve Amerika başta olmak üzere tüm dünyadan seçkin akademisyen ve aydınların bulunduğu bir yayın organı olacaktır. Barış, kardeşlik, işbirliği, refah, toplumsal fayda ve ortak kalkınma ilkeleri temelinde yeni bir uygarlığın savunucuları BRIQ çatısı altında buluşacaklardır.

Yazım Kuralları

BRIQ, akademik makalelerden kitap incelemelerine, araştırma/inceleme yazılarına, röportajlara, haber bültenlerine ve ana makalelere uzanan geniş bir içerik dizisini yayımlar.

Yayın Kurulu, özel konular için bildiri çağrısı yayımlayabilir; yazılara katkı sağlaması için yazarları davet edebilir. Ayrıca talep edilmemiş gönderileri de memnuniyetle karşılar.

Gönderiler İngilizce ya da Türkçe kabul edilir. Tüm gönderiler kısa bir biyografi (en fazla 150 kelime) içermeli ve briq@briqjournal.com adresine Microsoft Word dosya eki olarak gönderilmelidir. Daha önceden yayımlanmış olan ya da başka dergiler tarafından incelenmekte olan makaleler ve diğer içerikler yayımlama için dikkate alınmayacaktır.

BRIQ, American Psychological Association (APA, 7th edition, <https://www.apastyle.org>) yöntemini izler ve İngilizce makalelerde Amerikan İngilizcesi yazımını kullanır.

BRIQ, tüm "akademik makaleler" için çift kör hakem değerlendirme sürecini uygular.

Akademik makaleler özetler, notlar, referanslar ve diğer tüm içerikler dahil 5000 ila 9000 kelime aralığında olmalıdır. Bir özet (en fazla 200 kelime) ve 5 anahtar kelime içeren tamamen isimsizleştirilmiş yazının ve tam yazar bilgisinin dahil olduğu bir kapak sayfası da dergiye ulaştırılmalıdır.

Kitap incelemeleri 1000 kelimeden uzun olmamalıdır. İki ya da daha fazla çalışmayı içeren araştırma/inceleme yazıları en fazla 3000 kelime olabilir.

Haber gelişmelerinin kısa analizini içeren haber bültenleri, 1500 kelimeden uzun olmamalıdır. Rapor ve analizi birleştiren ana makaleler en fazla 3500 kelime olabilir.

Röportaj önerileri için lütfen Yayın Kurulu ile iletişime geçiniz.

Batı Asya'da Yeni Dönem Hegemonyacılık Geriliyor, Bölgesel İrade Güçleniyor

ABD ve İsrail'in İran'a yönelik saldırısıyla ortaya çıkan uluslararası tablo, yalnızca Batı Asya'da değil, dünya genelinde güç dengelerindeki köklü dönüşümün en önemli göstergelerinden biri oldu. Saldırının hedefi, İran'ı bölgesel güç olmaktan çıkarmak, ABD-İsrail üstünlüğünü yeniden tesis etmek ve Batı Asya'yı yeniden Washington'un çizdiği güvenlik çerçevesine sokmaktı. Ancak sonuç bunun tersi oldu. ABD'nin doğrudan müdahalesi, sahip olduğu askeri üstünlüğün bölgesel sonuçları belirlemeye yetmediğini ortaya koydu. İsrail'in saldırganlığı ise bölge ülkelerini ABD-İsrail çizgisinde birleştirmek yerine, kendi güvenliklerini ve geleceklerini kendilerinin belirleme eğilimini güçlendirdi.

Bu gelişmeler, dünya güç dengesindeki büyük değişimin Batı Asya'daki yansımalarıdır. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi, Irak'taki etkisinin zayıflaması, Suriye'yi bölme girişiminin sonuç vermemesi ve İsrail'in bölgesel hegemonya planlarının başarısızlığa uğraması aynı sürecin parçasıdır.

Bu değişimin temelinde dünya ekonomisindeki köklü dönüşüm bulunuyor. Dünya ekonomisinin üretim ve birikim merkezleri değişiyor; kapitalist merkezlerin dünya ekonomisi üzerindeki göreceli üstünlüğü aşılıyor; bunun siyasal sonucu olarak emperyalist sistemin eski hiyerarşik yapısı sarsılıyor. Emperyalist merkezlerin dünya ekonomisindeki üstünlüklerini koruma mücadelesi, gelişen dünya ile çelişkilerini derinleştirirken kendi aralarındaki rekabeti de keskinleştiriyor.

Bunun bir sonucu da Atlantik cephesinin gelişen dünyaya karşı tutumundaki farklılaşmadır. ABD ile İngiltere, Almanya ve Fransa arasındaki çıkar farklılıkları derinleşiyor. Atlantik sisteminin daha alt kademelerinde yer alan ülkeler de Washington'un çizgisinden farklılaşan tutumlar geliştirebiliyor. Gelişen dünyaya karşı ortak hareket etme zorunluluğu emperyalist merkezler açısından daha yakıcı hale gelirken, kendi aralarındaki rekabet onları ortak tutumdan uzaklaştırıyor ve aralarındaki çelişkileri derinleştiriyor.

Aralarında rekabet ve çıkar farklılıkları bulunan gelişen dünya devletleri ise, bu koşullarda farklı siyasal sistemlere sahip olmalarına rağmen egemen eşitlik temelinde ortak kalkınma, güvenlik ve işbirliği alanlarında giderek daha fazla bir araya geliyor.

Bu koşullar, Batı Asya ülkelerinin kendi güvenlikleri ve bölgesel ilişkileri konusunda daha bağımsız tercihler geliştirmesine imkân sağlıyor. Suudi Arabistan'ın ABD ile ilişkilerini sürdürürken Çin'le stratejik ilişkilerini geliştirmesi ve İran'la normalleşmeyi koruması; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile güvenlik işbirliğini geliştirmesi ve aynı zamanda Çin ve Rusya ile ilişkilerini derinleştirmesi, bölge ülkelerinin emperyalist merkezlerden bağımsızlaşma arayışını gösteriyor. Burada söz konusu olan, bir dış gücün başka bir dış gücün yerini alması değil; farklı sistemlere sahip devletlerin, egemen eşitlik temelinde kendi güvenliklerini ve kalkınmalarını ilgilendiren ortak çıkar alanları oluşturabilmesidir.

Batı Asya'da henüz tamamlanmış yeni bir düzen yoktur. ABD'nin askeri ve ekonomik gücü önemini koruyor ve bölge ülkeleri arasındaki çıkar farklılıkları da devam ediyor. Fakat eski düzen artık eskisi gibi işlemiyor. Dünya güç dengesindeki değişim, milli devletlerin emperyalist hegemonyacılığa karşı bağımsızlıklarını güçlendirmelerinin nesnel koşullarını yaratıyor. Batı Asya ülkeleri de kendi güvenliklerini ve geleceklerini belirleme yönünde daha güçlü bir irade ortaya koyuyor. 7 Ağustos 2026'da imzalanan Mekke Anlaşması ise bunun somut bir ifadesidir.

İÇİNDEKİLER

SALMAN K. AL-DHAFFEEIRE & SUN DEGANG

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 377-406

**Suudi Arabistan'ın ABD ile Çin Arasında
Çok Boyutlu Kültürel Dengeleme Stratejisi**

HASRET ÇOMAK & FURKAN TOKER & OĞUZHAN MANIOĞLU

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 407-426

**Türkiye-Çin Diplomatik İlişkilerinin 55. Yılında Avrasya'da
Güç Geçişi ve Jeoekonomik Bağlantısallık**

LI SAINAN & LI XI

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 427-446

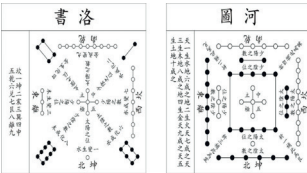
**Dijital İpek Yolu Çerçevesinde
Çin-Arap İşbirliği: Ürdün Örneği**

IQBAL AKHTAR

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 447-476

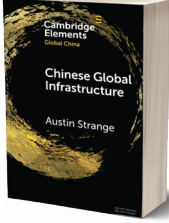
**Filistinciliğin Zirve Paradoksu:
Transatlantik Kamuoyu, Stratejik Realizm ve İki Devletli Çözümün Sonu**

CAN ULUSOY

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 477-496

**Mao Zedung'un Diyalektik Anlayışı:
Ekonomik Determinizm Eleştirisi, Siyasal Özne ve Çin Düşünce Geleneği**

SANOOP SAJAN KOSHY

KİTAP İNCELEME 497-500

Çin'in Küresel Altyapı Stratejisi

ATILLA İLHAN

ŞİİR 501-502

Yalnızlığı Denemek

SALAH ABDEL SABOUR

ŞİİR 503-504

Hüzün

FOTOĞRAF 505

PHILIPPE HALSMAN

**Dalí Atomicus
(1948)**

RESİM 506

PABLO PICASSO

**Saltimbanques Ailesi
(1905)**

KARİKATÜR 507

Y. ÇEREPA NOV

**Kendi Uçak Gemisini
Denize Sürüyor (1979)**

Suudi Arabistan'ın ABD ile Çin Arasında Çok Boyutlu Kültürel Dengeleme Stratejisi

SALMAN K. AL-DHAFEEIRE*

Doktora Öğrencisi
Fudan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Kamu İşleri
Fakültesi, Şanghay, Çin

SUN DEGANG*

Prof. Dr.
Fudan Üniversitesi, Uluslararası
Araştırmalar Enstitüsü, Şanghay, Çin

**Salman K. Al-Dhafeire, Çin'in Şanghay kentindeki Fudan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Kamu İşleri Fakültesinde Uluslararası Politika alanında doktora adayıdır. Araştırmaları, özellikle Suudi Arabistan, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri ve daha geniş jeopolitik dinamikler üzerinde durarak Çin ile Ortadoğu arasındaki siyasi ilişkilere odaklanmaktadır. Japonya'daki Kyushu Üniversitesi'nden hukuk yüksek lisans derecesi almış; burada Japonya'nın siber güvenlik stratejilerini ve bunların uluslararası ilişkilere etkilerini araştırmıştır. ABD'deki Toledo Üniversitesi'nden Siyaset Bilimi ve Elektrik Mühendisliği alanlarında iki lisans derecesine sahiptir. Hâlen Suudi Arabistan'daki King Saud Üniversitesi Hukuk ve Siyaset Bilimi Bölümünde öğretim asistanı olarak çalışmaktadır. Fudan Üniversitesi'nde Ortadoğu yönetişimi ve güvenlik işbirliği üzerine düzenlenen uluslararası konferanslarda sunumlar yapmıştır.*

ORCID: 0009-0004-3857-0364

e-posta: saldhafeire@ksu.edu.sa

***Sun Degang, Çin'in Şanghay kentindeki Fudan Üniversitesi Uluslararası Araştırmalar Enstitüsünde profesör ve Siyaset Bilimi Bölümü başkanıdır. Harvard Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezinde konuk araştırmacı (Eylül 2018-Eylül 2019), Oxford Üniversitesi St. Antony's College'da kıdemli ortak üye; Oxford İslami Araştırmalar Merkezi (2012-2013), Denver Üniversitesi (2007-2008) ve Hong Kong Üniversitesi'nde (2004-2005) akademik ziyaretçi olarak bulunmuştur. Araştırma alanları Ortadoğu siyaseti ve uluslararası ilişkiler, büyük güçlerin Ortadoğu stratejileri ve Çin'in Ortadoğu diplomasisidir.*

ORCID: 0009-0003-3418-8558

e-posta: sundegang@fudan.edu.cn

Geliş Tarihi: 10.02.2026

Kabul Tarihi: 01.06.2026

Atıf: Al-Dhafeire, S. K., & Sun, D. (2026). Suudi Arabistan'ın ABD ile Çin Arasında Çok Boyutlu Kültürel Dengeleme Stratejisi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 7(4), 377-406.

ÖZ

Bu araştırma, ABD-Çin büyük güç rekabetinin yoğunlaştığı ve Suudi Arabistan Krallığı'nın Vizyon 2030 çeşitlendirme gündeminin uygulandığı bir ortamda Suudi Arabistan'ın kültürel araçları gelişkin bir hedging biçimi olarak stratejik biçimde kullanmasını incelemektedir. Hedging teorisinden hareket eden çalışma, "çok boyutlu kültürel dengeleme"yi, taraflardan biriyle hizalanmaksızın Amerikan ve Çin yumuşak güç etkilerini aynı anda geliştiren ve dengeleyen, devlet tarafından tasarlanmış bilinçli bir strateji olarak kavramsallaştırmaktadır. Suudi Arabistan'ın kültürel dengeleme stratejisini dört temel amaç yönlendirmektedir: Çin'in yükselişine ve çok kutupluluğun güçlenmesine yanıt vermek; Pekin'le uzun vadeli kültürel ve stratejik bağlar kurmak; ABD'nin tarihsel kültürel nüfuzunun hâkimiyetini azaltmak; seçici uyarlama yoluyla Suudi ulusal kimliğini ve İslami değerleri korumak. Analiz, bu stratejiyi altı boyutta somutlaştırmaktadır: Dil ve eğitim; kültür kurumları ve yemek diplomasisi; medyadaki görünürlük; hava yolu bağlantısallığı ve hareketlilik; bilimsel ve kültürel işbirliği; oyun, e-spor, animasyon ve spor diplomasisi dâhil yükselen dijital sektörler. 2020-2026 dönemine ait ampirik bulgular, hedging stratejisinin beş temel özelliğini ortaya koymaktadır: Çok boyutluluk, tamamlayıcılık, ikilik, dinamizm ve asimetri. Riyad, ABD ile derin ve elit düzeydeki bağlarını sürdürürken Çin'le ilişkilerin hacmini ve kitlesel temas düzeyini hızla artırmakta; böylece özerkliğini en üst düzeye çıkarırken ılımlı İslami değerlere dayanan özgün, orta ölçekli bir yumuşak kültür gücü ortaya koymaktadır. Çalışma, kültürel dengelemenin geleneksel hedging stratejisinin düşük riskli fakat meşruiyeti yüksek bir uzantısı olduğu; büyük güçler arasındaki kültürel rekabeti çok kutupluluk içinde yol alan orta güçler için stratejik bir varlığa dönüştürdüğü sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ABD, Çin, çok boyutlu kültürel dengeleme, hedging stratejisi, Suudi Arabistan.

Saudi Arabia's Complex Cultural Hedging Between the U.S. And China

ABSTRACT

This research examines Saudi Arabia's strategic use of cultural instruments as a sophisticated form of hedging amid intensifying U.S.-China great-power rivalry and the Kingdom's Vision 2030 diversification agenda. Drawing on hedging theory, the study conceptualizes "complex cultural hedging" as a deliberate, state-orchestrated strategy that simultaneously cultivates and balances American and Chinese soft power influences without aligning with either. Four core objectives drive Saudi cultural hedging: responding to China's rise and the rise of multipolarity; forging long-term cultural and strategic ties with Beijing; reducing the historical dominance of U.S. cultural influence; and preserving Saudi national identity and Islamic values through selective adaptation. The analysis operationalizes this strategy across six dimensions: language and education; cultural institutions and food diplomacy; media visibility; air connectivity and mobility; scientific and cultural cooperation; and emerging digital sectors, including gaming, e-sports, animation, and sports diplomacy. Empirical findings from 2020–2026 reveal five key characteristics of the hedging strategy: multi-dimensional, complementary, dual, dynamic, and asymmetric. Riyadh sustains deep, elite-level ties with the United States while accelerating volume and mass exposure with China, thereby maximizing autonomy and projecting a distinctive, soft, middle-power culture rooted in moderated Islamic values. The study concludes that cultural hedging represents a low-risk, but high-legitimacy, extension of traditional hedging, transforming great-power cultural competition into a strategic asset for middle powers navigating multipolarity.

Keywords: China, complex cultural hedging, hedging strategy, Saudi Arabia, US.

Giriş

SUUDİ ARABİSTAN'IN VİZYON 2030'U hayata geçirme taahhüdü, ülkenin uluslararası sistemin değişen dinamiklerine uyum sağlama kararlılığını ortaya koymuştur. Veliht Prens Muhammed bin Selman tarafından 2016'da açıklanan bu büyük proje, Suudi liderlerin Krallığın petrol ve hidrokarbon piyasalarına aşırı bağımlılığının ciddi bir kırılmağa dönüştüğünü fark etmelerinin ardından tasarlanmıştır (Vision 2030, 2021). Vizyonun temel temaları arasında gelişen bir ekonomi kurmak, canlı bir toplum oluşturmak ve iddialı bir ulus meydana getirmek yer almıştır (Vision 2030, 2021). Krallık, özellikle destekleyici iş ortamları, eğitime yapılan yatırımlar ve müreffeh bir gelecek aracılığıyla bütün paydaşların başarılı olmasını sağlayacak yenilenmiş bir yönetim anlayışı öngörmüştür.

Suudi Arabistan Krallığı, geleneksel olarak ABD ile hizalanmış olsa da, ülkedeki değişen kültürel dinamikler Çin ile ABD arasında izlenen bir hedging (dengeleme) stratejisini yansıtmaktadır. Bu strateji, Çin'in küresel bir güç olarak artan nüfuzuna yanıt verme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Diğer amaçlar arasında 2025 Çin-Suudi Arabistan Kültür Yılı, Mandarin eğitiminin yaygınlaştırılması ve ortak miras projeleri gibi girişimler aracılığıyla Pekin'le uzun vadeli kültürel ve stratejik yatırımlar geliştirmek bulunmaktadır (Aldhobaib, 2025). Hedging stratejisi ayrıca, ABD'nin değişken taahhütlerinin doğurduğu riskleri azaltırken eğitim, medya ve eğlence alanlarındaki Amerikan kültürel nüfuzunun tarihsel hâkimiyetini kademeli biçimde sınırlandırmaktadır. Son olarak, bu girişim dışarıdan gelen kültürel etkilerin Arap-İslam normlarıyla uyumlu olmasını sağlayarak Vizyon 2030 kapsamında seçici uyarlama yoluyla Suudi Arabistan'ın ulusal kimliğini ve temel İslami

değerlerini korumaktadır. Suudi Arabistan'ın iki kanallı kültürel etkileşimi, yumuşak güç araçlarıyla yürütülen gelişkin bir hedging biçimidir (Algamendi, 2025; Vision 2030, 2021). Bu yaklaşım büyük önem taşımaktadır, çünkü büyük güçlerden birinin taahhütleri aniden değiştiğinde Riyad'ın maruz kalacağı riskleri azaltmasına yardımcı olmaktadır. Bu çabalar, Suudi Arabistan'ın stratejik özerkliğini ve kültürel alanı düşük riskli ve yüksek getirili bir çeşitlendirme aracı olarak değerlendirmesini açıkça göstermektedir.

KİK ülkeleri arasında Suudi Arabistan, giderek daha belirgin bir orta güç hâline gelmektedir. Bu olgu uluslararası ilişkiler araştırmacılarının ilgisini çekmiş; bazıları hedging teorisi üzerine çalışmalarını ve uygulamalarını Doğu Asya ve ASEAN ülkelerinden Suudi Arabistan'a yöneltmiştir (Thomas, 2025; Yao, 2025). Çin'in Ortadoğu'da giderek daha güçlü bir yer edinmesi ve ABD'nin bölgedeki nüfuzunun gerilemesi bu ilgiyi büyük ölçüde beslemiştir. Siyaset bilimciler araştırmalarında çoğunlukla Krallığın petrol pazarlarını çeşitlendirmesine, başta Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) olmak üzere Çin öncülüğündeki girişimlere katılımına ve temel güvenlik garantörü olarak ABD'ye bağımlılığını sürdürmesine odaklanmaktadır (Thomas, 2025). Bununla birlikte, Riyad'ın özerkliğini en üst düzeye çıkarıp riski en aza indirmek amacıyla iki ülkeyle aynı anda nasıl ilişki kurduğu ve aralarında nasıl bir denge gözettiği incelendiğinde, hedging davranışının kültürel boyutlarına ilişkin önemli bir araştırma boşluğu ortaya çıkmaktadır.

Suudi Arabistan'ın eğitim değişim programları, dil programları, ortak kültür yılları, kültürel miras diplomasisi, turizmin teşviki ve uluslararası eğlence etkinlikleri gibi yumuşak güç araçlarını, hem ABD hem de Çin nezdinde alternatif etki alanları ve olumlu algı oluşturmak amacıyla

nasıl kullandığını inceleyen kapsamlı çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle Suudi Arabistan'ın Washington ve Pekin'le kültürel angajmanının stratejik mantığı, işleyiş mekanizmaları ve karşılaştırmalı yoğunluğu yeterince incelenmemiştir. Bu çalışma, çok boyutlu kültürel dengelemeyi Suudi Arabistan'ın ABD ile Çin arasındaki genel dengeleme (hedging) stratejisinin ayrı ve giderek merkezileşen bir bileşeni olarak kavramsallaştırıp analiz ederek söz konusu boşluğu gidermektedir.

Bu çalışma, Suudi Arabistan'ın ulusal kimliğini ve küresel kültürel bağlarını güçlendirmek için hem Amerikan hem de Çin yumuşak gücünün unsurlarını bütünleştirerek çok boyutlu bir kültürel dengeleme stratejisi izlediğini savunmaktadır. Bu dengeleme çabası, Suudi Arabistan'ın küresel kültürel akımları benimserken stratejik özerkliğini korumasına imkân vermektedir.

Literatür Taraması

Hedging Teorisi ve Orta Güçler

Son yıllarda jeopolitik araştırmacıları ve uluslararası ilişkiler akademisyenleri hedging teorisinin uygulanmasına giderek daha fazla ilgi göstermiştir. Orta güçlerin hedging stratejisi, Suudi Arabistan gibi orta güçlerin açıkça dengeleyici ya da peşine takılan bir devlet olmaksızın iki büyük güç arasında kendilerini nasıl konumlandırabileceklerini incelemek için yararlı bir analitik mercek sunmaktadır. Kuiké (2021) göre hedging, algılanan bir tehdide karşı askerî kapasite ya da ittifak yetenekleri geliştirmeyi ifade eden geleneksel dengeleme stratejisi ile avantaj elde etmek için baskın devletle hizalanmayı ifade eden güçlü devletin safına katılma stratejisi arasında bir yerde durmaktadır.

Suudi Arabistan'ın Vizyon 2030 ile ekonomik ve toplumsal dönüşüm hedefi, ülkenin geleneksel ABD eksenli konumunu yeniden şekillendirirken Çin ve ABD arasında izlediği dengeleme (hedging) stratejisine de zemin hazırlıyor (Fotoğraf: Soul of Saudi, 2025).

Kuik ve González-Pujol gibi araştırmacılar, “hedging”in uluslararası belirsizlik ortamında riski en aza indirmeye çalışırken amaçları bakımından genellikle karma nitelik taşıyan ekonomik ve siyasi kazanımlara yönelik bir dizi politikayı birleştirdiği konusunda hemfikirdir. Hedging stratejisi izleyen devletler farklı ülkelerle ilişkilerini çeşitlendirir; rakiplerin her biriyle karşılıklı fayda sağlayan ekonomik ve diplomatik ilişkiler geliştirmeye çalışır; ülkelerden birinin davranışları öngörülemez hâle gelirse uygulanmak üzere ihtiyat planları hazırlar (González-Pujol, 2024). Böylece bağımsızlıklarını korur, iki süper güç arasındaki bir çatışmaya sürüklenme riskinden sakınır ve aynı zamanda bu iki gücün rekabetinden yararlanırlar.

Krallık bir yandan silah anlaşmaları ve ortak savunma düzenlemeleri aracılığıyla ulusal güvenlik bakımından ABD’ye derin bir bağımlılık geliştirirken, diğer yandan Çin ile yeni ekonomik ve kültürel bağlar kurmaktadır (Qin & Razali, 2025).

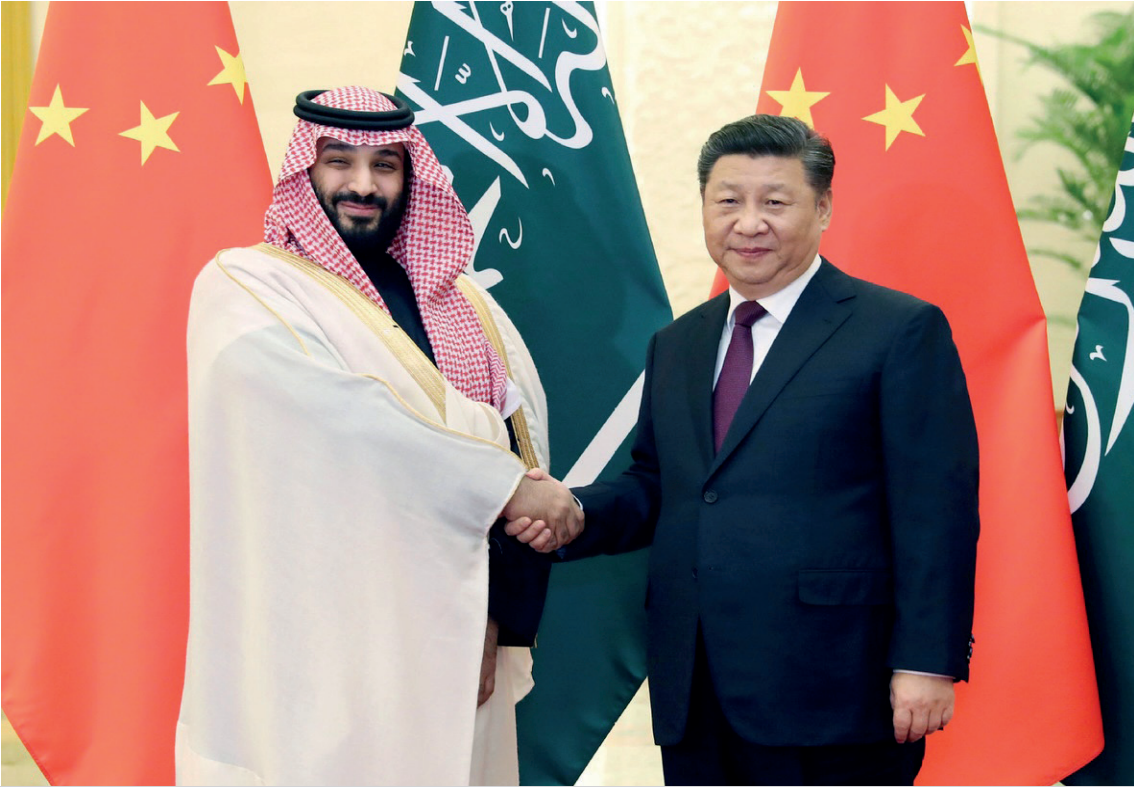
ABD-Çin rekabetinin değişen bağlamında hedging, küresel düzendeki geçiş sürecinde yol almaya çalışanlar açısından özellikle önemlidir. Mevcut hedging literatürü esas olarak Güneydoğu Asya’ya odaklanmış; önde gelen araştırmacılar Vietnam, Endonezya, Malezya ve Filipinler gibi devletlerin davranışlarını incelemiştir (Wong, 2025; Yao, 2025). Bu bağlamlarda odak, ABD’nin bölgedeki hâkimiyeti azalırken söz konusu devletlerin Çin’in büyüyen ekonomik ve askerî nüfuzuna nasıl karşılık

verdiği üzerinde olmuştur. Bununla birlikte, bu orta güçlerin çoğu güvenlik garantileri bakımından hâlâ ABD’ye dayanmaktadır (Yao, 2025). Bölge, uzun yıllar boyunca Avrupalı güçlerin sömürgeciliği, iç savaşlar, bölgesel ve sınır anlaşmazlıkları ile sınırlı maddi kapasite gibi uluslararası ilişkilerdeki başlıca etkenlerden etkilenmiş; bunlar, bağlantısızlığı temel bir gereklilik hâline getirmiştir. Bu literatür hedging stratejisini anlamak bakımından etkili ve önemli olsa da, bazı araştırmacılar bulguların diğer bölgelere genel olarak uygulanabilirliğini sorgulamıştır. İlgili çevreler, araştırmaların çoğunun tek bir bölgede yürütüldüğünü ileri sürmektedir. Tanım ve kavramsallaştırmadaki farklılıklar dikkate alındığında, araştırmalar Çin ile ABD’nin nüfuzunun birlikte hissedildiği diğer bölgelere doğru çeşitlendirilmelidir (Telci & Rakipoğlu, 2021). Yukarıda anılan etkenlerin ASEAN bölgesini tarihsel olarak ikincil bir konuma ittiği ve bölge ülkelerinin çoğunun doğal kaynak bakımından zengin olmadığı düşünüldüğünde, bu ülkelerin hedging yaklaşımları öncelikle ekonomik ve güvenlik çıkarlarına dayanmakta; diğer önemli alanlar ise incelenmeden kalmaktadır. Çalışmaların Körfez’e genişletilmesi bu boşlukları giderebilir ve orta güçlerin davranışlarını anlamak için daha elverişli bir bağlam sağlayabilir. Bu ülkeler doğal kaynak bakımından zengindir ve Çin ile ABD karşısındaki konumlanmaları, daha derin analiz ve inceleme gerektiren farklı biçimler almaktadır. Körfez bölgesindeki hedging stratejilerinin en belirgin örneği Suudi Arabistan’dır. Krallık, yalnızca tarafsız kalmanın çok ötesine geçen gelişkin bir hedging biçimi uygulamaktadır.

Suudi Arabistan’ın çok boyutlu kültürel dengeleme stratejisi, onu daha genel hedging biçimlerinden ayıran, birbiriyle bağlantılı beş boyutla tanımlanmaktadır. Birincisi, Suudi Arabistan’ın hedging uygulaması çok alanlıdır. Krallık, dengelemeyi tek bir alanda kullanmak yerine ulusal güvenlik, ekonomi,

diplomasi ve kültürden oluşan dört temel politika alanının tamamında eşzamanlı olarak uygulamaktadır (Bakir & Al-Shamari, 2025). Suudi Arabistan Krallığı, çok alanlı yaklaşım sayesinde bir politika alanındaki olumlu sonucun başka bir alandaki kırılabilirliği telafi etmesini sağlayabilir. İkincisi, Suudi Arabistan'ın hedging stratejisi tamamlamıştır. Krallık bir yandan silah anlaşmaları ve ortak savunma düzenlemeleri aracılığıyla ulusal güvenlik bakımından ABD'ye derin bir bağımlılık geliştirirken, diğer yandan Çin ile yeni ekonomik ve kültürel bağlar kurmaktadır (Qin & Razali, 2025). Bu ilişki, Krallığın iki süper güç arasında sıfır toplam bir tercihte bulunmak yerine her ikisinden de "katma değer" elde ettiği bir durum yaratmaktadır.

Üçüncüsü, strateji ikili bir niteliğe sahiptir. Suudi Arabistan, tarihsel olarak petrol karşılığında güvenlik düzenlemelerine dayanan Washington'la uzun süreli yarı ittifakını korurken, 2020'lerin başından itibaren öne çıkan Pekin'le kapsamlı stratejik ortaklığını geliştirmektedir (Thomas, 2025). Dördüncüsü, Suudi Arabistan'ın hedging stratejisi dinamik ve evrilen bir seyir izlemektedir. Tarihsel olarak temel dış güvenlik garantörü sıfatıyla ABD'ye bağımlılığa ağırlık veren Krallık, ABD'nin bölgesel taahhüdünde algılanan değişimlere ve Pekin'in artan küresel nüfuzuna yanıt olarak Çin'e giderek daha fazla önem vermiştir (Qin & Razali, 2025). Bu zamansal boyut, değişen güç dağılımlarına uyum sağlama kabiliyetinin altını çizmektedir.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, 22 Şubat 2019'da Çin'in başkenti Pekin'deki Halk Büyük Salonu'nda Suudi Arabistan Veliat Prensi Muhammed bin Salman El Suud ile birlikte (Fotoğraf: Xinhua, 2019).

Son olarak, strateji eşit uzaklığa dayalı değil, asimetriktir. Riyad, angajmanını belirli ihtiyaçlara göre pragmatik biçimde ayarlamakta; ABD ile ilişkilerinde derinliğe, niteliğe ve elit düzeydeki bağlarla öncelik verirken Çin’le ilişkilerinde ise genişliği, hacmi ve kitlesel etkileşimi öne çıkarmaktadır. Bu bilinçli eğilim, kusursuz bir denge aramadan getirileri ve risk yönetimini en uygun hâle getirmektedir. Bu beş boyut birlikte Suudi Arabistan Krallığı’nın çok boyutlu dengeleme stratejisini oluşturmaktadır. Krallığın büyük güç rekabetini stratejik bir fırsata dönüştürerek çok kutuplu çağda özerkliğini ve nüfuzunu artırmasını sağlamaktadır. Suudi Arabistan, hedging ilkelerini birden fazla alana ve zamana yayarak kendisini edilgen bir seyirci değil, uluslararası çevresini etkin biçimde şekillendiren bir aktör olarak konumlandırmaktadır.

Araştırmacılar, Suudi Arabistan’ın ABD’yle etkileşimlerindeki davranış boyutlarını bütünüyle incelemiş; ancak bu etkileşimler esas olarak güvenlik ve ekonomik ihtiyaçlara odaklanmıştır. Kültürel dengeleme gibi diğer alanlar yeterince araştırılmamıştır. Bu durum, Krallığın rekabet hâlindeki yumuşak güç etkilerini nasıl yönettiğine ve bunun daha geniş hedging stratejisinin bilinçli ve kasıtlı bir boyutu olup olmadığına ilişkin analitik bir boşluk bırakmaktadır.

Yumuşak Güç, Kültürel Diplomasi ve İnşacı Kimlik

Ülkeler ve devletler, çoğu zaman kaotik olan uluslararası düzende güvenliklerini korumak ve varlıklarını sürdürmek için yerleşik bir stratejiye sahip olmalıdır. Bu varlığını sürdürme kabiliyeti çoğu zaman devletin algılanan gücüyle güvence altına alınmaktadır. Sosyal bilimciler arasında güç, bir aktörün toplumsal ilişki içinde karşı koymaya rağmen kendi iradesini gerçekleştirme

olasılığı olarak tanımlanmaktadır (Raimzhanova, 2015). Böyle bir durumda söz konusu aktörün nitelikleri, kaynakları ve yetenekleri diğer aktörlerinkinden daha güçlüdür. Aktörler güç aracılığıyla faaliyet gösterdikleri sistem içinde bağlayıcı yükümlülükler yaratabilir; ilgili aktörler aynı amacı paylaştığında ya da zayıf olan taraf güçlü aktörden olumsuz yaptırımlar gelebileceğini varsaydığında bu yükümlülükler meşrulaşır. Uluslararası siyasette güç mücadelesi her zaman doğrudan amaçtır ve güç siyaseti, devletlerin çevrelerindeki dünyayı algılama biçiminin merkezinde yer alır. Uluslararası ilişkiler araştırmacıları gücü çoğu zaman askeri güç, toprak edinimi, emperyalizm ve tahakküm aracılığıyla ortaya konan sert güç olarak tanımlar (Gallarotti, 2022). Güç, uluslararası çerçeve değiştikçe giderek daha fazla ilgi gören kültür, ideoloji ve kurumlar gibi askeri olmayan biçimleri ifade eden yumuşak güç niteliği de taşıyabilir (Raimzhanova, 2015). Yumuşak güç, bir devletin çatışmaya ya da askeri güç kullanımına ihtiyaç duymadan diğer devletleri istediği yönde davranmaya ikna etme kabiliyeti olarak ortaya çıkar (Wagner, 2014).

Kültür ve kültürel nüfuz, Joseph Nye’in 1990’da kavramsallaştırdığı yumuşak güç kategorisine girmektedir (Dutta, 2025; Raimzhanova, 2015). Orta güçler son dönemde diğer güçleri ikna etmek ya da cezbetmek için kültüre yönelmiştir. Bu bakış açısından söz konusu ülkeler olumlu rol modelleri olarak ya da diğer ulusların hayranlık ve güvenini kazanarak dünya meselelerindeki nüfuzlarını ortaya koymaktadır. Yumuşak gücün başarısı, bir ulusun eylemlerinin ya da programlarının meşruiyetine bağlıdır. Devletlerin kültürü yumuşak güç olarak kullanabilecekleri çeşitli mekanizmalar bulunmaktadır. Öncelikle kamu diplomasisi ve iletişim, hükümetlerin yabancı kamuoylarını etkilemek için medya, eğitim değişimleri ve dijital platformlar aracılığıyla stratejik iletişim yürüttüğü

başlıca mekanizmalardır (Çiçek, 2022). Hükümetler bu strateji aracılığıyla imajlarını güçlendirebilir ve uluslararası diyaloga katılabilir.

Yumuşak güç aynı zamanda ulusların değerlerini ve kimliklerini filmler, şarkılar ve uluslararası markalar yoluyla yaydığı kültürel nüfuzu da kapsamaktadır (Alyakhri & Al-Btoos, 2025). Yardım ve afet desteği gibi insani çabalar, iyi niyet oluşturarak ve diplomatik bağları güçlendirerek yumuşak gücü ortaya koymaktadır. Devletler bilimsel ve eğitsel başarılarını bilgi paylaşımı ile kişisel ve mesleki ağların kurulması yoluyla diğer ülkeleri etkilemek için kullanabilir. Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kurumların kurulması, bunlara ev sahipliği yapılması, katılım sağlanması ve liderlik edilmesi de

bir ülkenin uluslararası konumunu ve diplomatik etkisini güçlendirmesinin önemli araçlarıdır (Cimino-Isaacs & Fefer, 2021; Columbia SIPA, 2024). Bu mekanizmalar yumuşak güç yansıtmanın yanı sıra söz konusu yansıtmanın en temel gerekliliğini de göstermektedir. Bir ülke kültürünü, medyasını, akademisini ya da uluslararası normları kullanıyor olsun, her mekanizma uluslararası sistemdeki diğer aktörleri cezbeden ve onları kendi nüfuzunu örnek almaya ikna eden bir meşruiyet sergilemelidir.

Yumuşak gücün en önemli araçlarından biri kültürel diplomasıdır. Kültürel diplomasi, “karşılıklı anlayışı geliştirmek amacıyla uluslar ve halkları arasında fikirlerin, bilginin, sanatın ve kültürün diğer yönlerinin değişimi” olarak tanımlanmaktadır (U.S. Department of State, 2005).

Yumuşak gücün en önemli araçlarından biri kültürel diplomasıdır (Görsel: BRIQ tarafından oluşturulmuştur, 2026).

Hükümetlerin değişimler, sergiler, eğitim programları ve küresel etkinlikler yoluyla ulusal kültürü yurt dışında tanıtmaya yönelik bilinçli çabalarını içerir; böylece uzun vadeli ilişkiler kurulur ve ulusal markalaşma güçlendirilir (Algamendi, 2025). Kültürel diplomasi halklar arası bağları geliştirir, olumsuz kalıp yargılara karşı koyar ve karşılıklı anlayış yaratır; çoğu zaman ekonomik ya da askeri araçlardan daha sürdürülebilir ve daha az kışkırtıcıdır (Alyakhri & Al-Btoos, 2025). Bir ulusun mirasını, sanatını ve çağdaş yaratıcılığını sergileyerek çekiciliğini artırabilir; aynı zamanda turizm ve yatırım gibi ekonomik kazanımları kolaylaştırabilir.

Wendt'e göre kimlik, yalnızca devletin maddi çıkarlarının bir yansıması değildir; diğer devletlerle etkileşimler yoluyla etkin biçimde inşa edilir (Mengshu, 2020). Bu süreç, devletlerin kendilerini tanımlamak ve başkalarının algılarını biçimlendirmek amacıyla kültürel ve ideolojik araçları kullandığı yumuşak güç ve kültürel diplomasi uygulamalarını içerir.

Alexander Wendt'in ortaya koyduğu uluslararası ilişkilere inşacı yaklaşım, devletlerin küresel alanda kimliklerini nasıl oluşturup yansıttıklarını anlamak bakımından değerli açıklamalar sunmaktadır. Wendt'e göre kimlik, yalnızca devletin maddi çıkarlarının bir yansıması değildir; diğer devletlerle etkileşimler yoluyla etkin

biçimde inşa edilir (Mengshu, 2020). Bu süreç, devletlerin kendilerini tanımlamak ve başkalarının algılarını biçimlendirmek amacıyla kültürel ve ideolojik araçları kullandığı yumuşak güç ve kültürel diplomasi uygulamalarını içerir. Yumuşak güç teorisi, kültürel diplomasi ve kimlik oluşumu kültürel etkileri anlamak bakımından önemlidir; ancak mevcut literatür bunları hedging çerçeveleriyle bütünleştirememiştir. Özellikle yumuşak güç yansıtmı, bir devletin diğerleri üzerinde nüfuz kurduğu tek yönlü bir süreç olarak incelenmiş; rekabet hâlindeki dış etkiler karşısındaki çift yönlü dengeleme eylemleri göz ardı edilmiştir.

Literatürde Suudi Arabistan'ın Dış Politikası

Suudi Arabistan'ın dış politika yaklaşımını ve kimlik oluşturma sürecini inceleyen mevcut araştırmalar geniş ve çok disiplinli bir yaklaşım benimsemiştir. Literatür, Suudi Arabistan'ın derin İslami değerlerini korurken modern bir küresel oyuncu kimliğini biçimlendirmek ve İslam dünyasının liderliğini üstlenebilecek güvenilir bir aktör olmak için gereken adımları atmaya sürdürdüğünü göstermektedir (Chaziza & Lutmar, 2025). Krallığın en kutsal iki İslam mekânına ev sahipliği yapması nedeniyle bu kimlik önem taşırken, liderleri aynı zamanda modernleşme ve küresel alanda yer edinme hedeflerini etkin biçimde izlemektedir. Araştırmalar, başta kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi olmak üzere bu yöndeki bilinçli stratejileri ortaya koymaktadır. Suudi Arabistan dış dünyayla iletişim kurmak için Al Arabiya gibi devlet denetimindeki medya kurumlarından yararlanmayı sürdürmektedir. Krallık ayrıca kimliğini aktarmak amacıyla küresel kültürel girişimlere katılmaktadır (Chaziza & Lutmar, 2025). Suudi Arabis-

tan, binlerce öğrenciyi yurt dışında öğrenim görmeye gönderen King Abdullah Scholarship Program gibi modernleşme ve kalkınma vizyonunu ilerletmeyi amaçlayan eğitim ve kültür programlarına da büyük yatırım yapmıştır (Hilal & Denman, 2013). Bu çabalar, Krallığı hem ABD hem de Çin'le güçlü bağlara sahip küresel bir kültür merkezi olarak konumlandırırken Batı ve Doğu dünyalarında Suudi Arabistan'a ilişkin olumlu bir imaj geliştirmek üzere stratejik biçimde tasarlanmıştır.

Yumuşak gücün çift yönlü niteliği göz önüne alındığında araştırmalar, Suudi Arabistan'ın kimliğini hem ABD'nin hem de Çin'in nüfuzu bağlamında ele almıştır. ABD onlarca yıldır Körfez bölgesindeki hâkim güçtür ve önemli bir müttefik olan Suudi Arabistan Amerikan yumu-

şak gücünden etkilenmiştir. ABD, üniversiteler, medya ağları ve kültürel değişimler gibi kurumlar aracılığıyla Suudi Arabistan'ın kültürel manzarası üzerinde kayda değer bir nüfuz kurmuştur (Algofaili & Rashed, 2023). Fulbright Bursu gibi programlar ve Krallıktaki Amerikan üniversitelerinin varlığı iki ülke arasında daha yakın kültürel bağlar geliştirmiştir (Taylor & Albasri, 2014). Ayrıca Hollywood'un Suudi sineması üzerindeki etkisi ve yabancı sinema içeriklerine getirilen yasağın yakın dönemde kaldırılması, iki taraf arasındaki süregelen kültürel değişimi yansıtmaktadır. Bununla birlikte literatür, Suudi Arabistan'ın ABD'yle ilişkilerini yönetirken dikkatli davrandığını ve bu etkiyi kendi değerleri ve kimliğiyle dengelemek için etkin biçimde strateji geliştirdiğini göstermektedir.

Suudi ve Amerikan üniversiteleri arasındaki akademik işbirliği, iki ülke arasındaki kültürel bağların önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Suudi Eğitim Bakanı Yousef bin Abdullah Al-Benyan ve ABD'nin Suudi Arabistan Büyükelçisi Michael Ratney, Suudi-Amerikan Yükseköğretim Ortaklıkları Forumu'nun açılışında, Riyad, 20 Kasım 2024 (Fotoğraf: Suudi Arabistan Eğitim Bakanlığı, 2024).

Suudi Arabistan-ABD ilişkileri üzerine çalışmalar, özellikle eğitim ve eğlence alanlarındaki kültürel işbirliğinin diplomatik bağları güçlendirmede kilit rol oynadığını; aynı zamanda Krallığın Batılı değerlerle aşırı ölçüde hizalanma konusunda ihtiyatlı yaklaşımını yansıttığını göstermektedir. Son birkaç on yılda Çin'in yükselişi ve dünya çapında süregelen nüfuzu, araştırmacıları bunun ulusal kimlikler üzerindeki etkisini incelemeye yöneltmiştir. Suudi Arabistan üzerine çalışan araştırmacılar, Suudi Arabistan'ın Vizyon 2030'u ile Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi arasındaki uyuma ve bunun Suudi Arabistan'ın kimliği, yumuşak gücü ve diplomasisi üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir (Vision 2030, 2021). Literatür, Çin'in Suudi Arabistan'da Konfüçyüs Enstitüleri kurduğu ve ortak akademik işbirliklerini teşvik ettiği, belirgin ve büyüyen bir kültürel diplomasi çerçevesine işaret etmektedir (Liang, 2021). Suudi öğrenciler özellikle mühendislik, teknoloji ve Çin dili çalışmaları gibi alanlarda giderek daha fazla Çin'de eğitim görmeyi tercih etmekte; bu da ikili kültürel bağları daha da güçlendirmektedir.

Suudi Arabistan, Çin Yeni Yılı kutlamaları gibi Çin kültür etkinliklerine de katılmakta ve Krallıkta Çin sinemasını desteklemektedir. Suudi-Çin ortak yapımları gibi ortak film üretimleri, iki ulus arasında karşılıklı anlayışı geliştirmeyi amaçlayan kültürel diplomasi'nin önemli örnekleridir. Çin Ortadoğu'daki nüfuzunu genişletmeyi sürdürdüğü Suudi Arabistan'ın bu ülkeyle kültürel bağlarının derinleşmesi ve ABD ile Çin arasındaki dengeleme çabasının daha da çok boyutlu hâle gelmesi muhtemeldir.

Suudi Arabistan'ın yumuşak gücü ve kültürel diplomasisi üzerine araştırmalar giderek artsa da literatürde, özellikle Suudi Arabistan'daki Amerikan ve Çin kültürel nüfuzuna ilişkin karşılaştırmalı veriler konusunda önemli boşluklar bulunmak-

tadır. Literatür ekonomik ve askerî dengelemeye odaklanmayı sürdürmüş, kültürel diplomasi ile kamu diplomasisini bu bağlam içine yerleştirememiştir. Ayrıca Çin ve ABD'nin münferit etkilerini belirlemekte; ancak bunları söz konusu ilişkileri yapılandıran bilinçli bir dengeleme mantığı çerçevesinde değil, birbirinden bağımsız biçimde analiz etmektedir. Suudi Arabistan'ın ulusal kimliğini inşa etmesi ve rekabet hâlindeki dış etkileri stratejik biçimde yönetmesi bağlamında kültürel dengelemenin kavramsallaştırılmasına ihtiyaç vardır. Kültürel değişimlerin, medyanın ve eğitim girişimlerinin Suudi Arabistan'ın daha geniş jeopolitik stratejisinin araçları olarak nasıl işlediğini ve Krallığın son derece kutuplaşmış küresel düzende tarafsız bir konumu nasıl koruyabildiğini incelemek için daha fazla araştırma gerekmektedir.

Kültürel Dengelemenin Kavramsallaştırılması

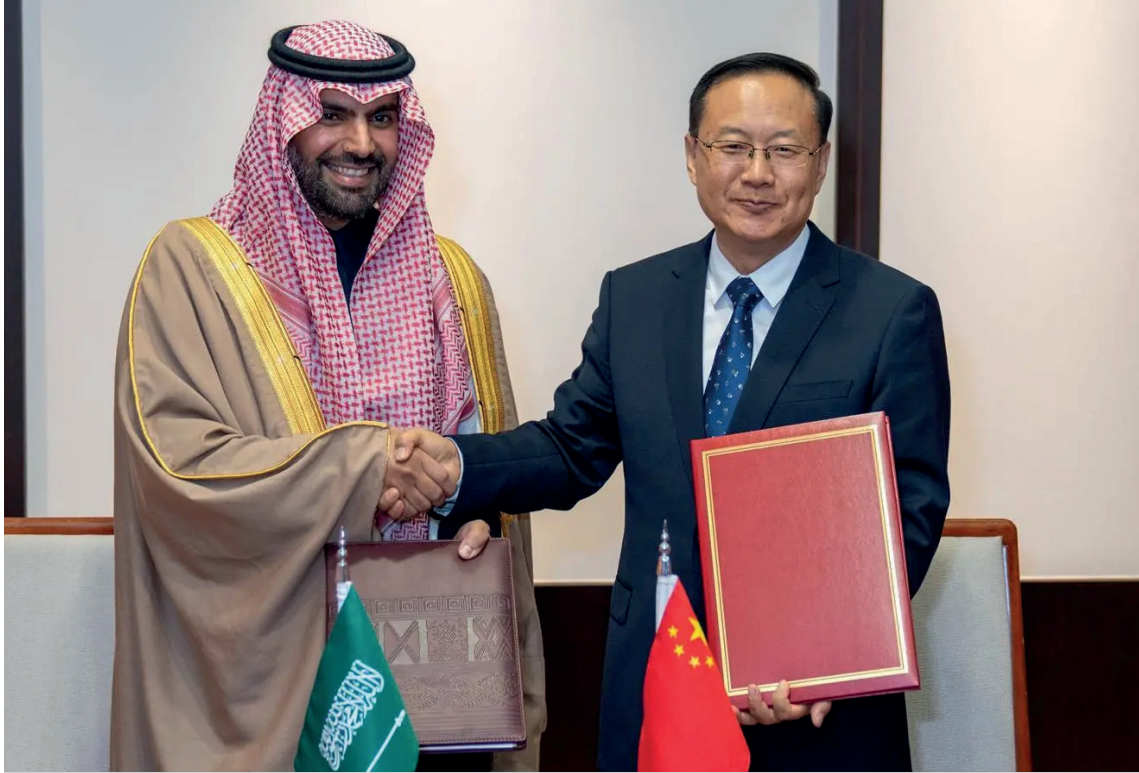
Kültürel dengelemenin bu araştırmanın temel odağıdır. Bu nedenle çalışmanın analitik sınırlarını resmen tanımlaması ve Uluslararası İlişkiler'deki mevcut teorik yaklaşımları nasıl ilerleteceğini açıklığa kavuşturması önemlidir. Bu analiz kültürel dengelemeyi, bir orta gücün rekabet hâlindeki iki süper gücün yumuşak güç etkilerini çeşitli kültürel alanlarda aynı anda geliştirmeye, dengelemeye ve araçsallaştırmaya yönelik bilinçli stratejisi olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu strateji, söz konusu güçlerin herhangi biriyle tam hizalanmadan kaçınmayı; uygulayıcı orta gücün stratejik özerkliğini en üst düzeye çıkarabilmesini, ideolojik riskleri yönetebilmesini ve ulusal değerlerine dayanan bağımsız kültürel kimlikler yansıtabilmesini içermektedir.

Kültürel dengeleme, literatürde incelenen diğer hedging türlerinden farklı olduğu için uluslararası ilişkiler analizinde yeni bir kavramdır. Kuik

Cheng-Chwee gibi önde gelen uluslararası ilişkiler araştırmacıları dengelemeyi güvenlik ya da ekonomi boyutları üzerinden ele almaktadır. Kültürel dengelemenin bu çerçeveye dâhil edilmesi, devlet davranışının analizini dil programları, medya çerçevelmesi, eğitim değişimleri, hareketlilik akışları ve kültür kurumları gibi henüz incelenmemiş boyutlara genişletmektedir. Çok boyutlu kültürel dengeleme, devlet davranışı çalışmalarını çok yönlü iç içe geçirme (omni-enmeshment) kavramından da uzaklaştırmaktadır. Goh ve diğer bazı yazarlar bu kavramı özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinin ABD ve Çin'e yönelik davranışlarını incelerken kullanmıştır. Bu yaklaşım, söz konusu devletlerin bu güçleri, saldırgan niyetlerini etkile-

mek ya da önlemek amacıyla karşılıklı bağımlılığa dayanan çok boyutlu ekonomik ve diplomatik ilişki ağlarına dâhil etmeye çalışmasını ifade etmektedir (Goh, 2005). Çok boyutlu kültürel dengeleme ise farklı bir yaklaşım benimsemekte; kısıtlama amacından uzaklaşıp rekabet hâlindeki iki güçten de stratejik değer elde etmeye odaklanmaktadır.

Bu analiz, ele alınan davranışın dil, medya, bilim, hareketlilik ve yemek kültürü dâhil birden çok alanı kapsaması nedeniyle dengelemeye bilinçli biçimde "çok boyutlu"luğu eklemektedir. Strateji aynı zamanda kasıtlı olarak asimetriktir; çünkü Suudi Arabistan gibi orta güçler, büyük güçlerden farklı değer türleri elde etmek amacıyla hedging stratejilerini bilinçli biçimde ayarlamaktadır.

Suudi Arabistan ve Çin, kültürel değişimi ikili ilişkilerin stratejik bir boyutu olarak geliştirmektedir. Suudi Kültür Bakanı Prens Badr bin Abdullah bin Farhan Al Saud ve Çin Kültür ve Turizm Bakanı Sun Yeli, Suudi-Çin Kültür Yılı 2025'in yürütme programının imza töreninde, Pekin, 17 Ekim 2024 (Fotoğraf: Saudi Press Agency [SPA], 2024).

Yöntem ve Kavramsal Çerçeve

Çalışma, nicel ve nitel kanıtları sistematik biçimde birleştiren karma yöntemli açıklayıcı bir tasarım kullanmaktadır. Nicel bileşenler, Suudi Arabistan'ın ABD ve Çin'le kültürel angajmanının ölçülebilir ölçeğini, büyüme oranlarını ve karşılaştırmalı yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Nitel bileşenler ise çok boyutlu kültürel dengelemeyi niteleyen stratejik niyeti, resmî çerçevelemeyi ve bilinçli dengelemeyi açığa çıkarmaktadır. İki yöntemin bütünleştirilmesi, bunlardan herhangi birinin tek başına sağlayabileceğinden daha eksiksiz bir tablo sunmaktadır.

Analiz, Suudi Arabistan'ın rekabet hâlindeki iki büyük gücün kültürel etkilerini bunlardan biriyle tam olarak hizalanmadan aynı anda geliştirmeye ve dengelemeye yönelik devlet güdümlü stratejisi olarak tanımlanan özgün Çok Boyutlu Kültürel Dengeleme kavramı etrafında yapılandırılmıştır. Bu çerçeve dengelemeyi beş somut boyutta işler hâle getirmektedir: (1) dil ve eğitim, (2) kültür kurumları ve yemek diplomasisi, (3) medya ve kültürel görünürlük, (4) hava yolu bağlantısalılığı ve hareketlilik, (5) kültürel ve bilimsel işbirliği. Bu boyutlar Vizyon 2030'un kültürel açıklık ayağıyla doğrudan bağlantılıdır ve jeopolitik manevraların gözlemlenebilir göstergeleri olarak kullanılmaktadır.

Nicel veriler, 2020-2025 dönemini kapsayan resmî ve uluslararası kurumsal kaynaklardan toplanmıştır: dil programları ve Konfüçyüs Enstitüleri için Suudi Arabistan Eğitim ve Kültür bakanlıkları; yolcu akışları için hava yolu tarifeleri; ortak yazarlı yayınlar için Scopus/Web of Science; kültürel ve bilimsel anlaşmalar için UNESCO ile ikili duyurular; restoran ve hızlı yemek zincirlerindeki genişleme için Google Maps/TripAdvisor kayıtları. Nitel veriler resmî belgelerden (Vizyon 2030 raporları, Kültür Bakanlığı açıklamaları, ikili kültür yılı anlaşmaları) ve devletle bağlantılı medya kuruluşlarının

(Al-Arabiya, Saudi Press Agency) yanı sıra CGTN Arabic, VOA Arabic ve ilgili yayınların içeriklerinden oluşmaktadır.

Nicel analiz, beş boyuttaki asimetrisi ve eğilimleri göstermek için betimleyici istatistiklerden, yıldan yıla büyüme oranlarından ve karşılaştırmalı görselleştirmelerden (tablolar, çubuk grafikler ve çizgi grafikler) yararlanmaktadır. Nitel analiz resmî açıklamalara ve medya metinlerine elle tematik kodlama uygulayarak stratejik muğlaklık, seçici uyarılma ve anlatı paralelliği gibi tekrar eden temaları belirlemektedir. Her iki veri akışından elde edilen bulgular, ölçülebilir kültürel genişlemenin bilinçli hedging hedeflerine nasıl hizmet ettiğini göstermek amacıyla yan yana karşılaştırmalar ve anlatsal çözümleme yoluyla çapraz olarak doğrulanmaktadır.

Analiz ve Bulgular

Çin'in Suudi Arabistan'ın dil ve eğitim alanlarındaki etkisi, Mandarin programları ya da müfredatı sunan eğitim kurumlarının sayısında görülmektedir. Konfüçyüs Enstitüleri, Çin'in Çin dilini ve kültürünü tanıtmak için kullandığı başlıca araçlardandır. İlk enstitü Temmuz 2023'te Prince Sultan University'de açılmış, ikinci faal enstitü ise University of Jeddah bünyesinde kurulmuştur (Chaziza, 2023; Xinhua, 2023). Suudi okulları da Mandarin programlarını hükümetin 2025 eğitim planlarına dâhil etmiştir. Bu planlarda, kültürel değişimi teşvik etmek ve Çin'le iletişimi güçlendirmek için yürütülen kazan-kazan stratejisinin parçası olarak 2025'te 56.000 öğrencinin, 2029'a kadar ise 102.000'den fazla öğrencinin Mandarin öğreneceği belirtilmektedir (Aboutine, 2024; Xinhua, 2025b). 2025'in ikinci çeyreği itibarıyla Suudi Arabistan devlet okullarında Çince öğrenen öğrencilerin toplam sayısı yaklaşık 56.000'e ulaşmıştır. Bu sayıya Mandarin programlarının

Çince eğitimi, Suudi Arabistan ile Çin arasındaki dil ve kültürel değişimin giderek gelişen boyutlarından birini oluşturmaktadır. Cidde Wisdom House Çin Eğitim Enstitüsü'nde Suudi öğrencilere Çince dersi, 20 Ekim 2024 (Fotoğraf: Su Yunhua/Nanfang+, 2024).

King Khalid University (2024), King Saud University (dil, tarih ve kültür alanlarında) ve Jeddah University gibi Suudi üniversitelerine dâhil edilmesi sayesinde ulaşılmıştır.

ABD'nin Suudi Arabistan'ın dil ve kültürü üzerindeki etkisi Fulbright Programı aracılığıyla görülmektedir. ABD tarafından desteklenen ve iki ülke arasındaki başlıca eğitim değişim programı olan Fulbright, Suudi akademisyenler ve profesyonellerin ABD üniversitelerine erişmesini sağlarken ABD'li uzmanların üniversiteler ve kültür kurumlarıyla çalışmak üzere Suudi Arabistan'a gönderilmesine imkân vermektedir (U.S. Mission Saudi Arabia, 2022). Kasım 2025 itibarıyla ABD'deki Suudi öğrenci sayısı yaklaşık 15.000'dir. Suudi Arabistan'daki İngilizce eğitim veren kurumlar da Amerikan etkisini güçlü biçimde taşımaktadır. The American International School of Jeddah (AISJ), The American School Dhahran (ASD) ve American International School

Riyadh gibi öne çıkan okullar akademik ortaklıkları güçlendirmekte ve Batılı değerleri teşvik etmektedir (Thomas Keith Independent School, 2025).

Müfredat reformları da 2019'dan beri ülke çapında zorunlu iletişimsel müfredatın benimsenmesiyle yabancı dil olarak İngilizce yaklaşımında bir değişime işaret etmektedir. 2023-2025 döneminde dijital ve eleştirel düşünme unsurlarının eklenmesinin ardından yükseköğretimde Suudi üniversitelerine, lisans ve lisansüstü akademik programlar sunan ve kurum düzeyinde öğrencilere İngilizce dersleri veren önde gelen İngilizce bölümlerinin yaklaşımını benimsemeleri talimatı verilmiştir. 2019'da müfredatta başka değişiklikler de yapılmış; Riyad, Cidde ve Dammam'daki erkek ortaöğretim okullarında Çince üçüncü dil olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu eğilim, özellikle Vizyon 2030'un iki dilli eğitime yönelik artan talebiyle birlikte o tarihten beri sürmektedir.

Tablo 1: Suudi Arabistan’da Dilsel ve Akademik Angajman Göstergeleri: ABD ve Çin

Boyut	Çin’in Etkisi	ABD’nin Etkisi
Başlıca Yumuşak Güç Aracı	Konfüçyüs Enstitüleri	Fulbright Programı
Suudi Arabistan’daki Temel Kurumlar	Prince Sultan University (2023), University of Jeddah	AISJ, ASD, American International School Riyadh
Üniversite Programları	King Khalid, King Saud ve Jeddah üniversitelerinde Mandarin	İngilizce bölümleri zorunlu; lisans/lisansüstü eğitim İngilizce
Öğrenci Sayıları	Devlet okullarında Mandarin öğrenen 56.000 öğrenci	ABD’de 15.000 Suudi öğrenci
Müfredat	2019’dan beri üçüncü dil olarak Mandarin; hızlı genişleme	2019’dan beri zorunlu İngilizce; eleştirel düşünme güncellemeleri
Akış Yönü	Çoğunlukla içe doğru (Suudi Arabistan’da öğretim)	İki yönlü değişimler
Stratejik Hedef	Çin’le “kazan-kazan” kültürel bağları	Karşılıklı anlayış ve Batılı değerler
Tablo yazarlar tarafından hazırlanmıştır.		

Tablo 1, 2025 itibarıyla Suudi eğitimindeki Amerikan ve Çin yumuşak güç araçlarını; temel programları, öğrenci sayılarını ve dil öğrenimi ile akademik değişime ilişkin stratejik hedefleri aydınlatılarak karşılaştırmaktadır.

Suudi Arabistan’ın video oyunları ve e-spor alanında Çin’le angajmanı mobil pazara erişime, operasyonel uzmanlığa ve altyapı ortaklıklarına odaklanmaktadır. Savvy Games Group, 2023’te Tencent destekli VSPO’ya 265 milyon dolar yatırım yaparak Krallıkta mobil e-spor turnuvalarını ve etkinliklerini genişletmek üzere şirketin en büyük dış hissedarı olmuştur (Daniels, 2023). Çin yapımları Suudi pazarına hâkimdir; en fazla gelir getiren ilk 100 oyunun 37’si Çin yapımıdır ve Suudi Arabistan Çin oyunları için en büyük ilk 10

dış pazar arasında yer almaktadır (İqtait, 2025). 2024’teki bir bakanlık ziyareti sırasında e-sporu güçlendirmeye yönelik anlaşmaların imzalanmasıyla ikili bağlar derinleşmiştir. Qiddiya’nın e-spor bölgesi ve NEOM’un yapay zekâ oyun merkezi gibi dev ölçekli projeler, Çinli teknoloji şirketlerini etkin biçimde davet etmekte; Tencent’i Esports World Cup’in stratejik ortağı olarak konumlandırarak halklar arası ve ekonomik bağları güçlendirmektedir.

Suudi Arabistan’ın ABD’li oyun kuruluşlarına yaptığı yatırımlar fikrî mülkiyet sahipliğine ve içerik inovasyonuna öncelik vermektedir. Kamu Yatırım Fonu (PIF) destekli Savvy Games Group, 38 milyar dolarlık fonuyla Scopely’yi 4,9 milyar dolara satın almış; Activision Blizzard, Electronic

Tablo 2: Suudi Arabistan'da ABD ve Çin'in Oyun Stratejileri

Boyut	ABD'yle Angajman	Çin'le Angajman
Yatırım	38 milyar dolarlık fon; Scopely 4,9 milyar dolar; EA 55 milyar dolar (2025)	VSPO'ya 265 milyon dolar
Odak	Fikrî mülkiyet sahipliği; büyük yayıncılarda hisseler	Mobil e-spor; turnuvalar; altyapı
Pazar Rolü	Batılı inovasyon; NGES hedefleri (GSYİH'ye 13,3 milyar dolar, 39 bin istihdam)	İlk 100 oyunun 37'si; ilk 10 pazar; 2024 anlaşmaları
Temel Ortaklar	Küresel satın almalar	Qiddiya/NEOM; Tencent (EWC)

Tablo yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Arts ve Take-Two Interactive'de önemli hisseler edinmiştir (Goswami, 2023; Jaiswal, 2023). Bir konsorsiyumun öncülük ettiği ve küresel sektör dinamiklerini yeniden şekillendirme potansiyeli taşıyan 55 milyar dolarlık Electronic Arts satın alımı 2025'te duyurulmuştur (Electronic Arts, 2025). Bu hamleler en ileri Batı teknolojisine ve yaratıcı üretim kanallarına erişimi güvence altına almakta; Suudi Arabistan'ı küresel bir merkez hâline getirirken 2030'a kadar GSYİH'ye 13,3 milyar dolar katkı sağlama ve 39.000 istihdam yaratma hedefi taşıyan Ulusal Oyun ve E-Spor Stratejisi'yle uyum göstermektedir (PwC, 2024).

Bu tablo Suudi Arabistan'ın oyun stratejisindeki ayrımı göstermektedir: ABD'deki büyük yatırımlar fikrî mülkiyet sahipliğini ve sektör denetimini hedeflerken Çin'le angajman, kitlesel ölçekte büyüme için mobil pazara erişime, e-spor altyapısına ve operasyonel ortaklıklara odaklanmaktadır.

Suudi Arabistan'ın PIF'i spor alanında ABD'yle angajman kurmaya yönelmiş ve 2017'den bu yana 170 milyar doların üzerinde yatırım yapmıştır. Spor alanındaki en dikkat çekici yatırım, ABD merkezli PGA Tour'a meydan okuyan ve sonunda onunla birleşen LIV Golf serisidir (Schenker,

2023). PIF ayrıca Amerikan futbolu etkinliklerine ve 50 milyon doların üzerinde değere sahip 10 yıllık bir anlaşmayla duyurulan Formula 1 organizasyonlarına ilgi göstermiştir (Bulos, 2024). Krallık spordaki nüfuzunu güvence altına almak için lobi şirketlerinden yararlanmakta ve Suudi Arabistan'a ait futbol kulüpleri üzerinden yayıncılığı da kullanmaktadır.

Çin'in Suudi Arabistan'ın sporu bir yumuşak güç aracı olarak kullanması üzerindeki etkisi, 2022 Suudi-Çin zirvesinde yayımlanan ve spor ortaklıkları ile işbirliğini vurgulayan ortak açıklamalarda görülmektedir (Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Saudi Arabia, 2022). İşbirliği alanları arasında futbol altyapısı, gençlik akademileri ve Asya futboluna yönelik stratejik ittifaklar yer almaktadır.

İşbirliği film yapımında da görülmektedir; Çinli kuruluşlar 2022'den bu yana Saudi Film Commission ile mutabakat zabıtları imzalamaktadır. Manga Productions, 2025'te Çinli kuruluş Bilibili'yle Suudi anime dizilerini Çin'de yayımlamak, seçilmiş Çin animasyon yapımlarını Suudi Arabistan'da dağıtmak ve ilk ortak kısa film seçkisini üretmek amacıyla stratejik ortaklık kurmuştur (Manga Productions, 2025).

Tablo 3: Suudi Arabistan'ın Film ve Animasyona Yönelik İki Kanallı Yaklaşımı

Boyut	ABD'nin Etkisi	Çin'in Etkisi
Gösterim ve Altyapı	AMC Theatres ortak girişimi; IMAX genişlemesi	CineWaves Çin ofisi (2023); ORI Group ortaklıkları
Yapım Anlaşmaları	Stampede Ventures çok filmlik anlaşması (350 milyon dolarlık seçki)	Manga-Bilibili 2025: yayın, MENA dağıtımı, ortak kısa filmler
İçerik Dağıtımı	Paramount Warner teklifine PIF desteği (2025 finansmanı)	Ne Zha 2 Arapça prömiyeri (2025); Saudi Film Commission mutabakat zabıtları
Animasyon Odağı	Japon ortak yapımları üzerinden dolaylı (örneğin The Journey)	Ortak yapımlar (ORI); Bilibili CAPSULES ortak modeli

Tablo yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Bulgular ORI animasyon yapımları ve Ne Zha gibi Arapça dublajlı Çin filmleri dâhil ortak yapım işbirliğini de göstermektedir. CineWaves gibi Suudi Arabistan'ın önde gelen film dağıtımcıları Çin'le ortaklığa daha açık hâle gelmiştir. CineWaves, 2023'te üretim, dağıtım ve yetenek geliştirmeye dayalı bir iş modeliyle Çin'de fiziksel bir ofis açacağını duyurmuştur (Vivarelli, 2023).

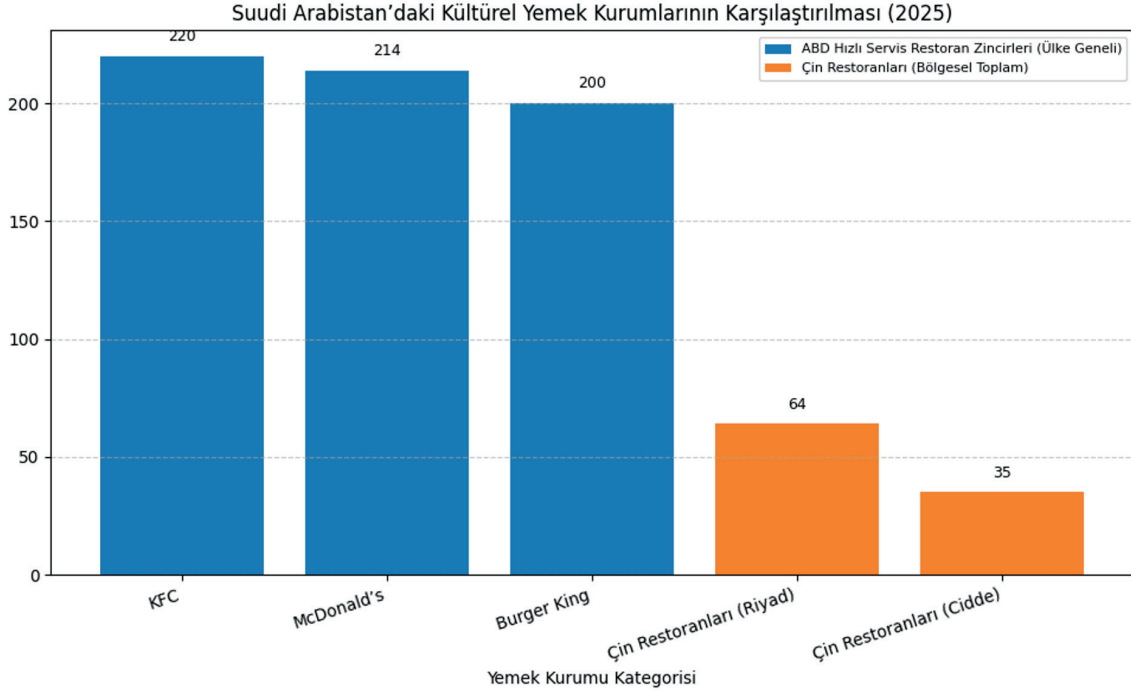
Suudi Arabistan'ın film ve animasyon alanındaki kültürel dengeleme stratejisi, ABD'nin Hollywood etkisini başka ülkelerle geliştirmekte olan bağlarla dengelemektedir. 2018'de sinema yasasının kaldırılmasının ardından AMC Theatres gibi ABD'li şirketlerle kurulan ortaklıklar (sinema zincirleri için ortak girişim, IMAX ağının 18 salona genişletilmesi) ve Stampede Ventures'la yapılan çok filmlik anlaşmalar (örneğin Chasing Red ve Fourth Wall) gösterim ve üretim alanında belirleyici olmuştur. PIF destekli finansman büyük Hollywood tekliflerini desteklemektedir. Animasyon alanında Manga Productions ve Toe-i'nin The Journey'yi üretmek üzere gerçekleştirdiği Japon ortak yapımları üzerinden dolaylı ABD bağlantıları görülürken doğrudan ABD ortak yapımları sınırlı kalmakta; daha derin bir hizalan-

ma yerine prestijli erişime öncelik verilmektedir.

Bu tablo Suudi Arabistan'ın film ve animasyon alanındaki iki kanallı yaklaşımını göstermektedir: yüksek değerli gösterim altyapısı ve büyük yapım anlaşmaları için ABD etkisinden yararlanılırken ortak yapım, içerik dağıtımı ve pazar erişimine odaklanan Çin ortaklıkları geliştirilmektedir.

2020-2025 verileri, Vizyon 2030'un turizm ve deneyim ekonomisine verdiği önemi yansıtacak biçimde Suudi Arabistan'da yeme-içme alanındaki kültürel işletmelerin güçlü biçimde genişlediğini göstermektedir. Suudi Arabistan 2025 itibarıyla Hızlı Servis Restoran (QSR) sektörünün büyüme oranında birinci sıradadır. Amerikan hızlı yemek zincirleri, Riyad ve Cidde gibi kent merkezlerinde düzenli biçimde artan şube sayılarıyla Batılı tüketim kültürünün her yerde görülen simgeleri hâline gelmiştir; McDonald's'ın 214, Burger King'in 200 ve KFC'nin 220 şubesi bulunmaktadır. Buna karşılık Çin restoranları, özellikle ikili bağların güçlenmesinin ardından daha dinamik bir yükseliş göstermiştir. Ekim 2025 itibarıyla Riyad bölgesinde 41'i bağımsız işletme, 23'ü daha büyük markalarca işletilen toplam 64

**Şekil 1: Yemek Diplomasinin Karşılaştırmalı Ölçeği:
Suudi Arabistan'da ABD QSR Zincirleri ve Çin Restoranları (2025)**

Şekil, Arora (2025) temel alınarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Çin restoranı bulunmaktadır. Ciddede ise Baytoti, China Hut ve Royal Chinese dâhil 30'dan fazla Çin restoranı vardır.

Şekil 1, Amerikan hızlı yemek zincirlerinin (örneğin 214 şubeli McDonald's) varlığını Çin restoranlarıyla (örneğin Riyad'daki 64 restoran) karşılaştırmakta; Vizyon 2030 kapsamında gastronomik etkilerin eşitsiz biçimde genişlemesini göstermektedir.

Amerikan ve Çin medya kuruluşlarının 2024-2025 dönemindeki yayınları, Suudi Arabistan'ın ilişkilerinin belirli bir örüntü içinde sunulduğunu göstermektedir. ABD medyası güvenlik paktlarını, silah anlaşmalarını ve ekonomik yatırımları uzun süredir devam eden ittifakın temelleri

olarak öne çıkarmakta; bunları çoğu zaman daha geniş bölgesel istikrar ve İran nüfuzuna karşı koyma çerçevesinde ele almaktadır. Çin medyası ise diplomatik dönüm noktalarını, Vizyon 2030'la ekonomik sinerjiyi ve kültürel değişimleri karşılıklı refahın ve çok kutuplu uyumun simgeleri olarak vurgulamaktadır. Suudi devlet medyası ve hükümetle bağlantılı platformlar eşit mesafeli bir duruş sürdürmekte; her iki güçten gelen olumlu anlatıları paralel bir dille güçlendirirken içerikleri "etkin tarafsızlık" vurgusunu öne çıkaracak biçimde seçmektedir. Bu yaklaşım, ikili etkinliklere ayrılan yayın hacminin kabaca dengeli olduğu devlet yayınlarında, sosyal medyada ve basın açıklamalarında görülmektedir.

2025 Trump-MBS görüşmesi sırasında başta CNN Arabic olmak üzere Amerikan medyası üst düzey görüşmeleri geniş biçimde haberleştirmiştir. Bununla birlikte odak, 142 milyar dolarlık silah anlaşması, gelişmiş savaş uçaklarının devri, Riyad'ın nükleer hedefleri ve ABD'nin nadir toprak elementlerine erişimi gibi güvenlik anlaşmaları olmuştur. Diğer başlıklar arasında Kaşıkçı cinayeti, Abraham Anlaşmaları ve askerî teknoloji transferi yer almıştır. ABD med-

yası Suudi Arabistan-ABD ilişkilerini iki taraf için de stratejik fayda sağlayan güvenlik ortaklığı olarak çerçevelemektedir. Çin medyasının Suudi Arabistan-Çin ilişkilerine dair yayınları ise kapsamlıdır. CGTN Arabic, 2025'te Suudi Arabistan-Çin ilişkilerini kültürel bir mercekten ele almış; Çin-Suudi Arabistan Kültür Yılı'nın başlangıcını simgeleyen ocak ayındaki Bahar Bayramı fuarına yer vermiştir. Yayınlarda çok boyutlu kültür sergileri, sanat, gösteriler ve festivaller,

Tablo 4: Suudi Arabistan'da Çin ve ABD'nin Karşılaştırmalı Medya Görünürlüğü

	Suudi Arabistan-ABD İlişkilerinde Amerikan Medyasının (CNN/VOA Arabic) Odağı	Suudi Arabistan-Çin İlişkilerinde Çin Medyasının (CGTN Arabic) Odağı
Temel Çerçeve	Koşullu Güvenlik/İşlemsel (risk, kaldırıcı ve politika baskısı vurgusu).	İstikrarlı Kalkınma/Karşılıklı Fayda (fırsat, saygı ve büyüme vurgusu).
Temel Bileşenler	Askerî anlaşmalar, jeopolitik (İran/Çin rekabeti), petrol/enerji güvenliği, teknoloji transferi (güvenlik odaklı).	Ekonomik yatırım (KYG), teknoloji/yapay zekâ işbirliği, kültürel değişim, iç işlerine karışmama ilkesi.
Değerler Odağı	Yüksek ve eleştirel: insan hakları, Kaşıkçı, demokrasi, bölgesel politika uyumu (Abraham Anlaşmaları).	Düşük ve olumlu: egemenliğe saygı, iç işlerine karışmama. Değerler kültürel değişim üzerinden çerçevesizdir.
Jeopolitik Bağlam	Vazgeçilmez güvenlik dayanağı; ortaklık sık sık gerilim ve meydan okumalarla karşılaşır.	Ekonomik denge unsuru; yapıcı ve müdahaleci olmayan diplomatik varlık.
2025 Örneği	142 milyar dolarlık silah anlaşması, nükleer hedefler ve Kaşıkçı cinayetinin gölgesine odaklanma.	Kültür Yılı, Bahar Bayramı fuarı ve genişleyen stratejik işbirliğine odaklanma.

Tablo, CGTN (2025) ve CNN Arabic (t.y.) temel alınarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

35 yıllık diplomatik ilişkiler ve Vizyon 2030'un açıklık hedefiyle uyumlu biçimde halklar arası bağları kuran köprüler olarak öne çıkarılmıştır. CGTN ayrıca Çin Devlet Başkan Yardımcısı Han Zheng'in Suudi Arabistan ziyaretinde 2025'te kapsamlı stratejik ortaklığı haberleştirmiş; stratejik alanlarda genişleyen somut işbirliğine ve Çin-Suudi Arabistan kapsamlı stratejik ortaklığını ileri taşımak üzere artan halklar arası ve kültürel değişimlere dikkat çekmiştir.

Bu tablo, ABD ve Çin medyasının Suudi Arabistan'la ilişkileri çerçeveleme biçimlerini karşılaştırmakta; 2025 yayınlarında öne çıkan temel anlatı odağı, başlıca haber temaları ve vurgulanan değerler arasındaki farklılıkları göstermektedir.

Saudi Press Agency (SPA) gibi hükümet bağlantılı medya kuruluşları, Çin ve ABD'yle ilişkileri dengelerken her bir süper güç için farklı tematik alanları vurgulamakta ve haber gündemi tematik olarak ayrıştırmaktadır. Ana medya anlatısı, bağımlı bir müşteri devlet görünümü-

münün yerine ortaklıklarının koşullarını kendisi belirleyen özerk bir orta güç imajını yerleştirmeyi amaçlamaktadır. ABD bağlamında Amerikan angajmanını modernleşme, yüksek teknolojiye dayalı güvenlik ve elit işbirliği merceğinden sunarak kültürel ve yumuşak güç etkilerinin faydalarını öne çıkarmaktadır. Çin bağlamında ise ülkeyi büyük ölçekli ekonomik dönüşümde güvenilir ve sonuç odaklı bir ortak olarak çerçevelemekte; bu bağı pekiştirmek için kültürel diplomasiden stratejik biçimde yararlanmaktadır.

Tablo 5, Suudi devlet medyasının ABD ve Çin'le ilişkiler hakkındaki yayınları nasıl farklı bölümlere ayırdığını ve her ortaklığı ayrı değer önerileriyle stratejik hedeflere bağladığını özetlemektedir.

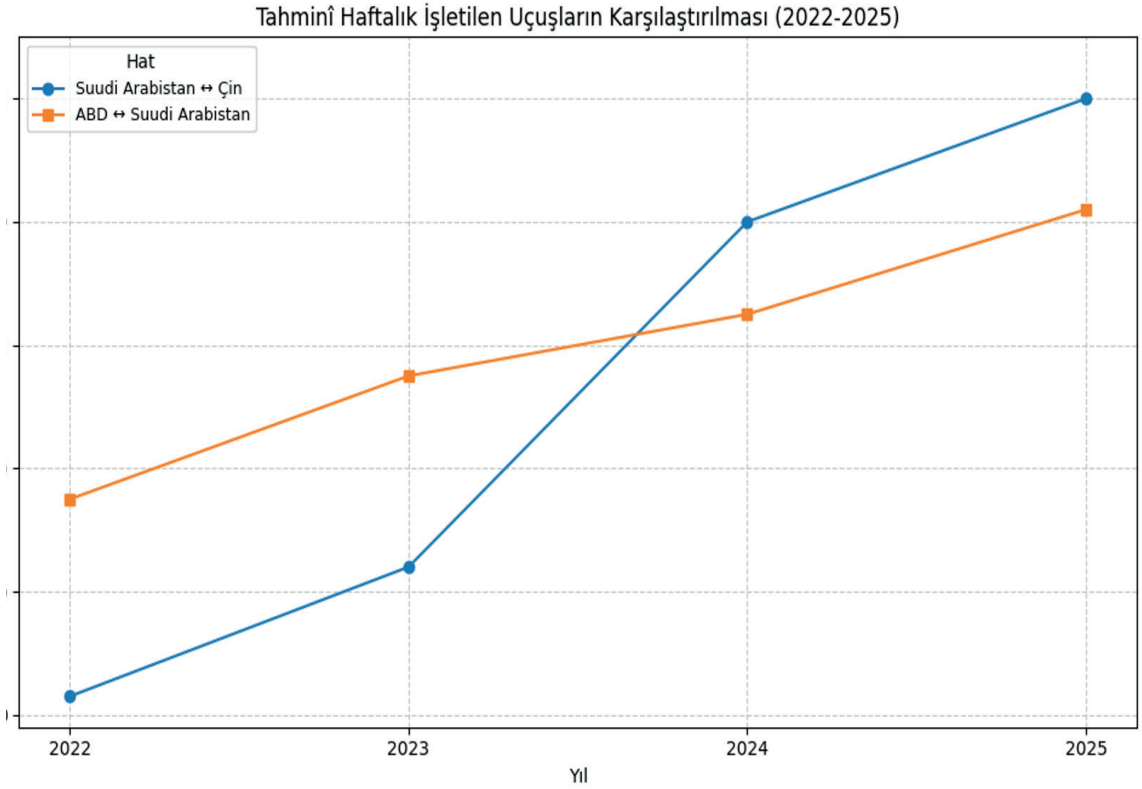
2022-2025 dönemine ait hava yolu bağlantısalığı verileri, Vizyon 2030'un turizm ve çeşitlendirme hedefleriyle uyumlu biçimde Suudi Arabistan'ın hem ABD hem de Çin'le hava yolu bağlarının belirgin ölçüde hızlandığını göstermektedir.

Tablo 5: Suudi Hükümet Medyasının Anlatıları

Ortaklık	Medya Odağı (Değer Önerisi)	Medya Anlatısındaki Hedef
ABD'yle İlişkiler	Güvenlik ve Stratejik Teknoloji	Temel savunma şemsiyesini ve ileri Batı bilgisine erişimi korurken iç özerklik mesajı verir.
Çin'le İlişkiler	Ekonomik Kalkınma ve Yumuşak Güç	Vizyon 2030 için uzun vadeli ekonomik kalkınmayı ve güvenilir bir müşteri/yatırımcıyı, karşılıklı saygı ilkesi çerçevesinde güvence altına alır.

Tablo yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 2: Suudi Arabistan'ın Çin ve ABD'yle Tahminî Haftalık İşletilen Uçuşlarının Karşılaştırılması

Şekil, Aviation360 Team'in (2024), Simple Flying'in (2024), Xinhua News Agency (2025) ve Sabq'in (2025) temel alınarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

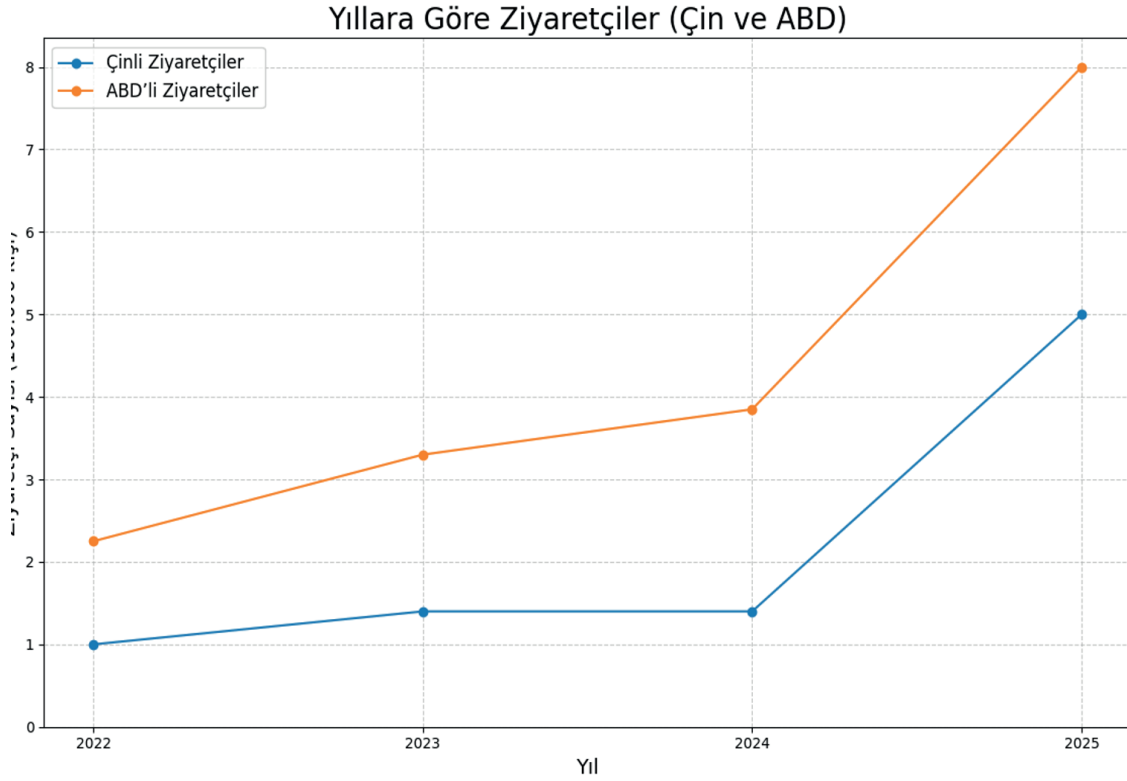
Şekil 2, Suudi Arabistan-Çin hava hatlarında önemli bir artış olduğunu; doğrudan uçuşların 2022'de haftada 1 seferden Kasım 2025 itibarıyla haftada 45'in üzerine çıktığını göstermektedir. Bu uçuşları Saudia, Air China ve China Southern gerçekleştirmektedir. Yolcu sayısı bakımından Çin'den Suudi Arabistan'a seyahat edenlerin 2025'te 500.000'i aşması beklenmektedir. Bu sayı, üçüncü çeyrekteki 350.000 tahmininin üzerinde olup 2024'e göre 350.000, 2023'e göre ise 400.000 kişilik artışa karşılık gelmektedir (Xinhua, 2025a).

Suudi Arabistan-ABD uçuş hatları incelendiğin-

de, özellikle yaz aylarında ve hac döneminin yoğun günlerinde haftalık uçuş sayısının 2022'de yaklaşık 20'den 2025'te 45'in üzerine çıktığı görülmektedir. Bu hattaki en büyük hava yolu şirketi Saudia'dır ve şirket ek hatlar için de başvuruda bulunmuştur. ABD-Suudi Arabistan hava hattı 2024'te iki yönlü yaklaşık 388.000 yolcu taşımış; bu sayının 2025'te tahminen 800.000'e yükselmesi beklenmiştir.

Hem Çin'den hem de ABD'den Suudi Arabistan'a gelen turist sayısı son dört yılda düzenli biçimde artmıştır. Aşağıdaki şekil, bu yıllarda iki ülkeden gelen turist sayılarını karşılaştırmaktadır.

Şekil 3: 2022-2025 Döneminde Çinli ve ABD'li Ziyaretçilerin Karşılaştırmalı Çizgi Grafiği

Şekil, Aviation360 Team (2024), Simple Flying (2024), Xinhua News Agency (2025) ve Sabq'ın (2025) temel alınarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 3'teki çizgi grafik, Çin ve ABD'den gelen turistlerin artış eğilimlerini karşılaştırmakta ve Çinli ziyaretçi sayısındaki keskin yükselişi göstermektedir.

Suudi Arabistan'ın ABD ve Çin'le 2020-2025 dönemindeki kültürel ve bilimsel işbirliği, dengeli fakat farklılaştırılmış bir değişim yaklaşımını göstermektedir. Yerleşik bilimsel araştırma ortaklıklarında ABD, gelişmekte olan kültürel girişimlerde ise Çin öne çıkmaktadır. ABD odaklı öğrenci değişim programlarında Fulbright Programı her yıl ABD'li araştırmacılar, İngilizce öğretim asistanları ve King

Abdullah University of Science and Technology'de (KAUST) STEM alanlarında yüksek lisans yapan Suudi öğrencilere yönelik Fulbright/KAUST Graduate Awards dâhil kayda değer değişimleri kolaylaştırmaktadır. Çin'le değişimlere ilişkin Temmuz 2025 tarihli bir rapora göre Çin üniversitelerinde 43'ü kendi imkânlarıyla, 131'i burslu olmak üzere 174 Suudi öğrenci öğrenim görmektedir. Çinli öğrenciler de Suudi Arabistan'daki kurumlara kayıtlıdır; Temmuz 2025 itibarıyla bu sayı 688'dir ve bazı öğrenciler Suudi Arabistan'ın Çinli öğrencilere her yıl sunduğu 477 burstan yararlanmaktadır.

Tablo 6: Suudi Arabistan'ın Eğitim ve Kültür Değişimlerine İlişkin Karşılaştırmalı Göstergeler: ABD ve Çin (2025)

Gösterge (2025)	ABD Odağı	Çin Odağı
Öğrenci Değişimleri (Yıllık)	Yılda 5 Fulbright/KAUST ödülü	174 (burslu; 2028 hedefi 800)
Yurt Dışındaki Toplam Öğrenci	2025'te ABD'de 15.000 Suudi	Çin'de 174 Suudi; Suudi Arabistan'da 688 Çinli
Kültürel Altyapı	Fulbright Programı	2 Konfüçyüs Enstitüsü; 56.000 Mandarin öğrencisi
Turist Gelişleri (Hareketlilik Göstergesi)	800.000	500.000
UNESCO Destekli Değişimler	KAUST bağları üzerinden ortak öğretim üyesi ziyaretleri	Kültürler arası diyalog eğitimi (AlUla)

Benaim (2025), U.S. Fulbright Program (t.y.) ve Xinhua (2025b) temel alınarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

2025 turizm eğilimleri, hem Çin'den hem de ABD'den gelen turistlerle yürütülen kültürel diplomasinin 2022'den beri her yıl düzenli biçimde arttığını göstermektedir. Suudi Arabistan ile ABD arasındaki eğitim hareketliliği, yaklaşık 15.000 Suudi öğrencinin bu ülkede öğrenim görmesi nedeniyle hâlâ ABD yönünde belirgin biçimde ağır basmaktadır. Çin bakımından eğitim hareketliliği KSU ve PKU'daki karma programları içermekte; ülke içinde Mandarin öğrenen 56.000 öğrenci dışı dönük akışları desteklemektedir.

Suudi Arabistan, ABD ve Çin'le kültürel ve bilimsel angajmanını çeşitli yollarla genişletmektedir. ABD'yle işbirliği uzun vadeli bilimsel araştırmaları ve eğitim değişimlerini öne çıkarmakta; yerleşik ortaklıklar enerji, uzay ve STEM alanlarında yüksek etkili çıktılar üretmektedir. 2025 Kültür Yılı'yla hız kazanan Çin girişimleri ise mirasın korunmasına, ortak arkeoloji çalışmalarına ve gelişmekte olan akademik bağlara odaklanarak kültürel diplomasiyi güçlendirmektedir.

İki ülke kültürel mirasın restorasyonu ve ar-

keolojik araştırmalar alanlarında işbirliği yürütmektedir. 2025'te imzalanan beş yıllık bir anlaşma, araştırma projelerini ortaklaşa yürütmek ve kültürel materyalleri sistematik biçimde kataloglamak için yapılandırılmış bir işbirliği mekanizması kurmuştur. Anlaşma, Çin-Suudi Arabistan Kültür Yılı kapsamında China-Arab Cultural and Tourism Cooperation Research Center (CACTC-RC) ile Suudi Arabistan Kültür Bakanlığı arasında imzalanmıştır. AlUla ve Diriyah alanlarındaki restorasyon çalışmaları öne çıkan ortaklıklar arasındadır. Kültürel değişimler Çinli ve Suudi eğitim kurumları arasındaki mutabakat zabitlerinde de görülmektedir. Bunlar arasında King Abdulaziz University'nin (KAU) Jeddah'daki Çin dili enstitüsüyle işbirliği içinde kurduğu Chinese Culture and Science Institute bulunmaktadır. Bu yapı, kültür etkinlikleri, bilim sergileri, ileri düzey Çince kursları ve iki kurum arasındaki ortak araştırma projeleri aracılığıyla Çin-Suudi Arabistan kültürel değişimini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Tablo 7: Karşılaştırmalı Kültürel ve Bilimsel İşbirlikleri (2020-2025)

Gösterge (2025)	ABD Odağı	Çin Odağı
Öğrenci Değişimleri (Yıllık)	Yılda 5 Fulbright/KAUST ödülü	174 (burslu; 2028 hedefi 800)
Yurt Dışındaki Toplam Öğrenci	2025'te ABD'de 15.000 Suudi	Çin'de 174 Suudi; Suudi Arabistan'da 688 Çinli
Kültürel Altyapı	Fulbright Programı	2 Konfüçyüs Enstitüsü; 56.000 Mandarin öğrencisi
Turist Gelişleri (Hareketlilik Göstergesi)	800.000	500.000
UNESCO Destekli Değişimler	KAUST bağları üzerinden ortak öğretim üyesi ziyaretleri	Kültürler arası diyalog eğitimi (AIUla)

Aramco Americas (2022), Saudi Gazette (2025), Saudi Press Agency (2025) ve Yang ve Knowles (2019) temel alınarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

ABD'yle işbirliği ise bilimsel işbirliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun somut örneklerinden biri, yer bilimleri alanında bir profesörlük kürsüsünü destekleyen ve sürdürülebilir enerji geleceğine yönelik ortak Ar-Ge çalışmalarını finanse eden Aramco-Stanford ortaklığıdır. Bulgular ayrıca King Fahd University of Petroleum and Minerals (KFUPM)-Aramco-Stanford üçlü işbirliğini göstermektedir. Bu işbirliği çok yönlü reaktif akışkanlar üzerine raporlar yayımlamış; çökeltme ve bakan kumullarının rezervuar özellikleri üzerine akademik tartışmalar yürütmüştür. Taraflar, ortak uzay bilimi projelerine ve Ay araştırmalarına imkân veren 2024 ABD-Suudi Arabistan Havacılık ve Uzay Anlaşması aracılığıyla uzay araştırmalarında da işbirliği yapmaktadır. Suudi Arabistan yeni kuşak bilim insanlarını ve mühendislerini ABD'nin önde gelen araştırma ekosistemlerine dâhil ederek temel uzmanlık geliştirmekte, kalıcı akademik ağlar kurmakta ve jeopolitik değişimlere rağmen devam eden istikrarlı, bilgi temelli bir bağ yaratmaktadır.

Tablo 7, Suudi Arabistan'ın Çin'le (kültürel miras, yumuşak güç) ve ABD'yle (ileri bilim, teknoloji) işbirliğinin farklı temel alanlarını; başlıca kurumsal biçimleri ve stratejik hedefleriyle birlikte göstermektedir.

Araştırma Bulguları ve Tartışma

Ampirik bulgular, Suudi Arabistan'ın geleneksel güvenlik ve ekonomi alanlarının ötesine geçerek kültür alanına uzanan, devletçe onaylanmış bir hedging stratejisi uyguladığını açıkça göstermektedir. KİK içindeki konumu ve büyük güçlerle ilişkilerinin geçmişi sayesinde Suudi Arabistan, ulusal kimliğinden ödün vermeden özerkliğini en üst düzeye çıkaran bilinçli stratejiler aracılığıyla dış nüfuzu yeniden tanımlamıştır.

Suudi Arabistan'ın çok boyutlu kültürel dengelemenin temeli, hem ABD'nin hem de Çin'in ideolojik etkilerinin yönetilmesine dayanmaktadır. ABD elit yetiştirme ve bilimsel mükemmellik için tercih edilen güzergâh olmayı sürdürmektedir:

Tablo 8: Birincil Veri Kaynakları ve Yöntemsel Notlar

Boyut	Temel İddia	Birincil Kaynak	Notlar
Dil ve Eğitim	56.000 Mandarin öğrencisi (2025)	Arab News (2024) ve China.org.cn (Aralık 2025) üzerinden Suudi Arabistan Eğitim Bakanlığı	2025 ikinci çeyrek resmi sayımında doğrulanan sayı; 2029 için 102.000 hedefi bakanlık öngörüştür
Dil ve Eğitim	ABD’de yaklaşık 15.000 Suudi öğrenci	ABD Riyad Büyükelçiliği; Fulbright/KAUST verileri (Kasım 2025)	Büyükelçilik bildirimlerine dayanan yaklaşık sayı
Oyun ve E-Spor	VSPO’ya 265 milyon dolarlık yatırım	Esports Insider (17 Şubat 2023); Reuters (5 Nisan 2023)	Şirket açıklamasıyla doğrulandı
Oyun ve E-Spor	İlk 100 oyunun 37’si Çin yapımı	Near East Policy Forum (4 Aralık 2025)	NEPF’nin Sensor Tower verilerine dayanarak bildirdiği gelir sıralamaları temelinde
Oyun ve E-Spor	55 milyar dolarlık EA satın alımı	EA yatırımcı ilişkileri basın açıklaması (Aralık 2025’te duyuruldu; 7 Ocak 2026’da erişildi)	Duyurulan anlaşma; düzenleyici onaya tâbi
Hava Yolu Bağlantısallığı	Yaklaşık 500.000 Çinli ziyaretçi (2025)	Simple Flying (Kasım 2024); Aviation360 (Nisan 2024)	Hat genişleme verilerinden hareketle 2025 üçüncü çeyrek tahmini; yaklaşık değer olarak ele alındı
Hava Yolu Bağlantısallığı	Haftada yaklaşık 50 ABD uçuşu (2025)	Momondo hat verileri (9 Aralık 2025)	Mevsimsel hac dönemi yoğunluklarını içerir
Yemek Diplomasisi	McDonald’s 214, KFC 220, Burger King 200 şube	Restroworks Sektör Raporu (Mayıs 2025)	Sektör veri tabanındaki şube sayısı
Yemek Diplomasisi	Riyad’da 64 Çin restoranı	Google Maps/TripAdvisor araması (Ekim 2025)	Yazarlarca doğrulanan sayı; 41 bağımsız işletme, 23 zincir
Bilimsel İşbirliği	KFUPM-Aramco-Stanford işbirliği	Aramco Americas basın açıklaması (Aralık 2022); Stanford Daily (Nisan 2019)	Süren ortaklık kurumsal kaynaklarla doğrulandı
Bilimsel İşbirliği	2024 ABD-Suudi Arabistan Havacılık Anlaşması	Saudi Press Agency (SPA), ilgili haber: Saudi Space Agency Signs Agreement with NASA, 9 Aralık 2025’te erişildi	Hükümetler arası anlaşma

Tablo yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

2024-2025 döneminde yaklaşık 15.000 Suudi öğrenci Amerikan üniversitelerinde öğrenim görmüş; Fulbright Programı ve Batılı eleştirel düşünme paradigmasını yerleştiren KAUST ortaklıkları bu akışı desteklemiştir. Krallık içinde ise 50.000'in üzerinde öğrenci ve Konfüçyüs Enstitüleriyle somutlaşan belirgin bir Mandarin eğitimi odağı bulunmaktadır. Bununla birlikte Krallık Mandarin eğitimini, Çin'in siyasi değerlerine atıfta bulunmadan ekonomisini güçlendirecek bir araç olarak çerçevelemektedir. Bu strateji Suudi Arabistan'ın, söz konusu değerlerin iç ideolojik düzenini sarsmasına izin vermeden liberal Batı değerleriyle Çin modelinin verimliliğini dengelemesini sağlamaktadır.

Vizyon 2030, kültürel hedging stratejisi içinde dışarıdan gelen bütün kültürel etkilerin merkezi süzgecidir ve bunları açıkça "Suudi özelliklerine" ve Arap-İslam kimliğine tâbi kılmaktadır. Dil, seçici uyarılma stratejisinin güçlü bir örneğidir. İngilizce ilkokuldan yükseköğretime kadar zorunludur; ancak Arapça birinci dil olmayı ve dinî-yurttaşlık eğitiminde ağırlıklı biçimde kullanılmayı sürdürürken İngilizce ikinci dil kabul edilmektedir. Mandarin'in üçüncü dil olarak benimsenmesi de kültürel asimilasyon amacıyla değil, Çin-Suudi Arabistan kazan-kazan işbirliğinin ve Kuşak ve Yol Girişim'i'nin sunduğu fırsatlardan yararlanmanın bir aracı olarak çerçevelenmektedir. Vizyon 2030 böylece Suudi Arabistan'ın dışarıdan gelen potansiyel olarak sarsıcı kültürel etkileri denetimli ve kimlikle uyumlu varlıklara dönüştürmesine, kendisini stratejik bir orta ölçekli yumuşak kültür gücü olarak konumlandırmasına imkân vermektedir. Yemek kültürü ve mutfak diplomasisinde Amerikan hızlı servis restoranlarının hızlı büyümesi Batılı tüketim modernliğinin bir göstergesidir. Kent merkezlerinde bulunan bu zincirler hız, kişiselleştirme ve rahat sosyalleşme talep eden Suudi Arabistan gençliğine hitap etmektedir. Çin restoranları ise helal norm-

ları tehdit etmeden egzotik özgünlük sunmakta ve Suudi Arabistan'daki bireylerin yeni yemekler denemesine imkân vermektedir; bu durum bireyciliğe karşı kolektif değişimi öne çıkaran Çin değerleriyle uyum göstermektedir. Tüketim kültüründeki bu ikili angajman, her iki modeli bütünüyle benimsemeksizin bunları turizm ayağı altında ekonomik çeşitlendirmeye gelir sağlayan unsurlar ve yumuşak güç iyi niyetinin kaynakları olarak karşılayan hedging stratejisini pekiştirmektedir.

Kültür ve eğlence alanındaki bulgular gelişkin bir iki kanallı stratejiyi ortaya koymaktadır: Suudi Arabistan Çin ortaklıklarından pazar ölçeği ve alt-yapı için (örneğin mobil e-spor ve dağıtım ağları), ABD'yle angajmandan ise fikrî mülkiyet, yaratıcı sermaye ve prestij için (örneğin büyük stüdyoların satın alınması ve Hollywood anlaşmaları) yararlanmaktadır. Bu yaklaşım Krallığın Çin üzerinden aynı anda kitlesel cazibe oluşturmaya ve Batı üzerinden yüksek değerli küresel nüfuzu güvence altına almasına imkân vermekte; modern eğlencenin hem platformlarını hem içeriğini denetleyerek orta ölçekli bir yumuşak kültür gücü olma hedefini doğrudan beslemektedir.

Medya stratejisi etkin tarafsızlık duruşunu pekiştirmektedir. Al-Arabiya ve Saudi Press Agency gibi Suudi devletine yakın kuruluşlar ABD'yi tutarlı biçimde tarihsel stratejik ortak, Çin'i ise kapsamlı stratejik ortak olarak çerçevelemekte; iki ülkeye neredeyse eşit yayın alanı ayırmaktadır. Suudi medyası her ülke için ele alabileceği konuları seçici biçimde belirlemektedir. ABD söz konusu olduğunda Kaşıkçı'nın ölümü ve olayın ardından Suudi Arabistan ile ABD arasında yaşanan gerilim gibi eleştirel anlatılardan kaçınmaktadır. Çin söz konusu olduğunda ise Uygurlarla ilgili haberlere ya da Çin'in diğer iç meselelerine yer vermemektedir. Sonuçta iç kamuoyu ezici biçimde dengeli bir yaklaşımı tercih etmektedir.

Hareketlilik örüntüleri stratejinin en açık ifadesidir. Çin'e ve Çin'den doğrudan uçuş kapasitesi 2022-2025 arasında hızla artmış ve 2025'te tahminen 500.000 Çinli ziyaretçinin gelmesini sağlamıştır. ABD hatları daha ılımlı biçimde büyüyerek haftada yaklaşık 50 uçuşa ulaşmış, buna rağmen elit öğrenciler, şirket yöneticileri ve uzun süreli ikamet edenler dâhil daha yüksek değerli yolcu trafiğini çekmeyi sürdürmüştür. Asimetri Suudi Arabistan tarafından bilinçli biçimde tasarlanmıştır: Çin hacim ve geleceğe dönük kitlesel temas sağlarken ABD derinlik ve insan sermayesi oluşumundaki önceliğini korumaktadır. 2025'te toplam 30 milyon uluslararası ziyaretçiyle birlikte ele alındığında bu akışlar, halklar arası diplomasi-nin Suudi dış politikasının en dinamik sınırı hâline geldiğini göstermektedir.

Gelişkinliğine rağmen Suudi Arabistan'ın kültürel hedging stratejisi ve bunun sonucunda ortaya çıkan orta ölçekli yumuşak kültür gücü önemli riskler taşımaktadır. En belirgin risk, bireycilik, kadınlarla erkeklerin bir arada bulunması ve seküler eleştiri gibi liberal değerlerle Çin'in devlet öncülüğündeki kolektif disiplin ve siyasi uyum modeli arasındaki ideolojik gerilimlerdir. Her iki etki seçici uyarılma yoluyla resmen siyasetten arındırılrsa da uzun süreli maruziyet huzursuzluk yaratabilir ve büyük stratejiyi etkileyebilir. Ayrıca ele alınmayan ya da eşitsiz dağılan iç direniş olasılığı yüksektir. Din âlimleri ve aşiret ileri gelenleri dâhil muhafazakâr kesimler Amerikan kültürel it-halatını İslami kimliğe yönelik temel tehdit olarak görmeyi sürdürmektedir. Buna karşılık Çin nü-fuzu çoğu zaman ekonomik bakımdan faydacı ve bu nedenle daha az aşındırıcı kabul edilmektedir. Bu durum hedging stratejisinin doğuya eğildiği algısını yaratabilir; Batı yanlısı elitleri yabancılaş-tırabilir ve toplumsal muhafazakâr hareketliliğin yeniden canlanmasını tetikleyebilir.

Suudi hükümeti ile Vizyon 2030'un ve hedging stratejilerinin mimarları, algıların nasıl yönetile-ceğine ilişkin de strateji geliştirmelidir. Devlet-çe düzenlenen kaynaştırma festivallerinde ya da Mandarin eğitiminin hızlı yaygınlaştırılmasında olduğu gibi kültürel açıklık aşırı ölçüde araçsal-laştırıldığında, genç Suudiler ve uluslararası göz-lemciler bunu "yumuşak güç aklama" olarak görebilir; bu da organik ılımlılık imajını zayıflatır. Bir başka risk, başarının kültürel elitlere ve kamu-oyuna bağlı olmasıdır. Dinî otoriteler, aydınlar ve sosyal medya etkileyicileri neyin kabul edilebilir sayılacağı üzerinde veto gücünü korumaktadır. Batılı eğlence içerikleri ya da Çinli işçilerin çalış-ma koşulları hakkında kamuoyunda geniş yankı uyandıran bir tartışma gibi herhangi bir büyük olay, kamuoyunu hızla değiştirebilir ve geri çe-kilmeyi zorunlu kılabilir. Bu nedenle hedging stratejisinin sürdürülmesi, açıklık ile kimliğin ko-runması arasında sürekli ve hassas bir ayarlama gerektirmektedir.

Sonuç

Suudi Arabistan'ın çok boyutlu dengeleme strate-jisine ilişkin bu çalışmanın kanıtları, hedging li-teratürünün ticaret dengeleri, silah tedariki ve üs erişimine odaklanan hâkim yaklaşımına meydan okumaktadır. Krallığın Vizyon 2030 kurumların-dan, seçici uyarılma mekanizmalarından ve iki kanallı kültürel diplomasiden stratejik biçimde yararlanması, büyük güçlere bağımlılıktan doğan riskleri dağıtmak için daha düşük riskli ve daha yüksek meşruiyete sahip bir alan oluşturmaktadır. Riyad Washington ve Pekin'le paralel ilişkiler ve iyi niyet geliştirerek ABD'nin geri çekilmesinin ve Çin'in daha iddialı tutumunun yarattığı belirsiz-likleri azaltmaktadır. Ayrıca küresel angajmana güçlü talep duyan genç nüfus nezdinde iç meş-

ruiyeti güçlendirmektedir. ABD-Çin rekabetinin yoğunlaştığı bir çağda Suudi Arabistan'ın kültürel dengeleme stratejisi bu nedenle öncü bir uyarlamayı temsil etmektedir. Yumuşak güç rekabetini bir yük olmaktan çıkarıp stratejik bir varlığa dönüştürmekte; Krallığın temel kimliğini korurken daha geniş manevra alanı sağlayan, iki model arasında kendine özgü bir kültürel yumuşak güç modeli yaratmaktadır. Riyad özerklik bakımından iki süper gücün hiçbirine tâbi olmak zorunda kalmadan her ikisinden de azami fayda elde etmektedir. Gelecekteki araştırmalar, yumuşak güç rekabetinin yoğunlaşmasının beklendiği çok boyutlu kültürel dengelemenin bir sonraki sınırı olarak yükselen dijital alanları, yayın platformlarını, anime ortak yapımlarını, e-spor ortaklıklarını ve yapay zekâ işbirliği çerçevelerini incelemelidir. 🌸

Kaynakça

- Aboutine, D. (2024). Saudi Arabia's 2025 education plan boosts Chinese learning, nurtures gifted talent. *Arab News*. <https://www.arabnews.com/node/2581071/amp>
- Aldhobai, M. A. (2025). The new era of the Kingdom of Saudi Arabia: Key highlights and future research agenda on organizational strategy. *Businesses*, 5(1), Makale 5. <https://doi.org/10.3390/businesses5010005>
- Algamendi, S. (2025). *Rhetoric of soft power and public diplomacy: A case study of Saudi Arabia* [Doktora tezi, Duquesne University]. Duquesne Scholarship Collection. <https://dsc.duq.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3389&context=etd>
- Algofaili, A., & Rashed, S. (2023). The impact of studying in the United States on Saudi students' identities. *World Journal of English Language*, 13(2), 486. <https://doi.org/10.5430/wjel.v13n2p486>
- Alyakhri, M. A. K., & Al-Btoos, H. (2025). *Soft power in diplomacy: The role of culture and media in international relations* (SSRN Akademik Makalesi No. 5208216). Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.5208216>
- Aramco Americas. (2022, 20 Aralık). *Trilateral geology field seminar facilitated by Aramco geologists*. <https://americas.aramco.com/en/news-media/news/2022/geology-field-seminar>
- Arora, R. (2025, 19 Mayıs). *Restaurant statistics Saudi Arabia: Industry data, growth trends and dining behavior*. Restroworks. <https://www.restroworks.com/blog/restaurant-statistics-saudi-arabia/>
- Aviation360 Team. (2024, 16 Nisan). *Saudi Arabia expands air links with China*. Aviation360. <https://www.aviation360me.com/saudi-arabia-expands-air-links-with-china/>
- Bakir, A., & Al-Shamari, N. (2025). The art of hedging: Qatar, Saudi Arabia, and the UAE manoeuvres amid US-China great power competition. *Third World Quarterly*, 46(7), 773–794. <https://doi.org/10.1080/01436597.2025.2509574>
- Benaim, D. (2025). Education: The missing pillar in the US-Saudi partnership. *Majalla*. <https://en.majalla.com/node/328298>
- Bulos, N. (2024, 2 Mayıs). With oil funds and Formula One, Saudi Arabia steamrolls its way onto sports' hallowed grounds. *Los Angeles Times*. <https://www.latimes.com/world-nation/story/2024-05-02/f1-in-saudi>
- CGTN. (2025, 11 Ocak). *Spring Festival fair kicks off China-Saudi Arabia Year of Culture*. <https://news.cgtn.com/news/2025-01-11/Spring-Festival-Fair-kicks-off-China-Saudi-Arabia-Year-of-Culture-1A4NS2IT-31K/p.html>
- Chaziza, M. (2023). *China's soft power projection strategy: Confucius Institutes in the MENA region*. Begin-Sadat Center for Strategic Studies. <https://besacenter.org/chinas-soft-power-projection-strategy-confucius-institutes-in-the-mena-region/>
- Chaziza, M., & Lutmar, C. (2025). Saudi Arabia's niche diplomacy: A middle power's strategy for global influence. *World*, 6(2), Makale 65. <https://doi.org/10.3390/world6020065>
- Çiçek, A. (2022). Soft power, public diplomacy and public diplomacy techniques: A conceptual evaluation. *Turkish Business Journal*, 3(6), 103–119. <https://doi.org/10.51727/tbj.1203804>
- Cimino-Isaacs, C. D., & Fefer, R. F. (2021, 18 Ekim). *World Trade Organization: Overview and future direction* (CRS Raporu No. R45417). Congressional Research Service. <https://www.everycrsreport.com/reports/R45417.html>

- CNN Arabic. (t.y.). *Search*. 9 Aralık 2025 tarihinde erişildi: <https://arabic.cnn.com/search>
- Columbia SIPA. (2024). *How can a country project its soft power in the United Nations?* <https://www.sipa.columbia.edu/how-can-country-project-its-soft-power-united-nations>
- Daniels, T. (2023, 17 Şubat). Savvy Games Group invests \$265m in Chinese company VSPO. *Esports Insider*. <https://esportsinsider.com/2023/02/savvy-games-group-esports-vspo>
- Dutta, A. (2025). *The concept of soft power: A critical analysis*. International Affairs Forum. https://www.ia-forum.org/Content/ViewInternal_Document.cfm?contenttype_id=5&ContentID=8393
- Electronic Arts. (2025). *EA announces agreement to be acquired by PIF, Silver Lake, and Affinity Partners for \$55 billion* [Basın açıklaması]. <https://ir.ea.com/press-releases/press-release-details/2025/EA-Announces-Agreement-to-be-Acquired-by-PIF-Silver-Lake-and-Affinity-Partners-for-55-Billion/default.aspx>
- Gallarotti, G. M. (2022). Esteem and influence: Soft power in international politics. *Journal of Political Power*, 15(3), 383–396. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2022.2135303>
- Goh, E. (2005). *Meeting the China challenge: The U.S. in Southeast Asian regional security strategies* (Policy Studies No. 16). East-West Center.
- González-Pujol, I. (2024). Theorising the hedging strategy: National interests, objectives, and mixed foreign policy instruments. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 13(2), 193–214. <https://doi.org/10.20991/allazimuth.1480020>
- Goswami, R. (2023, 11 Temmuz). Lucid, Activision, EA, Uber: Here's where Saudi Arabia's sovereign wealth fund has invested. *CNBC*. <https://www.cnbc.com/2023/07/11/activision-ea-uber-heres-where-saudi-arabias-pif-has-invested.html>
- Hilal, K. T., & Denman, B. D. (2013). Education as a tool for peace? The King Abdullah Scholarship Program and perceptions of Saudi Arabia and UAE post 9/11. *Higher Education Studies*, 3(2), 24. <https://doi.org/10.5539/hes.v3n2p24>
- Iqtait, A. (2025, 4 Aralık). *Saudi Arabia and the new politics of the global games industry*. Near East Policy Forum. <https://nepf.org.au/index.php/saudi-arabia-the-new-politics-of-the-global-games-industry/>
- Jaiswal, R. (2023, 5 Nisan). Savvy Games to acquire gaming company Scopely for \$4.9 billion. *Reuters*. <https://www.reuters.com/markets/deals/savvy-games-acquire-gaming-company-scopely-49-bln-2023-04-05/>
- King Khalid University. (2024). *Immerse in Mandarin: Chinese language basics program begins November 17, 2024*. <https://clt.kku.edu.sa/en/register-chinese-course-nov17-2024>
- Kuik, C. C. (2021). Getting hedging right: A small-state perspective. *China International Strategy Review*, 3(2), 300–315. <https://doi.org/10.1007/s42533-021-00089-5>
- Liang, Y. (2021). China's cultural communication with the Middle East under the BRI: Assessment and prospects. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 2(4), 62–72. <https://briqjournal.com/en/chinas-cultural-communication-the-middle-east-under-the-bri-assessment-and-prospects>
- Manga Productions. (2025, 8 Eylül). *A new Saudi-Chinese partnership to strengthen creative content exchange between Manga Productions and Bilibili*. <https://manga.com.sa/news/a-new-saudi-chinese-partnership-to-strengthen-creative-content-exchange-between-manga-productions-and-bilibili-en/>
- Mengshu, Z. (2020, 19 Mayıs). *A brief overview of Alexander Wendt's constructivism*. E-International Relations. <https://www.e-ir.info/2020/05/19/a-brief-overview-of-alexander-wendts-constructivism/>
- Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Saudi Arabia. (2022, 9 Aralık). *Joint statement at the conclusion of the Saudi-Chinese summit*. <https://www.mofa.gov.sa/en/ministry/statements/Pages/Joint-Statement-at-the-Conclusion-of-the-Saudi-Chinese-Summit.aspx>
- Momondo. (t.y.). *Cheap flights from the United States to Saudi Arabia*. 9 Aralık 2025 tarihinde erişildi: <https://www.momondo.com/flights/united-states/saudi-arabia>
- PwC. (2024, 28 Ağustos). *Saudi Arabia stands to gain US\$13.3 billion from esports and gaming by 2030* [Basın açıklaması]. <https://www.pwc.com/m1/en/media-centre/2024/saudi-arabia-stands-to-gain-us13-billion-from-esports-by-2023.html>
- Qin, Q., & Razali, S. Z. B. (2025). Strategic hedging in a multipolar world: Saudi Arabia's foreign policy transformation under Vision 2030. *Journal of Liberty and International Affairs*, 11(3), 72–89. <https://doi.org/10.47305/jlia.2025.1937>

- Raimzhanova, A. (2015). *Power in IR: Hard, soft, and smart*. Institute for Cultural Diplomacy and the University of Bucharest. https://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2015-12_annual/Power-In-Ir-By-Raimzhanova,-A.pdf
- Saudi Gazette. (2025, 29 Haziran). *Saudi Arabia and China sign executive program to strengthen cultural collaboration*. <https://saudigazette.com.sa/article/653060>
- Saudi Press Agency. (2025, 14 Mayıs). *Saudi Space Agency signs agreement with NASA to launch Saudi satellite on Artemis II mission*. <https://www.spa.gov.sa/N2318158>
- Schenker, D. (2023). *Golf detente: Saudi Arabia's LIV to merge with the PGA*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/golf-detente-saudi-arabias-liv-merge-pga>
- Simple Flying. (2024, 11 Kasım). *Explosive growth: How and why China's air links with Saudi Arabia have boomed in recent times*. <https://simpleflying.com/china-saudi-arabia-air-links-growth-analysis/>
- Taylor, C., & Albasri, W. (2014). The impact of Saudi Arabia King Abdullah's Scholarship Program in the U.S. *Open Journal of Social Sciences*, 2(10), 109–118. <https://doi.org/10.4236/jss.2014.210013>
- Telci, İ. N., & Rakipoğlu, M. (2021). Hedging as a survival strategy for small states: The case of Kuwait. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 10(2), 213–229. <https://doi.org/10.20991/allazimuth.960945>
- Thomas, C. (2025). *Balancing oil and sustainability: Assessing Saudi Arabia's commitment to renewable energy policies in the Vision 2030 era* [Lisans tezi, Claremont McKenna College]. Scholarship@Claremont. https://scholarship.claremont.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4937&context=cmc_theses
- Thomas Keith Independent School. (2025, 6 Eylül). *American schools in Saudi Arabia: Global learning*. <https://www.thomaskeith.school/american-schools-in-saudi-arabia/>
- U.S. Department of State. (2005). *Cultural diplomacy: The linchpin of public diplomacy*. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/54374.pdf>
- U.S. Fulbright Program. (t.y.). *Saudi Arabia: Fulbright/KAU-UST Graduate Award*. 9 Aralık 2025 tarihinde erişildi: <https://us.fulbrightonline.org/countries/middle-east-and-north-africa/saudi-arabia/program/saudi-arabia-fulbright-kaust-graduate-award>
- U.S. Mission Saudi Arabia. (2022, 25 Temmuz). *Fulbright program*. U.S. Embassy and Consulates in Saudi Arabia. <https://sa.usembassy.gov/fulbright-program/>
- Vision 2030. (2021). *Saudi Arabia: A story of transformation*. <https://www.vision2030.gov.sa/media/rx1n4a-vu/a-story-of-transformation.pdf>
- Vivarelli, N. (2023, 5 Eylül). Top Saudi Arabian film distributor CineWaves opens office in China. *Variety*. <https://variety.com/2023/film/news/saudi-arabia-cine-waves-china-office-1235713503/>
- Wagner, J. P. N. E. (2014, 14 Mayıs). *The effectiveness of soft and hard power in contemporary international relations*. E-International Relations. <https://www.e-ir.info/2014/05/14/the-effectiveness-of-soft-hard-power-in-contemporary-international-relations/>
- Wong, P. N. (2025). Toward a futurist approach to hedging strategy in Southeast Asia: Anticipations and strategic decision-making in a Taiwan contingency. *Frontiers in Political Science*, 7, Makale 1598976. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1598976>
- Xinhua. (2023, 6 Haziran). *Saudi Arabia opens first Confucius Institute*. <https://english.news.cn/20230606/abb9fac1ea384ebca68aade5f1eef118/c.html>
- Xinhua. (2025a, November 11). *Interview: Saudi Arabia targeting 5 million Chinese tourists by 2030, says tourism minister*. <https://english.news.cn/20251111/36c6aabebdbf4c6584cbd79cf942d4a7/c.html>
- Xinhua. (2025b, December 3). *Over 85,000 Saudi students to benefit from Chinese language program by 2026: Finance Ministry*. China.org.cn. http://www.china.org.cn/world/Off_the_Wire/2025-12/03/content_118209261.shtml
- Yang, D., & Knowles, H. (2019, 25 Nisan). Despite political tensions, Stanford's Saudi partnerships continue with little scrutiny. *The Stanford Daily*. <https://stanforddaily.com/2019/04/25/despite-political-tensions-stanford-saudi-partnerships-continue-with-little-scrutiny/>
- Yao, B. (2025). Historical origins of Southeast Asian hedging. *The Pacific Review*, 1–29. <https://doi.org/10.1080/09512748.2025.2544878>

Türkiye-Çin Diplomatik İlişkilerinin 55. Yılında Avrasya'da Güç Geçişi ve Jeoekonomik Bağlantısallık

HASRET ÇOMAK*

Prof. Dr.
İstanbul Kent Üniversitesi İİSBF
Dekani, Türkiye

EGE FURKAN TOKER**

Arş. Gör.
İstanbul Kent Üniversitesi Uluslararası
İlişkiler Bölümü, Türkiye

OĞUZHAN MANIOĞLU**

Arş. Gör. Dr.
İstanbul Kent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye

*Prof. Dr. Hasret Çomak; uluslararası kurumlar, uluslararası güvenlik ve uluslararası hukuk alanlarında uzmanlığa sahiptir. Lisans eğitimini sırasıyla Kara Harp Okulu (1976), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü (1982), Siyasal Bilgiler Bölümü (1982) ve Hukuk Fakültesi'nde (1988) tamamlamıştır. 1984 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı bünyesinde yüksek lisans derecesini almıştır. Doktora eğitimini de yine aynı enstitü bünyesinde yürüterek 1987 yılında İktisat, 1990 yılında ise Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi anabilim dallarında iki ayrı doktora unvanını almaya hak kazanmıştır. Diğer temel uzmanlık alanları arasında jeopolitik, jeostrateji, jeoekonomi, deniz hukuku, insan hakları hukuku ile uluslararası insancıl hukuk da yer almaktadır. Son beş yayını arasında Afrika Politikası, Karadeniz Jeopolitiği, ikişer ciltlik Akdeniz Jeopolitiği ile Ege Jeopolitiği ve altı ciltlik Refugee Crises in International Policy eserleri bulunmaktadır. Günümüzde İstanbul Kent Üniversitesi bünyesinde İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı olarak görev yapmaktadır.

ORCID: 0000-0001-5162-5260

e-posta: hasret.comak@kent.edu.tr

**Ege Furkan Toker, 2021 yılında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olmuştur. 2022 yılında Aberdeen Üniversitesi'nde Uluslararası Hukuk, Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar alanında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2024 yılında Galatasaray Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler doktorasına başlamıştır. Aynı yıl İstanbul Kent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Akademik kariyerini bu kurumda sürdürmektedir.

ORCID: 0000-0002-4879-1687

e-posta: egefurkan.toker@kent.edu.tr

***Dr. Oğuzhan Manioğlu, İstanbul Kent Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi'nde tamamlamış; "Küreselleşme ile Gelişen Paradiplomasi Kavramı ve Marka Kent İlişkisi Üzerine Türkiye Açısından Bir İnceleme" başlıklı teziyle Bilim Doktoru unvanını almıştır. Akademik çalışmaları; uluslararası ilişkiler, paradiplomasi, yerel yönetimlerin uluslararasılaşması, marka kent, kamu yönetimi, çok düzeyli yönetim, dijital ve siber diplomasi, jeoekonomi ile küresel siyaset üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu alanlarda, ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış makaleleri ile kitap bölümleri bulunmaktadır. Disiplinlerarası bir yaklaşımla özellikle kentlerin küresel aktör olarak yükselişi, dijital dönüşüm, küresel yönetim ve uluslararası siyasal ekonomi konularına odaklanarak, teori ile uygulamayı birleştirip literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

ORCID: 0000-0001-9475-2307

e-posta: oguzhan.manioglu@kent.edu.tr

Geliş Tarihi: 03.07.2026

Kabul Tarihi: 05.08.2026

Atrf: Çomak, H., Toker, E. F., & Manioğlu, O. (2026). Türkiye-Çin Diplomatik İlişkilerinin 55. Yılında Avrasya'da Güç Geçişi ve Jeoekonomik Bağlantısallık. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 7(4), 407-426.

ÖZ

Bu makale, Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkilerin 55. yılında ikili ilişkileri güç geçişi, jeoekonomik bağlantısallık ve ekonomik karşılıklı bağımlılık çerçevesinde incelemektedir. Çalışmanın temel sorusu, Türkiye'nin Çin ile bütünleşen Avrasya üretim ve lojistik ağlarında ağırlıklı olarak transit ülke mi kaldığı, yoksa ortak üretim merkezine dönüşme yönünde ölçülebilir ilerleme mi kaydettiğidir. Araştırma, 1971-2026 dönemini kapsayan yapılandırılmış nitel doküman analizine dayanmaktadır. Resmî politika belgeleri, Türkiye'nin dış ticaret verileri, Dünya Bankası koridor raporları, yatırım duyuruları ve hakemli çalışmalar; lojistik kapasite, ticaretin teknoloji bileşimi, doğrudan yatırım, yerel katma değer ve teknoloji transferi göstergeleri üzerinden karşılaştırılmıştır. Bulgular, Türkiye'nin lojistik konumunun güçlendiğini, ancak üretim merkezi niteliğinin kurumsallaşmadığını göstermektedir. Türkiye, 2023'te Çin'e 3,3 milyar dolar ihracat yapmış, Çin'den 44,98 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiş ve 41,7 milyar dolar açık vermiştir. Çin kaynaklı doğrudan yatırım stoku ise yaklaşık 9 milyar dolardır. Bu bulgu, ticaret asimetrisinin sürdüğünü de göstermektedir. Dünya Bankası, gerekli önlemlerle Orta Koridor hacminin 2030'da 11 milyon tona ulaşabileceğini öngörmektedir. Makale, transit ülke ile ortak üretim merkezi ayrımını ölçülebilir göstergelerle açıklamakta ve bağlantısallığın istikrar üretmesini dengeli bağımlılık, kurumsallaşma ve olumlu gelecek beklentilerine bağlamaktadır. Sonuç olarak Türkiye transit ağırlıklı bir ara konumdadır; dönüşüm, yerel tedarik, ortak Ar-Ge, teknoloji transferi ve üçüncü ülkelere ihracat sağlayan yatırımlara bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: güç geçişi, jeoekonomik bağlantısallık, Kuşak ve Yol Girişimi, Orta Koridor, Türkiye-Çin ilişkileri.

Power Transition and Geoeconomic Connectivity in Eurasia on the 55th Anniversary of Türkiye-China Diplomatic Relations

ABSTRACT

This article examines Türkiye-China diplomatic relations on the 55th anniversary of their establishment through the lenses of power transition, geoeconomic connectivity, and economic interdependence. Its central question is whether Türkiye remains primarily a transit country within Eurasian production and logistics networks integrated with China, or whether it has made measurable progress toward becoming a joint production hub. The study is based on a structured qualitative document analysis covering 1971-2026. Official policy documents, Türkiye's foreign trade data, World Bank corridor reports, investment announcements, and peer-reviewed studies are compared using indicators of logistics capacity, the technological composition of trade, foreign direct investment, local value added, and technology transfer. The findings show that Türkiye's logistical position has strengthened, but its production-hub function has not become institutionalized. In 2023, Türkiye exported USD 3.3 billion to China, imported USD 44.98 billion, and recorded a trade deficit of USD 41.7 billion. Chinese foreign direct investment stock was approximately USD 9 billion, further demonstrating the persistence of trade asymmetry. The World Bank projects that Middle Corridor freight volume could reach 11 million tonnes by 2030 if the necessary measures are implemented. The article operationalizes the distinction between a transit country and a joint production hub through measurable indicators and links connectivity's stabilizing effects to balanced interdependence, institutionalization, and positive expectations about future cooperation. Türkiye currently occupies an intermediate position dominated by its transit function; transformation depends on investments that generate local sourcing, joint R&D, technology transfer, and exports to third-country markets.

Keywords: Belt and Road Initiative, geoeconomic connectivity, Middle Corridor, power transition, Türkiye-China relations.

Giriş

ULUSLARARASI SİSTEM, YİRMİ BİRİNCİ yüzyılın ilk çeyreğinde ekonomik, teknolojik ve jeopolitik dönüşümlerin eşzamanlı olarak yaşandığı çok katmanlı bir değişim sürecinden geçmektedir. Çin'in dünya üretimi, ticareti, finansmanı ve teknoloji ekosistemlerindeki ağırlığının artması, Asya'nın da küresel sistemin başlıca merkezlerinden biri hâline gelmesini sağlamıştır. Bu eğilim tek bir merkezin diğerinin yerini aldığı doğrusal bir eksen kaymasından ziyade, farklı güç merkezlerinin aynı anda etkili olduğu daha çoğul bir düzemi işaret etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkilerin 55. yıl dönümü (1971-2026), bu sistemsel değişimin ikili ilişkilere nasıl yansıdığını değerlendirmek için anlamlı bir tarihsel eşik sunmaktadır.

İlişkilerin seyri dört dönüm noktası üzerinden özetlenebilir. Diplomatik ilişkiler 5 Ağustos 1971'de kurulmuş, 1980'lerden itibaren iki ülkenin dış açılma politikalarıyla temaslar çeşitlenmiş, 2010'da ilişkiler "stratejik işbirliği" düzeyine yükseltilmiş ve 2015'te Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) ile Orta Koridor'un uyumlaştırılmasına ilişkin mutabakat imzalanmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başladığı 2022 sonrasında Rusya üzerinden geçen Kuzey Koridorundaki siyasi ve lojistik risklerin artması, Hazar Denizi, Güney Kafkasya ve Türkiye üzerinden ilerleyen Orta Koridor'u daha görünür hâle getirmiştir (Atlı, 2013; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2016; Ülgen & Umarov, 2024).

Türkiye-Çin ilişkileri hakkındaki literatür, diplomatik yakınlaşma ile ekonomik asimetri arasındaki gerilimi farklı açılardan ortaya koymaktadır. Çalışmalar stratejik işbirliği söyleminin ticaret ve yatırım

Orta Koridor, Orta Asya ve Türkiye üzerinden Çin ile Avrupa'yı birbirine bağlamakta ve Kuşak ve Yol Girişimi ile bütünleşmektedir (Harita: Valdai Club, 2023).

alanlarında dengeli bir ortaklığa dönüşmediğini, Türkiye'nin Batılı kurumlarla bağlarını korurken Çin ile özerklik arayışını genişletmeye çalıştığını ve Orta Koridor ile KYG arasındaki tamamlayıcılığın koşullu olduğunu göstermektedir (Hussain, 2021; Öniş & Yalikun, 2021; Tekdal, 2024). Bununla birlikte güç geçişi, bağlantısallık, ticaretin teknoloji bileşimi, yatırımın niteliği ve barış-istikrar ilişkisini aynı analitik model içinde değerlendiren çalışmalar sınırlıdır. Literatürdeki bu parçalanma, artan ticaret ve altyapı yatırımının hangi koşullarda üretim kapasitesi ve dengeli karşılıklı bağımlılık meydana getirdiğinin açıkça sınanmasını güçleştirmektedir.

Bu makale şu soruya yanıt aramaktadır: Türkiye, Çin ile bütünleşen Avrasya üretim ve lojistik ağlarında yalnızca bir "transit geçiş ülkesi" olarak mı kalmaktadır, yoksa teknoloji transferi, ortak Ar-Ge, yerel katma değer ve karşılıklı yatırımlar aracılığıyla bir "ortak üretim merkezi"ne dönüşmekte midir? Sorunun yanıtı coğrafi konum veya toplam ticaret hacmi gibi tekil göstergelerden çıkarılmamaktadır. Transit ülke durumu, taşıma hacmi ve süresi ile koridor kapasitesindeki ilerlemeye karşın üretim, teknoloji ve yerel tedarik bağlantılarının zayıf kalması; ortak üretim merkezi durumu ise doğrudan yatırımların imalata, Ar-Ge'ye, yerel tedarike ve üçüncü ülkelere ihracata ölçülebilir katkı sağlaması üzerinden operasyonelleştirilmektedir.

Çalışmanın özgün katkısı üç düzeydedir. İlk olarak 55 yıllık ilişkiyi diplomatik dönemlendirme ile jeoekonomik göstergeleri birleştirerek incelemektedir. İkinci olarak Orta Koridor'un jeopolitik önemini otomatik bir ekonomik başarı olarak kabul etmeyip transit ve üretim işlevlerini ayrı ayrı ölçmektedir. Üçüncü olarak "yeni barış perspektifi"ni yerleşik bir teori olduğu iddiasıyla değil, ticari barış, karmaşık karşılıklı bağımlılık ve silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık literatürlerini birleştiren koşullu bir analitik çerçeve olarak geliştirmektedir.

Böylece resmî "ortak kalkınma" söylemi ile veriye dayalı analitik değerlendirme birbirinden ayrılmaktadır.

Kuramsal Çerçeve ve Literatürdeki Konum

Güç geçişi yaklaşımı, uluslararası sistemdeki değişimi yalnızca bir devletin mutlak büyümesiyle değil, başlıca aktörlerin göreceli ekonomik, teknolojik ve askerî kapasitelerinin farklı hızlarda gelişmesiyle açıklar. Gilpin'e (1981) göre güç dağılımındaki farklılaşma, mevcut kuralların maliyet ve faydalarını değiştirerek sistemsel uyarılma baskısı doğurur. Çin'in yükselişi bu bağlamda önemlidir; ancak Çin'in ekonomik büyüklüğünden çok kutuplu dünyanın kaçınılmaz biçimde barışçıl veya Çin merkezli olacağı sonucu çıkarılamaz. Güç geçişi, işbirliği fırsatları kadar teknoloji standartları, finansman, kritik girdiler ve ulaştırma ağları üzerinde rekabet de üretmektedir. Bu çalışma bu nedenle Çin'in yükselişini normatif bir "yeni paradigma" ilanı olarak değil, Avrasyadaki seçenekleri ve kısıtları yeniden dağıtan sistemsel bir değişken olarak ele almaktadır.

Jeoekonomi, devletlerin stratejik hedeflerine ulaşmak için ticaret, finans, yatırım, teknoloji ve altyapı araçlarını kullanmasını açıklayan ikinci kuramsal bileşendir. Luttwak'ın (1990) yaklaşımında rekabet mantığı sürmekte, ancak araçlar giderek ekonomik nitelik kazanmaktadır. Bu çerçevede bir liman, demiryolu veya dijital ağ yalnızca teknik altyapı değildir; pazar erişimini, maliyetleri, standartları ve bağımlılık ilişkilerini etkileyen bir güç kaynağıdır. Bağlantısallık ise bu araçların coğrafi, kurumsal ve dijital ağlar içinde birlikte çalışabilme kapasitesidir. Dolayısıyla koridorların analizi, fiziksel güzergâhın yanında gümrük uyumu, finansman koşulları, veri paylaşımı, lojistik hizmetler ve üretim kümelenmelerini de kapsamalıdır.

Karşılıklı bağımlılık literatürü, bağlantısallığın işbirliği ile kırılganlık arasındaki ikili niteliğini açıklamaktadır. Keohane ve Nye'a (2012) göre ekonomik ve kurumsal ağlar aktörler arasında karşılıklı hassasiyet ve maliyet üretir; fakat bu maliyetler eşit dağılmayabilir. Farrell ve Newman (2019), merkezî ağ düğümlerini kontrol eden aktörlerin bilgi ve erişim avantajını baskı aracına dönüştürebileceğini göstererek "silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık" kavramını geliştirmiştir. Bu yaklaşım, ticaret hacminin büyümesini tek başına ortaklık göstergesi saymama gereğini ortaya koyar. Türkiye-Çin ilişkilerinde ticaret açığı, teknoloji bağımlılığı ve yatırımın sektörel dağılımı, bağlantısallığın faydaları kadar pazarlık gücünün dağılımını da belirlemektedir.

Türkiye açısından lojistik erişim üretim bağlantılarıyla desteklenirse yerel katma değer, ihracat kapasitesi ve pazarlık gücü artabilir. Bağlantı yalnızca transit işlevle sınırlı kalır ve kritik teknoloji ile girdilerde tek taraflı bağımlılık derinleşirse ekonomik ağlar Türkiye'nin stratejik hareket alanını daraltabilir.

Türkiye-Çin literatürü bu kuramsal tartışmaların farklı boyutlarını içermekle birlikte çoğunlukla tek bir analiz düzeyine yoğunlaşmaktadır. Atlı (2018) ve Tekdal (2024), Ankara'nın Çin ile ilişkilerini dış politika çeşitlendirmesi ve stratejik özerklik bağlamında değerlendirirken; Öniş ve Yalikusun

(2021) siyasal yakınlaşma ile asimetrik ekonomik sonuçlar arasındaki farkı vurgulamaktadır. Işık ve Zou (2019) güvenlik işbirliğini, Hussain (2021) ise KYG-Orta Koridor ilişkisindeki tamamlayıcılık ve rekabet unsurlarını incelemektedir. Duan ve Aydın (2024), iki ülkenin tarihsel devlet ve ulus inşa süreçlerinin ilişkiler üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu çalışma söz konusu katkıları reddetmemekte; onları üretim kapasitesi, lojistik performans ve koşullu istikrar mekanizması etrafında bütünleştirmektedir.

Kuramsal modelin açıklayıcı zinciri şu şekilde kurulmaktadır: Küresel güç dağılımındaki değişim, devletlerin ekonomik ağlar ve koridorlar üzerinden nüfuz arayışını artırmakta; jeoekonomik yatırımlar yeni bağlantılar meydana getirirken kazanç ve kırılganlıkları eşit olmayan biçimde dağıtabilmektedir. Türkiye açısından lojistik erişim üretim bağlantılarıyla desteklenirse yerel katma değer, ihracat kapasitesi ve pazarlık gücü artabilir. Bağlantı yalnızca transit işlevle sınırlı kalır ve kritik teknoloji ile girdilerde tek taraflı bağımlılık derinleşirse ekonomik ağlar Türkiye'nin stratejik hareket alanını daraltabilir. Dengeli yatırım, ortak kurumlar ve olumlu gelecek beklentileri ise anlaşmazlığın maliyetini artırarak istikrara katkı sağlayabilir.

Bu model üç analitik beklenti üretmektedir. Birincisi, taşıma kapasitesi artarken üretim odaklı yatırım ve teknoloji transferi düşük kalıyorsa Türkiye transit ağırlıklı bir konumda olacaktır. İkincisi, doğrudan yatırımlar yerel tedarik, Ar-Ge, nitelikli istihdam ve üçüncü ülke ihracatı meydana getiriyorsa ortak üretim merkezine geçişten söz edilebilir. Üçüncüsü, ekonomik ilişkiler belirgin biçimde asimetrikse bağlantısallığın barışçıl etkisi sınırlanacak; karşılıklılık, kurumsallaşma ve gelecekte işbirliğinin süreceğine ilişkin olumlu beklentiler güçlendikçe istikrar üretme potansiyeli artacaktır. Bulgular bu beklentiler temelinde yorumlanmaktadır.

Model ayrıca resmî söylem, politika çıktısı ve ekonomik sonuç arasında açık bir ayrım yapmaktadır. “Stratejik işbirliği”, “ortak kalkınma” veya “uyumlaştırma” ifadeleri tarafların niyetini ve ilişkiye verdikleri siyasi çerçeveyi gösterir; tek başına tamamlayıcılık, yerel kalkınma ya da dengeli bağımlılık bulgusu değildir. Politika çıktısı, imzalanan mutabakat, kurulan çalışma grubu veya tahsis edilen finansman gibi gözlenebilir adımlardır. Ekonomik sonuç ise gerçekleşmiş taşıma hacmi, yatırım, yerel tedarik, Ar-Ge ve ihracat göstergelerinde aranır. Bu üç düzeyin ayrılması, normatif beklentilerin gerçekleşmiş sonuçlarla karıştırılmasını önlemekte ve Türkiye-Çin ilişkilerindeki söylem-uygulama farkını analizin merkezine yerleştirmektedir.

Yöntem, Veri Kaynakları ve Analiz Ölçütleri

Araştırma, 1971-2026 dönemini kapsayan yapılandırılmış nitel doküman analizine dayanmaktadır. Doküman analizi, farklı amaçlarla üretilmiş yazılı materyallerin sistematik biçimde seçilmesi, değerlendirilmesi ve temalar altında yorumlanmasını gerektirir (Bowen, 2009). Bu tasarımın seçilme nedeni, 55 yıllık tarihsel seyri ikili ticaret, yatırım ve ulaştırma göstergeleriyle aynı çerçevede karşılaştırma imkânı sağlamasıdır. Çalışma istatistiksel nedensellik testi yapmamakta; kuramsal beklentiler ile gözlenen göstergeler arasındaki uyumu kaynaklar arası üçgenleme yoluyla değerlendirmektedir.

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ile 4 Temmuz 2024'te Kazakistan'ın Astana kentinde düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü zirvesi kapsamında bir araya geldi (Fotoğraf: CGTN, 2024).

Kaynak evreni dört gruptan oluşturulmuştur. Birinci grupta diplomatik ilişkilerin kuruluşu, 2010 stratejik işbirliği kararı, 2015 uyumlaştırma mutabakatı, bağlantısallık ve arabuluculuk faaliyetlerine ilişkin resmi belgeler yer almaktadır. İkinci grupta T.C. Dışişleri Bakanlığının ikili ticaret serileri, Dünya Bankasının Orta Koridor modellemeleri ve proje finansmanı verileri ile Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin yatırım duyuruları bulunmaktadır. Üçüncü grup hakemli makaleler ve akademik kitaplardan, dördüncü grup ise Carnegie Endowment ve SWP gibi araştırma kuruluşlarının veri içeren raporlarından oluşmaktadır. Resmi belgeler aktörlerin politika hedeflerini ve duyurulan rakamları göstermek için; akademik çalışmalar ise bu iddiaları eleştirel ve karşılaştırmalı biçimde değerlendirmek için kullanılmıştır.

Orta Koridor'a ilişkin gelecek rakamları gerçekleşmiş sonuç olarak değil, Dünya Bankasının yatırım ve verimlilik koşullarına bağlı model projeksiyonları olarak sınıflandırılmıştır. BYD yatırımındaki kapasite, istihdam ve Ar-Ge bilgileri de gerçekleşmiş teknoloji transferi değil, duyurulmuş hedefler olarak kodlanmıştır.

Kaynak seçiminde doğrudan konu ilgisi, kurumsal veya akademik güvenilirlik, veri üretim yönteminin izlenebilirliği ve dönem kapsamı ölçütleri uygulanmıştır. Ticaret verilerinde Türkiye'nin genel ticaret sistemine dayalı resmî serisi esas alınmış; Çin tarafının ayna istatistikleriyle doğabilecek farklar nedeniyle farklı ulusal seriler aynı tabloda birleştirilmemiştir. Orta Koridor'a ilişkin gelecek rakamları gerçekleşmiş sonuç olarak değil, Dünya

Bankasının yatırım ve verimlilik koşullarına bağlı model projeksiyonları olarak sınıflandırılmıştır. BYD yatırımındaki kapasite, istihdam ve Ar-Ge bilgileri de gerçekleşmiş teknoloji transferi değil, duyurulmuş hedefler olarak kodlanmıştır.

Analiz üç aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada belgeler 1971-1989, 1990-2009, 2010-2021 ve 2022-2026 dönemlerine göre kronolojik olarak kodlanmıştır. İkinci aşamada içerik; güç geçişi, jeo-ekonomik bağlantısallık, ticari-teknolojik asimetri, yatırım ve üretim işbirliği, siyasi kısıtlar ve barış-istikrar mekanizması temalarına ayrılmıştır. Üçüncü aşamada araştırma sorusu Tablo 1'deki ölçütler üzerinden değerlendirilmiş; aynı iddia için mümkün olduğunda resmî veri, uluslararası kuruluş raporu ve akademik yorum karşılaştırılmıştır. Bu işlem, resmî "ortak kalkınma" söylemini analitik bulgu gibi sunma riskini azaltmaktadır.

Kodlama sürecinde her belge için tarih, belge türü, kurumsal üretici, kapsadığı dönem, temel iddia ve kullandığı gösterge kaydedilmiştir. Sayısal iddialar "gerçekleşmiş veri", "duyurulmuş hedef" ve "model projeksiyonu" olarak üçe ayrılmıştır. Örneğin 2023 dış ticaret rakamları gerçekleşmiş veri, BYD tesisinin 150 bin araçlık kapasitesi duyurulmuş hedef, Orta Koridor'un 2030'da 11 milyon tona ulaşması ise koşullu projeksiyondur. Kaynaklar arasında fark bulunduğu aynı istatistik sistemi içinde karşılaştırılabilir seri tercih edilmiş ve alternatif rakamlar birleştirilmemiştir. Yorum aşamasında destekleyici bulgular kadar araştırma sorusuna aykırı kanıtlar da tutulmuş; koridorun sınırlı Çin-Avrupa payı ve teknoloji transferi verisinin eksikliği bu nedenle dışlanmamıştır.

Yöntemin iki sınırlılığı bulunmaktadır. İlk olarak Çin yatırımlarının yerel tedarik oranı, firma düzeyindeki Ar-Ge harcamaları ve ikili patent üretimi hakkında düzenli ve karşılaştırılabilir açık veri sınırlıdır. Bu nedenle veri yokluğu, teknoloji

Tablo 1. Transit ülke ile ortak üretim merkezi ayrımında kullanılan göstergeler

Boyut	Göstergeler	Analitik yorum
Lojistik işlev	Taşıma hacmi, süre, demiryolu/liman kapasitesi, sınır ve gümrük darboğazları	Kapasite artışı tek başına transit işlevi güçlendirir; üretim merkezi sonucunu göstermez.
Ticaret yapısı	İhracat-ithalat dengesi, ürün bileşimi, makine ve teknoloji yoğun grupların payı	Ham madde ihracatı ile teknoloji yoğun ithalatın birlikte sürmesi yapısal asimetriyi gösterir.
Yatırım ve üretim	Çin kaynaklı DYY stoku, yeşil alan yatırımı, yerel tedarik, ihracata yönelik kapasite	Üretim bağlantısı ve yerel tedarik arttıkça ortak üretim merkezine geçiş güçlenir.
Teknolojik kapasite	Ortak Ar-Ge, patent/lisans, mühendislik yetkinliği, gerçekleşen teknoloji transferi	Duyurulmuş hedef değil, gerçekleşmiş ve ölçülebilir çıktı aranır.
Kurumsal dayanıklılık	Ortak çalışma grupları, şeffaflık, uyumazlık çözümü, çeşitlendirme ve risk yönetimi	Dengeli ve kurumsallaşmış bağımlılık, ekonomik ağların baskı aracına dönüşme riskini azaltır.

Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

transferinin hiç gerçekleşmediği biçiminde değil, üretim merkezi iddiasının henüz şeffaf göstergelerle doğrulanamadığı biçiminde yorumlanmıştır. İkinci olarak Dünya Bankasının 2030 koridor tahminleri Türkiye'yi de içeren daha geniş bölgesel modele dayanmaktadır; ülke düzeyindeki kesin sonuçlar olarak kullanılamaz. Bu sınırlılıklar bulgular bölümünde açıkça korunmuştur.

İlişkilerin Tarihsel Seyri

Birinci dönem, diplomatik tanımanın gerçekleştiği 1971'den 1980'lerin sonuna kadar uzanan temkinli normalleşme evresidir. Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıması, Soğuk Savaş koşulları ve Birleşmiş Milletlerde Çin'in temsilindeki değişimle yakından bağlantılıdır. İkili ilişkiler ilk yıllarda sınırlı diplomatik temaslarla yürümüş; 1980'lerde her iki

ülkede ekonomik dışa açılmanın hızlanmasıyla ticaret ve resmî ziyaretler artmıştır (Atlı, 2013; Duan & Aydın, 2024). Bu dönemde ilişki henüz stratejik bir çerçeveye sahip değildir; temel kazanım karşılıklı tanıma ve düzenli diplomatik temasın kurulmasıdır.

İkinci dönem, 1990-2009 arasında ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkilerden daha hızlı genişlediği evredir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Çin'in küresel üretim ağlarına katılması ve Türkiye pazarının dış ticarete daha fazla açılması ikili ticareti büyütmiştir. Ancak Türkiye'nin Çin'e ihracatı aynı hızda çeşitlenmemiş, ithalat lehine fark kalıcı hâle gelmiştir. Bu dönem, sonraki yıllarda belirginleşecek olan temel yapısal örüntüyü oluşturmuştur: siyasi temasların gelişmesine ve ticaret hacminin büyümesine karşın Türkiye'nin Çin pazarındaki payı ile Çin kaynaklı üretim yatırımları sınırlı kalmıştır (Dilek vd., 2019; Öniş & Yalikun, 2021).

Üçüncü dönem 2010'da ilişkilerin "stratejik işbirliği" düzeyine yükseltilmesiyle başlamış ve 2015 uyumlaştırma mutabakatıyla kurumsal bir bağlantısallık boyutu kazanmıştır. 14 Kasım 2015 tarihli mutabakat, KYG ile Orta Koridor arasında kara yolu, demiryolu ve liman bağlantılarında işbirliği için siyasi ve hukuki bir zemin sağlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2016). Bu gelişme, iki girişimin tüm unsurlarının otomatik biçimde bütünleştiği anlamına gelmemektedir. Güzergâh öncelikleri, finansman, teknik standartlar ve yerel kalkınma hedefleri bakımından tamamlayıcılık kadar pazarlık ve koordinasyon ihtiyacı da vardır (Hussain, 2021).

Dördüncü dönem 2022 sonrasında jeopolitik riskler ile tedarik zinciri güvenliğinin öne çıktığı evredir. Rusya-Ukrayna Savaşı ve Rusya'ya yönelik yaptırımlar, Kuzey Koridoru üzerinden taşımacılığın risk primini artırmış; Orta Koridor alternatif ve çeşitlendirici bir rota olarak daha fazla ilgi görmüştür. Aynı dönemde ABD-Çin teknoloji rekabeti ve Avrupa Birliğinin Çin kaynaklı ekonomik riskleri azaltma politikaları, NATO üyesi ve AB Gümrük Birliği'ne bağlı Türkiye'nin hareket alanını karmaşıklştırmıştır. Dolayısıyla 55 yıllık ilişki, doğrusal bir yakınlıktan çok diplomatik işbirliği, ekonomik asimetri ve güvenlik kısıtlarının birlikte yönetildiği seçici bir ortaklık niteliğindedir (Tekdal, 2024; Ülgen & Umarov, 2024).

Dönemlendirme, ilişkilerde hem süreklilik hem de değişim bulunduğunu göstermektedir. Süreklilik, Türkiye'nin Çin ile ekonomik ilişkileri çeşitlendirme isteği ile ticaret açığını yatırım yoluyla dengeleme hedefidir; bu hedef 2010 öncesi-nden günümüze kadar korunmuştur. Değişim ise ilişkilerin araçlarında görülmektedir: başlangıçtaki diplomatik tanıma ve ticaret gündemine 2010 sonrasında stratejik işbirliği, 2015 sonrasında koridor uyumu, 2022 sonrasında tedarik zin-

ciri dayanıklılığı ve üretim yatırımı eklenmiştir. Buna rağmen kurumsal yoğunluk, karşılıklı bağımlılığın simetrik hâle geldiği anlamına gelmemektedir. Resmî siyasi ilişkiler sayfasında stratejik işbirliği ve üst düzey temaslar öne çıkarılırken ekonomik seri kalıcı açığı göstermektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.-a, t.y.-b). Bu fark, 55 yıllık ilişkinin temel analitik gerilimini oluşturmaktadır.

Güç Geçişi ve Jeoekonomik Bağlantısallık: Kuşak ve Yol Girişimi ile Orta Koridor

Çin'in son çeyrek yüzyıldaki yükselişi, üretim ölçeği ile sınırlı olmayan bir kapasite birikimine dayanmaktadır. İleri imalat, enerji ve dijital alt-yapı, araştırma-geliştirme, lojistik ve kalkınma finansmanı, Çin'in uluslararası ekonomik ağlardaki ağırlığını artırmıştır. Bu dönüşüm Çin'e bölgesel kurallar ve bağlantılar üzerinde daha fazla etki imkânı verse de bütün sonuçların Pekin tarafından tek taraflı biçimde belirlendiği anlamına gelmez. Çin'in yükselişi kimlik, karşılıklı bağımlılık ve bölgesel strateji arasındaki etkileşim içinde ilerlemekte; ortak ülkelerin düzenleyici kapasitesi ve ulusal öncelikleri sonuçları önemli ölçüde şekillendirmektedir (Liu, 2010; Rolland, 2017).

2013'te ilan edilen KYG, kara ve deniz ulaş-tırma hatlarının yanı sıra limanlar, enerji ağları, finansman, dijital bağlantılar ve sınır aşan üretim ilişkilerini kapsayan çok boyutlu bir politika çerçevesidir. Girişimin resmî söyleminde ortak kalkınma ve karşılıklı fayda öne çıkarılmaktadır; analitik düzeyde ise sonuçlar proje seçimi, borç sürdürülebilirliği, ihale şeffaflığı, yerel istihdam, çevresel etkiler ve üretim bağlantılarına göre değişmektedir. World Bank (2019), ulaştırma maliyetlerindeki düşüşün ticaret ve gelir kazanımları yaratabileceğini, fakat bu kazanımların tamamlan-

yıcı reformlar ve risk yönetimi olmadan eşit dağılmayacağını vurgulamaktadır. Bu nedenle KYG ne yalnızca bir altyapı projesine indirgenmeli ne de kendiliğinden kapsayıcı kalkınma üreten bir model olarak sunulmalıdır.

2030'da Hazar üzerinden geçecek Çin-Avrupa ticaretinin toplam Çin-AB ticaretinin yaklaşık yüzde 1'i düzeyinde kalması beklenmektedir. Bu bulgu, koridorun küresel deniz taşımacılığının yerini alacak tekil bir hat olmaktan çok, bölgesel ticaret ve tedarik zinciri çeşitlendirmesi bakımından değer taşıdığını göstermektedir.

Türkiye'nin Orta Koridor vizyonu, Çin ve Orta Asya'dan başlayan yüklerin Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştığı çok modlu ağı ifade etmektedir. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, Marmaray, Türkiye'deki demiryolu ve liman bağlantıları bu ağın önemli bileşenleridir. Koridor, Rusya üzerinden geçen kuzey rotasına ve deniz taşımacılığına tamamlayıcı bir çeşitlendirme imkânı sunmaktadır. Ancak deniz geçişleri, farklı ray açıklıkları, liman aktarmaları, sınır beklemeleri, tarifelerin öngörülebilirliği ve dijital belge uyumsuzluğu taşıma süresi ile maliyetini artırmaktadır. Dolayısıyla coğrafi kısalık, operasyonel üstünlükle aynı şey değildir (Hussain, 2021; Ülgen & Umarov, 2024).

World Bank'in (2023) modeli, gerekli altyapı ya-

tırımları ve verimlilik önlemleri uygulanırsa Hazar geçişli Orta Koridor yükünün 2021'e göre yaklaşık üç kat artarak 2030'da 11 milyon tona ulaşabileceğini ve seyahat süresinin yarıya indirilebileceğini öngörmektedir. Aynı rapor, iyileştirmelerin yapılması hâlinde talebin bu öngöründen yüzde 35 daha düşük kalacağını belirtmektedir. Daha önemlisi, 2030'da Hazar üzerinden geçecek Çin-Avrupa ticaretinin toplam Çin-AB ticaretinin yaklaşık yüzde 1'i düzeyinde kalması beklenmektedir. Bu bulgu, koridorun küresel deniz taşımacılığının yerini alacak tekil bir hat olmaktan çok, bölgesel ticaret ve tedarik zinciri çeşitlendirmesi bakımından değer taşıdığını göstermektedir.

Fiziksel kapasitedeki somut yatırım, Türkiye kesimindeki darboğazların giderilmesi bakımından önemlidir. World Bank Aralık 2024'te Doğu Türkiye Orta Koridor Demiryolu Geliştirme Projesi için 660 milyon dolar finansmanı onaylamıştır. Proje, Divriği-Kars-Gürcistan sınırı arasındaki 660 kilometrelik hattın elektrifikasyonu ve modernizasyonunu hedeflemekte; yıllık yük kapasitesini yaklaşık 750 bin tondan 20 milyon tona çıkarma potansiyeli taşımaktadır (World Bank, 2024). Onaylanan finansman tutarı 660 milyon dolardır. Bununla birlikte planlanan kapasite, gerçekleşmiş trafik hacmi değildir; sınır geçişleri, Hazar limanları ve komşu ülke altyapıları eş zamanlı iyileştirilmezse tek bir hat yatırımı koridor performansını beklenen ölçüde artırmayacaktır.

KYG ile Orta Koridor arasındaki stratejik uyum bu nedenle üç koşula bağlıdır. Birincisi, altyapı yatırımları gümrük, tarifeler, veri paylaşımı ve zaman çizelgeleri bakımından ortak operasyon standartlarıyla tamamlanmalıdır. İkincisi, artan transit hacim Türkiye'de depolama, bakım, sigorta, finansman ve dijital lojistik gibi katma değerli hizmetler üretmelidir. Üçüncüsü, koridor çevresinde imalat ve ihracat kümeleri kurularak lojistik akış yerel üretimle ilişkilendirilmelidir.

Bu koşullar sağlanmadığında Türkiye'nin jeo-ekonomik önemi artabilir, fakat ekonomik getirisi geçiş ücretleri ve sınırlı lojistik hizmetlerle daralabilir.

Koridorun değerlendirilmesinde "Çin-Avrupa kara köprüsü" anlatısı ile bölgesel kalkınma işlevi de birbirinden ayrılmalıdır. Dünya Bankası modelinde gelecekteki hacmin büyük bölümü Çin ile Avrupa arasındaki transitten değil, Kazakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve Avrupa arasındaki bölgesel ticaretten kaynaklanmaktadır (World Bank, 2023). Bu sonuç Türkiye açısından bir zayıflık değildir; koridorun başarısını yalnızca Çin-Avrupa konteyner sayısı ile ölçmenin dar bir yaklaşım olduğunu gösterir. Türkiye'nin asıl kazancı, Anadolu'daki üretim merkezlerinin Kafkasya ve Orta Asya pazarlarına erişimi, doğu illerindeki lojistik ve işleme faaliyetleri, liman-demiryolu entegrasyonu ve dönüş yükü yaratma kapasitesi üzerinden ortaya çıkabilir. Dönüş yükünün yetersiz kalması, boş vagon ve konteyner hareketlerini artırarak maliyet avantajını azaltacağından ihracat çeşitlendirmesi aynı zamanda bir koridor politikasıdır.

Yapısal Asimetrliler ve Transit Ülkeden Ortak Üretim Merkezine Geçiş

Türkiye-Çin ekonomik ilişkilerindeki temel sorun, ticaret hacminin büyüklüğünden çok dengesizliği ve ürün bileşimidir. T.C. Dışişleri Bakanlığına (t.y.-a) göre Türkiye'nin 2023'te Çin'e ihracatı 3,3 milyar dolar, Çin'den ithalatı 44,98 milyar dolar, toplam ticaret hacmi 48,3 milyar dolar ve dış ticaret açığı 41,7 milyar dolar olmuştur. 2025'te ihracat 3,3 milyar dolar düzeyinde kalırken ithalat 49,6 milyar dolara ve açık 46,3 milyar dolara yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2023 için yalnızca yaklaşık yüzde 7,3'tür. Süreklilik gösteren bu fark,

geçici kur hareketleriyle açıklanamayacak yapısal bir asimetriye işaret etmektedir.

Ürün bileşimi asimetrisinin teknoloji boyutunu görünür kılmaktadır. Türkiye'nin Çin'e başlıca ihracat ürünleri mermer ve traverten, metal cevherleri, krom, bakır, demir, çinko ve bor ürünleridir. Çin'den ithalatta telefonlar, otomatik bilgi işlem makineleri, elektronik haberleşme araçları, kompresörler ve konvertörler öne çıkmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.-a). Yılmaz'ın (2022) Uluslararası Ticaret Merkezi verilerine dayalı hesabında, 2018-2020 döneminde elektrikli makine-ekipman (SITC 85) ile makine-mekanik cihazlar (SITC 84) Çin'den toplam ithalatın yüzde 51,6'sını oluşturmuştur. Buna karşılık Türkiye'nin ihracatı doğal kaynaklar ve daha düşük işleme düzeyindeki ürünlerde yoğunlaşmıştır. Böylece açık yalnızca parasal değil, teknolojik uzmanlaşma bakımından da niteliksel bir fark taşımaktadır.

Çin'den ithal edilen makine, elektronik bileşen ve sermaye mallarının bir bölümü Türkiye'deki üretim süreçlerinde girdi olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle tüm ithalatı nihai tüketim veya "yerli üretimin kaybı" biçiminde yorumlamak doğru değildir. Kritik soru, ithal girdilerin Türkiye'de ne kadar yerel katma değer, ihracat ve teknoloji öğrenmesi ürettiğidir. Açık ikili ve firma düzeyindeki veriler bu bağlantıyı düzenli biçimde göstermemektedir. Politika değerlendirmesinde ithalatı azaltma hedefi yerine, ara ve sermaye mallarının yerel tasarım, mühendislik, tedarikçi geliştirme ve ihracat kapasitesine katkısını ölçen bir çerçeveye ihtiyaç vardır.

Doğrudan yatırım verileri de ticaret hacmi ile üretim entegrasyonu arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Ülgen ve Umarov'a (2024) göre Çin kaynaklı doğrudan yatırım stoku 2023 sonunda yaklaşık 9 milyar dolara ulaşmıştır. 2002'den sonra Türkiye'de kurulan Çin sermayeli şirketlerin sayısı 1.197'dir ve bu sayı ülkedeki uluslararası sermayeli

şirketlerin yaklaşık yüzde 0,6'sına karşılık gelmektedir. Çin yatırımları finans, enerji, telekomünikasyon, liman işletmeciliği ve altyapı gibi stratejik alanlarda görünür olsa da yüksek ticaret açığını dengeleyecek ölçekte ihracata dönük imalat yatırımı henüz sınırlıdır. Yatırım stokunun tek başına teknoloji transferini veya yerel katma değeri göstermediği de dikkate alınmalıdır.

BYD ile Temmuz 2024'te imzalanan yaklaşık 1 milyar dolarlık yatırım anlaşması, transit işlevden üretim işlevine geçiş bakımından önemli bir test örneğidir. Duyuruya göre Manisa'da yıllık 150 bin araç kapasiteli elektrikli ve şarj edilebilir hibrit araç tesisi ile sürdürülebilir mobilite Ar-Ge merkezi kurulması ve 5 bine kadar doğrudan istihdam sağlanması planlanmaktadır; üretimin 2026 sonuna kadar başlaması hedeflenmiştir (Investment Office of the Presidency of the Republic of Türkiye, 2024).

Ancak bunlar gerçekleşmiş çıktı değil, sözleşmede duyurulan hedeflerdir. Yatırımın ortak üretim merkezi etkisi; yerli tedarik oranı, Türkiye'de geliştirilen bileşen ve patentler, Ar-Ge harcaması, nitelikli istihdam, ihracat oranı ve Türk firmalarının BYD'nin küresel tedarik ağına katılımıyla ölçülmelidir.

Yerel katma değer ile teknoloji transferi birbirinin yerine kullanılmamalıdır. Yerel katma değer, ücretler, yerel girdi alımları, vergi, lojistik ve hizmet faaliyetleri yoluyla Türkiye'de oluşan ekonomik değeri ifade eder. Teknoloji transferi ise üretim bilgisinin, tasarım yetkinliğinin, fikrî mülkiyetin veya ileri mühendislik uygulamalarının Türkiye'deki kurum ve çalışanlara aktarılmasını gerektirir. Bir montaj tesisi yüksek istihdam ve yerel hizmet alımı yaratabilir, ancak temel bileşenler ithal ediliyor ve tasarım kararları yurt dışında kalıyorsa teknoloji transferi sınırlı olabilir.

Tablo 2. Araştırma sorusuna ilişkin gösterge temelli değerlendirme

Gösterge	Mevcut bulgu	Konum üzerindeki etkisi
Lojistik kapasite	660 milyon dolarlık demiryolu projesi ve 750 bin tondan 20 milyon tona planlanan kapasite artışı	Transit işlevi güçlü biçimde destekliyor; tamamlanma ve koridor geneli koordinasyon bekleniyor.
Koridor hacmi ve süre	2030'da 11 milyon ton ve sürenin yarıya inmesi koşullu projeksiyon; Çin-AB ticaretinde yaklaşık %1 pay	Bölgesel önem yüksek, küresel transit payı sınırlı.
Ticaret ve teknoloji bileşimi	2023'te 41,7 milyar dolar açık; 2018-2020'de SITC 84 ve 85 ithalatın %51,6'sı	Üretim merkezi tezini zayıflatan belirgin asimetri.
Doğrudan yatırım	2023 sonunda yaklaşık 9 milyar dolar stok; 1.197 Çin sermayeli şirket	Kısmi üretim bağlantısı var, ticaret ölçeğine göre sınırlı.
Ar-Ge, teknoloji ve yerel değer	BYD örneğinde Ar-Ge ve üretim hedefi var; gerçekleşmiş yerel tedarik, patent ve transfer verisi henüz yok	Geçiş potansiyeli mevcut, doğrulanmış ortak üretim merkezi niteliği oluşmuş değil.

Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tersine daha küçük bir Ar-Ge ortaklığı patent, lisans veya uzman yetiştirme yoluyla uzun vadeli teknolojik etki üretebilir. Bu nedenle ortak üretim merkezi değerlendirmesinde yatırım tutarı, yerel değer ve teknolojik öğrenme ayrı göstergeler olarak izlenmelidir.

Göstergeler birlikte değerlendirildiğinde Türkiye, saf bir transit ülke ile kurumsallaşmış ortak üretim merkezi arasında, ancak transit işlevin baskın olduğu bir ara konumdadır. Demiryolu yatırımları ve Orta Koridor'un artan görünürlüğü lojistik avantajı güçlendirmektedir. Buna karşılık yüksek ve süreklilik gösteren ticaret açığı, ham madde-teknoloji yoğun ürün ayrışması,

üretim yatırımlarının görece sınırlı ölçeği ve gelişmiş teknoloji transferine ilişkin açık verinin yetersizliği, ortak üretim merkezi niteliğinin henüz kanıtlanmadığını göstermektedir. Coğrafya gerekli bir ön koşuldur; fakat üretim dönüşümünün kendisi değildir.

Çözüm arayışlarının ilk eksenini ihracat ve pazar erişimidir. Türkiye'nin Çin'e ihracatı işlenmiş maden, makine ve otomotiv yan sanayisi, medikal teknoloji, kimya, gıda ve dijital hizmetler gibi daha yüksek katma değerli alanlarda çeşitlendirilmelidir. Çin pazarındaki sağlık ve teknik standartlara uyum, tarım ve gıda ürünleri için ürün bazlı protokoller, e-ticaret kanalları ve dağıtım

Avrasya ulaştırma koridorları: Türkiye'nin Avrupa, Orta Asya, Çin, Orta Doğu ve Afrika ile bağlantıları (Harita: BRIQ tarafından T.C. Dışişleri Bakanlığı ve T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın Türkiye'nin bağlantısalılığı ve uluslararası ulaştırma koridorlarına ilişkin verileri temel alınarak hazırlanmıştır, 2026).

ortaklıkları bu hedefi destekleyebilir. Başarı yalnızca ihracat tutarıyla değil, yeni ürün sayısı, işlenmiş ürün payı, hizmet ihracatı ve kalıcı pazar erişimiyle izlenmelidir.

İkinci eksen yatırımın niteliğidir. Teşvikler yalnızca sermaye tutarına değil, yerel tedarik oranı, Ar-Ge harcaması, nitelikli istihdam, ortak patent, mühendislik eğitimi, ihracat kapasitesi ve çevresel performans göstergelerine bağlanmalıdır. Ortak girişimler ve tedarikçi geliştirme programları, Türk firmalarının Çinli şirketlerin küresel değer zincirlerine katılmasını kolaylaştırabilir. Kamu destekleri, duyurulan kapasiteden çok gerçekleşmiş üretim ve teknoloji çıktısına göre kademelendirilirse yatırım miktarı ile kalkınma etkisi arasındaki fark azaltılabilir.

Üçüncü eksen veri ve kurumsal izleme kapasitesidir. Türkiye-Çin Ortak Çalışma Grubu bünyesinde yıllık “ekonomik ortaklık performans çerçevesi” yayımlanabilir. Çerçeve ticaret dengesi, ürünlerin teknoloji yoğunluğu, yeşil alan yatırımlarının payı, yerel tedarik, ortak Ar-Ge ve patentler, nitelikli istihdam, üçüncü ülkelere ihracat ve koridorun süre-maliyet performansı izlenmelidir. Firma sırlarını koruyan toplulaştırılmış göstergeler, yatırım anlaşmalarının kamu yararı ve karşılıklılık bakımından değerlendirilmesine imkân sağlayacaktır.

Türkiye'nin Stratejik Dengeleyici Rolü ve Sınırları

Türkiye'nin Avrasya'daki rolü coğrafi konum, kurumsal bağlar ve diplomatik kapasitenin birleşiminden kaynaklanmaktadır. Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'in kesişiminde bulunması; NATO üyeliği, AB ile Gümrük Birliği, Türk Devletleri Teşkilatındaki konumu ve Karadeniz güvenliğindeki sorum-

lulukları Türkiye'ye farklı güç merkezleriyle eş zamanlı ilişki kurma imkânı vermektedir. Bu özellikler Türkiye'yi Avrasya'daki güç geçişinin istikrarını tek başına sağlayacak “yegâne” aktör yapmaz. Daha ihtiyatlı biçimde Türkiye, ulaştırma, kriz diplomasisi ve bölgesel ağlar üzerinden sınırlı fakat önemli katkı sunabilecek aktörlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Bu dengeleyici kapasitenin ilk sınırı ABD-Çin stratejik rekabetidir. İleri teknoloji, telekomünikasyon, yarı iletkenler, yapay zekâ ve kritik altyapı yatırımları giderek güvenlik politikalarının konusu olmaktadır. Türkiye'nin NATO yükümlülükleri ve AB pazarıyla düzenleyici bütünleşmesi, Çin ile teknoloji işbirliğinde veri güvenliği, ihracat kontrolleri, rekabet ve standart uyumu bakımından kısıtlar yaratabilir. Buna karşılık Çin yatırımlarını tümüyle güvenlik tehdidi olarak ele almak da üretim ve yeşil dönüşüm fırsatlarını sınırlandırabilir. Uygulanabilir strateji, aktörler arasında eşit uzaklık iddiasından ziyade sektör bazlı risk değerlendirmesi, tedarik çeşitlendirmesi ve şeffaf yatırım incelemesidir (Tekdal, 2023; Ülgen & Umarov, 2024).

İkinci sınır, Uygun meselesinin Türkiye'deki toplumsal ve siyasal önemidir. Türkiye'deki Uygun diasporası, kültürel ve tarihsel bağlar ile insan hakları tartışmaları, Ankara-Pekin ilişkilerinin diğer ekonomik başlıklardan tamamen ayrıştırılmasını güçleştirmektedir. Pekin'in egemenlik ve iç işlerine karışmama vurgusu ile Türkiye'deki toplumsal hassasiyet arasında kalıcı bir görüş farkı bulunmaktadır. Bu alanın yok sayılması ilişkide güven üretmez; yüksek düzeyli diyalog, konsolosluk erişimi, kültürel ve dinî haklara ilişkin açık iletişim ile diasporanın güvenliğinin korunması, anlaşmazlığın yönetilebilir kalması açısından gereklidir (Öniş & Yalikul, 2021; Ülgen & Umarov, 2024).

Üçüncü sınır ekonomik ağların baskı aracı-na dönüşebilmesidir. Kritik telekomünikasyon, finans, enerji veya ulaştırma düğümlerinde tek tedarikçiye bağımlılık, ağın merkezindeki aktöre orantısız bilgi ve erişim gücü verebilir (Farrell & Newman, 2019). Türkiye açısından ticaret açığı ve bazı teknoloji girdilerinde Çin'e bağımlılık, kısa vadeli maliyet avantajı ile uzun vadeli dayanıklılık arasında denge kurulmasını gerektirir. Açık ihale, siber güvenlik denetimi, birlikte işler standartlar, kaynak çeşitlendirmesi ve sözleşmelerde uyumsuzluk çözümü hükümleri bu riski azaltabilir. Stratejik dengeleme, bağımlılıkları inkâr etmek değil, onları ölçmek ve yönetmek anlamına gelmelidir.

Türkiye'nin dengeleyici rolünün ekonomik sürdürülebilirliği, Batı ve Asya bağlantılarının birbirini dışlayan alternatifler olarak kurulup kurulmamasına da bağlıdır. Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı ve düzenleyici referansı Avrupa olmaya devam ederken Çin, teknoloji, sermaye malı, finansman ve Asya pazarlarına erişim bakımından önem taşımaktadır. Bu iki yönelimin birlikte yürütülmesi; Çin yatırımlarının AB rekabet, çevre ve ürün güvenliği standartlarıyla uyumlu olmasını, Türkiye'de üretilen malların Gümrük Birliği kurallarını karşılmasını ve hassas teknolojilerde müttefiklerle güvenlik istişaresini gerektirir. Başarılı dengeleme, kurumsal bağımlılıkların belirsizleştirilmesinden değil, farklı ortaklarla yürütülen işbirliğinin açık kurallar ve ulusal sanayi hedefleri etrafında eş güdümünden doğacaktır.

Yeni Barış Perspektifi ve Sürdürülebilir İşbirliği

Bu çalışmada “yeni barış perspektifi”, uluslararası ilişkiler literatüründe yerleşmiş bağımsız bir teori olarak değil, Türkiye-Çin ilişkilerini

değerlendirmek için geliştirilen bütünleştirici bir analitik çerçeve olarak kullanılmaktadır. Kavram, barışı yalnızca devletler arasında silahlı çatışmanın bulunmamasıyla sınırlamaz; dengeli ekonomik karşılıklı bağımlılık, sürdürülebilir kalkınma, kurumsallaşmış bağlantısallık ve kesintisiz diplomatik diyalogun öngörülebilirliğe katkısını birlikte ele alır. Bu yaklaşım Galtung'un (1969) negatif ve pozitif barış ayırımından, Keohane ve Nye'in (2012) karmaşık karşılıklı bağımlılık çerçevesinden ve ticari barış tartışmalarından yararlanmaktadır.

Ticari barış yaklaşımına göre ekonomik ilişkilerin derinleşmesi, çatışma ve diplomatik kopuşun fırsat maliyetini artırabilir. Oneal ve Russett (1997), karşılıklı ticaretin devletler arası askerî çatışma olasılığını azaltabileceğine ilişkin bulgular sunmuştur. Ancak bu sonuç koşulsuz değildir. Barbieri (1996), ekonomik bağlantıların niteliği ve simetrisi hesaba katılmadığında yoğun bağımlılığın uyumsuzluk riskini artırabileceğini göstermektedir. Copeland'ın (1996) ticaret beklentileri yaklaşımında belirleyici unsur yalnızca mevcut ticaret hacmi değil, gelecekte karşılıklı yarar sağlayan ticaretin sürüp sürmeyeceğine ilişkin beklentidir. Farrell ve Newman (2019) ise asimetrik ağların yaptırım, gözetim ve erişim kısıtı için kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Yeni barış perspektifinin nedensel mekanizması dört bağlantıdan oluşmaktadır. İlk olarak dengeli ticaret, karşılıklı yatırım ve ortak üretim, siyasi kopuşun her iki taraf için maliyetini artırır. İkinci olarak ulaştırma ve üretim ağları, ilişkinin devamından yarar sağlayan firma, çalışan, yerel yönetim ve uzman topluluklarının sayısını çoğaltır. Üçüncü olarak ortak çalışma grupları, veri paylaşımı ve uyumsuzluk çözüm

mekanizmaları yanlış algılama ile belirsizliği azaltır. Dördüncü olarak arabuluculuk ve kriz diplomasisi, siyasi anlaşmazlık dönemlerinde iletişim kanallarını açık tutar. Bağlantısallık ancak bu kurumsal ve diplomatik ara mekanizmalar üzerinden istikrara katkı sağlar.

Türkiye-Çin bağlantısı bu noktada açık fakat koşulludur. KYG ile Orta Koridor'un uyumu ortak üretim, yerel tedarik ve öngörülebilir taşımacılık meydana getirirse ilişkinin sürmesinden yarar sağlayan aktörlerin sayısı artar. Düzenli ekonomik istişare, kriz iletişimi, gümrük ve veri standartları, yatırım uyuşmazlıklarının çözümü ve üniversiteler arası araştırma ağları belirsizliği azaltabilir.

Mekanizmanın sınır koşulları simetri, kurumsallaşma, çeşitlendirme ve olumlu gelecek beklentileridir. Ticari açığın sürekli büyümesi, kritik girdilerde tek taraflı bağımlılık, yatırımların yerel fayda üretmemesi, güvenlik ikilemleri ve ekonomik ağların siyasi baskı amacıyla kullanılması durumunda daha fazla bağlantısallık, daha fazla barış meydana getirmeyebilir. Türkiye-Çin ilişkilerindeki 41,7 milyar dolarlık 2023 açığı ve teknoloji yoğun ithalat yapısı bu sınır koşulunu doğrudan ilgilendirmektedir. Bu nedenle yeni barış perspektifi, “ticaret barışı garanti eder” biçiminde determinist değil; den-

geli ve güvenilir kurumlarla yönetilen karşılıklı bağımlılığın çatışma riskini azaltabileceği biçiminde koşullu bir önermedir.

Çin'in Küresel Kalkınma, Küresel Güvenlik ve Küresel Medeniyet girişimleri kalkınma, egemenlik, diyalog ve kültürel çeşitlilik vurgularını bir araya getiren resmî bir küresel yönetim söylemi sunmaktadır. Küresel Medeniyet Girişimi 2023'te medeniyetlerin çeşitliliğine saygı, karşılıklı öğrenme ve halklar arası değişim ilkeleriyle ilan edilmiştir (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2023). Bu belgeler Pekin'in politika tercihlerini ve meşruiyet söylemini göstermektedir; girişimlerin uygulamada barış ürettiğinin bağımsız ampirik kanıtı değildir. Türkiye-Çin ilişkileri bakımından anlamları, somut yatırım ve diplomasi mekanizmalarının karşılıklılık ve şeffaflık ölçütleriyle sınanmasına bağlıdır.

Türkiye'nin tamamlayıcı katkısı, arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık kapasitesidir. Türkiye ile Finlandiya'nın 2010'da Birleşmiş Milletler bünyesinde başlattığı “Barış İçin Arabuluculuk” girişimi sonrasında Arabuluculuk Dostlar Grubu kurulmuş; Türkiye 2012'den itibaren İstanbul Arabuluculuk Konferanslarına ev sahipliği yapmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Rusya-Ukrayna Savaşı sırasında Antalya ve İstanbul'daki görüşmeler ile 22 Temmuz 2022'de başlatılan Karadeniz Tahıl Girişimi, Ankara'nın taraflar arasında sınırlı ve işlevsel işbirliği alanları açabildiğini göstermiştir. İstanbul'daki Ortak Koordinasyon Merkezi Rusya, Ukrayna, Türkiye ve Birleşmiş Milletler temsilcilerini bir araya getirmiştir (United Nations, 2022). Bu girişimler savaşı sona erdirmemiş; iletişimi ve belirli kamu mallarının sağlanmasını geçici olarak kolaylaştırmıştır.

Türkiye-Çin bağlantısı bu noktada açık fakat koşulludur. KYG ile Orta Koridor'un uyumu ortak üretim, yerel tedarik ve öngörülebilir taşımacılık meydana getirirse ilişkinin sürmesinden yarar sağlayan aktörlerin sayısı artar. Düzenli ekonomik istişare, kriz iletişimi, gümrük ve veri standartları, yatırım uyumsuzluklarının çözümü ve üniversiteler arası araştırma ağları belirsizliği azaltabilir. Buna karşılık ticari asimetri derinleşir, Uygur meselesi bastırılmış bir gerilim olarak kalır veya teknoloji ağları tek taraflı baskı üretirse bağlantısallık istikrardan çok kırılganlık doğurabilir. Yeni barış perspektifinin ikili ilişkilere katkısı, Çin'in yatırım ve üretim kapasitesi ile Türkiye'nin bağlantısallık

ve diplomasi araçlarını dengeli, ölçülebilir ve kurumsallaşmış bir ortaklıkta birleştirebilmesine bağlıdır.

Çerçevenin ampirik olarak izlenebilmesi için barış ve istikrar iddiası ölçülebilir ara sonuçlara bağlanmalıdır. Düzenli üst düzey ve teknik toplantıların sürmesi, ticari uyumsuzlukların öngörülebilir mekanizmalarla çözülmesi, koridor kesintilerinde ortak kriz protokollerinin işletilmesi, ekonomik faydanın daha dengeli dağılması ve siyasi görüş ayrılıklarına rağmen iletişim kanallarının açık kalması olumlu göstergelerdir. Buna karşılık ani ticaret kısıtları, tek taraflı standart dayatması, kritik ağlara erişimin siyasi koşullara

Türkiye-Çin ilişkilerinde ekonomik karşılıklılık, kurumsallaşmış bağlantısallık ve sürekli diplomatik diyalogun bir arada yürütülmesi, karşılıklı bağımlılığın çatışma riskini azaltabilecek bir mekanizmaya dönüşmesini sağlayabilir (Çizim: The Daily CPEC, 2025).

bağlanması, yatırımların yerel fayda üretmemesi ve toplumsal hassasiyetlerin diplomatik iletişimi kesmesi çerçevenin başarısızlık işaretleridir. Bu gözlenebilir sonuçlar, “yeni barış” kavramının normatif bir temenniden analitik olarak sınanabilir bir önerme setine dönüşmesini sağlar.

Sonuç

Bu çalışma, diplomatik ilişkilerin 55. yılında Türkiye-Çin ilişkilerinin ulaştığı aşamayı “transit ülke-ortak üretim merkezi” ayrımı üzerinden değerlendirmiştir. Araştırma sorusunun açık yanıtı, Türkiye’nin mevcut durumda transit işlevin başkını olduğu bir ara konumda bulunduğuudur. Orta Koridor ve Türkiye’deki demiryolu yatırımları ülkenin lojistik önemini artırmaktadır; ancak coğrafi konum ve taşıma kapasitesi tek başına ortak üretim merkezi meydana getirmemektedir. Böyle bir dönüşüm için Çin kaynaklı yatırımların yerel tedarik, ortak Ar-Ge, gerçekleşmiş teknoloji transferi, nitelikli istihdam ve üçüncü ülkelere ihracat üretmesi gerekir.

Temel bulgular bu sonucu üç yönden desteklemektedir. Birincisi, 2023’te 3,3 milyar dolarlık ihracata karşı 44,98 milyar dolarlık ithalat ve 41,7 milyar dolarlık açık, ilişkinin belirgin ticari asimetrisini göstermektedir. İkincisi, 2018-2020’de makine ve elektrikli ekipman gruplarının Çin’den ithalatın yüzde 51,6’sını oluşturması, Türkiye’nin ham madde ağırlıklı ihracatıyla birlikte teknolojik uzmanlaşma farkını ortaya koymaktadır. Üçüncüsü, 2023 sonunda yaklaşık 9 milyar dolarlık Çin yatırım stoku ve BYD’nin üretim-Ar-Ge planı geçiş potansiyeline işaret etse de gerçekleşmiş yerel katma değer ve teknoloji çıktıları henüz ortak üretim merkezi iddiasını doğrulamamaktadır. Dünya Bankasının 2030’da 11 milyon tonluk Orta Koridor öngörüsü de koşullu bir bölgesel fırsattır; Çin-

AB ticaretinin yaklaşık yüzde 1’i düzeyindeki beklenen pay, koridorun sınırlarını göstermektedir.

Makalenin kuramsal katkısı, güç geçişi ile jeoekonomik bağlantısallığı üretim göstergeleri ve koşullu barış mekanizması üzerinden birleştirmesidir. Yeni barış perspektifi, ticaret ve altyapıyı kendiliğinden barış üreten unsurlar olarak görmemekte; ekonomik faydanın dengeli dağılımını, gelecekte işbirliğinin süreceğine ilişkin olumlu beklentileri, kurumsal uyumsuzluk çözümünü ve tedarik çeşitlendirmesini gerekli koşullar olarak tanımlamaktadır. Politika düzeyinde yıllık performans göstergeleri, yatırım teşviklerinde yerel tedarik ve Ar-Ge koşulları, gümrük-dijitalleşme uyumu ve teknoloji risklerinin şeffaf biçimde yönetilmesi öncelik taşınmalıdır. Yeşil dönüşüm, elektrikli ulaşım, yenilenebilir enerji, dijital ekonomi ve üniversite-sanayi işbirliği, lojistik yakınlığı üretim ortaklığına çevirebilecek başlıca alanlardır.

Çalışmanın sınırlılıkları, firma düzeyinde yerel katma değer, ortak patent, teknoloji transferi ve yatırım performansı verilerinin düzensizliği ile 2030 koridor rakamlarının gerçekleşmiş veri değil model projeksiyonu olmasıdır. Doküman analizi ilişkisi içindeki mekanizmaları ve gösterge ürünlerini ortaya koymakta, ancak nedensel etkinin büyüklüğünü ölçmemektedir. Gelecek araştırmalar TÜİK mikro verileri, UN Comtrade ürün düzeyi serileri, firma anketleri ve Türkiye’deki Çin yatırımlarına ilişkin vaka çalışmaları aracılığıyla yerel tedarik, Ar-Ge ve ihracat etkilerini karşılaştırmalıdır. Bu veriler sağlandığında Türkiye’nin transit ağırlıklı ara konumdan ortak üretim merkezine geçip geçmediği zaman içinde daha kesin biçimde sınanabilecektir. Böyle bir izleme, 55. yıl sonrasında ilişkinin söylemden ölçülebilir üretim sonuçlarına geçişini düzenli aralıklarla değerlendirmeyi de mümkün kılacaktır. 🌸

Kaynakça

- Atlı, A. (2013). 12 Mart Muhtırası ve Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanınması. S. Esenbel, İ. Toğan, & A. Atlı (Eds.), *Türkiye'de Çin'i düşünmek: Ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilere yeni yaklaşımlar* içinde (ss. 147-169). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Atlı, A. (2018, 26 Kasım). *Making sense of Turkey's rapprochement with China*. German Marshall Fund of the United States. <https://www.gmfus.org/news/making-sense-turkeys-rapprochement-china>
- Barbieri, K. (1996). Economic interdependence: A path to peace or a source of interstate conflict? *Journal of Peace Research*, 33(1), 29-49. <https://doi.org/10.1177/0022343396033001003>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Copeland, D. C. (1996). Economic interdependence and war: A theory of trade expectations. *International Security*, 20(4), 5-41. <https://doi.org/10.1162/isec.20.4.5>
- Dilek, Ş., Özdemir, B. Z., & İstikbal, D. (2019). *Asya yüzyılında Türkiye-Çin ekonomik ilişkileri*. SETA Yayınları. <https://media.setav.org/tr/dosya/2019/07/rapor-asya-yuzyilinda-turkiye-cin-ekonomik-iliskileri.pdf>
- Duan, J., & Aydın, H. (2024). Nation building processes and bilateral relations between China and Türkiye: Comparison of 20th and 21st centuries. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 26(5), 659-680. <https://doi.org/10.1080/19448953.2024.2308973>
- Farrell, H., & Newman, A. L. (2019). Weaponized interdependence: How global economic networks shape state coercion. *International Security*, 44(1), 42-79. https://doi.org/10.1162/isec_a_00351
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191. <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Gilpin, R. (1981). *War and change in world politics*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511664267>
- Hussain, E. (2021). The Belt and Road Initiative and the Middle Corridor: Complementarity or competition? *Insight Turkey*, 23(3), 233-250. <https://doi.org/10.25253/99.2021233.12>
- Investment Office of the Presidency of the Republic of Türkiye. (2024, 9 Temmuz). *BYD announces landmark USD 1 billion EV plant investment in Türkiye*. <https://www.invest.gov.tr/en/news/news-from-turkey/pages/byd-announces-landmark-usd-1-billion-ev-plant-investment-turkiye.aspx>
- Işık, A. F., & Zou, Z. (2019). China-Turkey security cooperation under the background of the 'Belt and Road' and the 'Middle Corridor' initiatives. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 13(2), 278-293. <https://doi.org/10.1080/25765949.2019.1605572>
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2012). *Power and interdependence* (4th ed.). Pearson.
- Liu, Q. (2010). China's rise and regional strategy: Power, interdependence and identity. *Journal of Cambridge Studies*, 5(4), 76-92. <https://doi.org/10.17863/CAM.1372>
- Luttwak, E. N. (1990). From geopolitics to geo-economics: Logic of conflict, grammar of commerce. *The National Interest*, 20, 17-23. <https://www.jstor.org/stable/42894676>

- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. (2023, 16 Mart). *Xi Jinping attends the CPC in dialogue with world political parties high-level meeting and delivers a keynote speech*. https://www.mfa.gov.cn/eng/wjb/zjjg_663340/xws_665282/xgxw_665284/202303/t20230317_11043656.html
- Oneal, J. R., & Russett, B. M. (1997). The classical liberals were right: Democracy, interdependence, and conflict, 1950-1985. *International Studies Quarterly*, 41(2), 267-294. <https://doi.org/10.1111/1468-2478.00042>
- Öniş, Z., & Yalikun, M. (2021). Emerging partnership in a post-Western world? The political economy of China-Turkey relations. *Southeast European and Black Sea Studies*, 21(4), 507-529. <https://doi.org/10.1080/14683857.2021.1981624>
- Rolland, N. (2017). *China's Eurasian century? Political and strategic implications of the Belt and Road Initiative*. The National Bureau of Asian Research. <https://www.nbr.org/publication/chinas-eurasian-century-political-and-strategic-implications-of-the-belt-and-road-initiative/>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.-a). *Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti ekonomik ilişkileri*. 27 Temmuz 2026 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa> adresinden edinilmiştir.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.-b). *Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti siyasi ilişkileri*. 27 Temmuz 2026 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden edinilmiştir.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2016). *2016 yılı başında dış politikamız*. https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2016-yili-basinda-dis-politikamiz.pdf
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022, 9 Mart). 8. *İstanbul Arabuluculuk Konferansı hakkında* [Basın açıklaması No. 80]. https://www.mfa.gov.tr/no_-80_-8-istanbul-arabuluculuk-konferansi-hk.tr.mfa
- Tekdal, V. (2024). Greater autonomy through closer relations with China? Revisiting the Turkey-China engagement. *OASIS*, 39, 103-120. <https://doi.org/10.18601/16577558.n39.07>
- Ülgen, S., & Umarov, T. (2024, 17 Ekim). *Transatlantic policies on China: Is there a role for Türkiye?* Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/research/2024/10/transatlantic-policies-on-china-is-there-a-role-for-turkiye>
- United Nations. (2022). *Black Sea Grain Initiative: Frequently asked questions*. <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/faq>
- World Bank. (2019). *Belt and Road economics: Opportunities and risks of transport corridors*. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1392-4>
- World Bank. (2023). *Middle trade and transport corridor: Policies and investments to triple freight volumes and halve travel time by 2030*. <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/middle-trade-and-transport-corridor>
- World Bank. (2024, 5 Aralık). *World Bank approves \$660 million for Türkiye to expand low-carbon rail network to boost growth and jobs*. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/12/05/world-bank-approves-660-million-for-turkiye-to-expand-low-carbon-rail-network-to-boost-growth-and-jobs>
- Yılmaz, B. (2022). *Trade relations between China and Turkey: A comparison with the European Union* (Research Division Asia Working Paper No. 1). Stiftung Wissenschaft und Politik. <https://doi.org/10.18449/2022WP03>

Dijital İpek Yolu Çerçevesinde Çin-Arap İşbirliği: Ürdün Örneği

LI SAINAN*

Yüksek Lisans Öğrencisi
Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi
Yabancı Diller Fakültesi,
Xian, Çin

LI XI**

Prof. Dr.
Ürdün Araştırmaları Merkezi Müdürü
Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi
Yabancı Diller Fakültesi, Xian, Çin

**Li Sainan, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesinde İngilizce çeviri alanında yüksek lisans öğrencisidir. Bir akademik makalesi yayımlanmıştır. Araştırma alanları Ortadoğu bölge çalışmalarını kapsamaktadır.*

ORCID: 0009-0007-8171-3289

E-posta: saiyida206@163.com

***Li Xi, Dünya Tarihi alanında doktora derecesine sahiptir ve Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi'nde profesör ve doktora danışmanı olarak görev yapmaktadır. Ürdün Araştırmaları Merkezi Müdürü, BRIQ dergisinin Danışma Kurulu üyesi, Çin Asya ve Afrika Araştırmaları Derneği ile Çin Ortadoğu Araştırmaları Derneği konsey üyesidir. Araştırmaları Ortadoğu bölge çalışmalarına odaklanmaktadır. Libya'da (2007–2008), Ürdün'de (2015) ve İsrail'de (2015–2016, CSC ortak doktora öğrencisi olarak) araştırma ve inceleme ziyaretlerinde bulunmuştur. Ulusal Sosyal Bilimler Fonu ve Eğitim Bakanlığı tarafından desteklenen üç projeyi, beş eyalet düzeyinde projeyi ve iki Xi'an yerel hükümet projesini yürütmüştür. Ulusal Sosyal Bilimler Fonu'nun dört büyük projesinde yer almıştır. Bir monografinin yazarıdır ve Studies in World Religions, World Religious Cultures, Arab World Studies ve Ningxia Social Sciences gibi dergilerde otuz akademik makale yayımlamıştır. Kaleme aldığı on altı politika danışmanlığı raporu eyalet ve bakanlık düzeyindeki kamu kurumları tarafından benimsenmiştir.*

ORCID: 0009-0006-3256-1197

e-posta: lixi7021@163.com

Geliş Tarihi: 01.05.2026

Kabul Tarihi: 25.06.2026

Atıf: Li, S., & Li, X. (2026). Dijital İpek Yolu Çerçevesinde Çin-Arap İşbirliği: Ürdün Örneği. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 7(4), 427-446.

ÖZ

Çin'in öncülüğünü yaptığı Kuşak ve Yol Girişimi'nin temel bileşenlerinden biri olan Dijital İpek Yolu (DİY), ortak ülkelere telekomünikasyon, yapay zekâ, bulut bilişim, e-ticaret ve akıllı şehirler alanlarında stratejik fırsatlar sunmaktadır. Bu makale, Levant, Körfez ve Kuzey Afrika'nın kesişim noktasında yer alan Ürdün örneği üzerinden DİY çerçevesindeki Çin-Arap işbirliğini incelemektedir. Literatür analizine ve resmî raporlara dayanan çalışma, başta Huawei ve ZTE olmak üzere Çinli şirketlerin Ürdün'ün dijital altyapısının geliştirilmesinde, ağ kapsamının genişletilmesinde ve BİT eğitim programları aracılığıyla yerel insan kaynağının yetiştirilmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. İşbirliği aynı zamanda veri güvenliği kaygıları, düzenleyici çerçeveler arasındaki uyumsuzluk, beceri eksikliği ve jeopolitik baskılar gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Makale, dijital yönetişimin iyileştirilmesi, hukuki çerçevelerin güçlendirilmesi ve stratejik yatırımlarla DİY'in Ürdün'ün dijital dönüşümünü hızlandırabileceğini, ekonomik dayanıklılığını artırabileceğini ve bölgesel bir dijital merkez olarak konumunu güçlendirebileceğini; böylece sürdürülebilir ve karşılıklı yarara dayalı Çin-Arap işbirliğini teşvik edebileceğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin-Arap işbirliği, dijital altyapı, Dijital İpek Yolu, dijital dönüşüm, Ürdün.

China-Arab Cooperation under the Digital Silk Road Framework: A Case Study of Jordan

ABSTRACT

The Digital Silk Road (DSR), a key component of China's Belt and Road Initiative, offers partner countries strategic opportunities in telecommunications, artificial intelligence, cloud computing, e-commerce, and smart cities. This paper examines China-Arab cooperation under the DSR framework through a case study of Jordan, located at the crossroads of the Levant, the Gulf, and North Africa. Drawing on literature analysis, official reports, the study finds that Chinese companies, particularly Huawei and ZTE, have played a significant role in upgrading Jordan's digital infrastructure, expanding network coverage, and cultivating local talent through ICT training programs. The cooperation also faces challenges, including data security concerns, regulatory misalignment, skills shortages, and geopolitical pressures. The paper argues that, with improved digital governance, stronger legal frameworks, and strategic investment, the DSR can accelerate Jordan's digital transformation, enhance its economic resilience, and reinforce its position as a regional digital hub, thus fostering sustainable and mutually beneficial China-Arab cooperation.

Keywords: China-Arab cooperation, digital infrastructure, Digital Silk Road, digital transformation, Jordan.

Giriş

DİJİTAL TEKNOLOJİLERİN HIZLA İLERLEMESİ, ülkeleri daha yüksek düzeyde bağlantısallığa ve ekonomik dönüşüme yöneltmektedir. Bu bağlamda Çin, Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) kapsamında dijital bağlantısallık fikrini ortaya koymuştur. Dijital İpek Yolu'nun (bundan sonra DİY olarak anılacaktır) politika temelleri, Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı tarafından ortaklaşa yayımlanan ve sınır ötesi iletişim ağlarının geliştirilmesi ile bir "Bilgi İpek Yolu"nun ilerletilmesi çağrısında bulunan 2015 tarihli İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun Birlikte İnşa Edilmesine İlişkin Vizyon ve Eylemler belgesine kadar götürülebilir (National Development and Reform Commission et al., 2015). DİY kavramı, Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping tarafından Mayıs 2017'de düzenlenen ilk Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu'nda resmen ortaya konmuş; böylece KYG'nin temel bileşenlerinden biri olarak resmiyet kazanmıştır (Xi, 2017). DİY, ortak ülkeler arasında dijital bağlantısallığı, teknolojik işbirliğini ve inovasyona dayalı kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Telekomünikasyon altyapısı, 5G, veri merkezleri, bulut bilişim, yapay zekâ, e-ticaret, akıllı şehirler, uydu navigasyonu ve dijital yönetim dâhil olmak üzere geniş bir sektör yelpazesini kapsamaktadır. Coğrafi olarak Asya, Afrika, Avrupa ve Ortadoğu'ya uzanmakta; öne çıkan ortaklar arasında Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Katar, Mısır ve Umman yer almaktadır. Girişim, dijital dönüşümü ulusal kalkınmalarının stratejik bir sütunu hâline getiren Ortadoğu ülkeleri açısından özellikle önem taşımaktadır.

Ürdün, Asya, Afrika ve Avrupa'nın kesişim noktasında stratejik bir konuma sahiptir. Dijital

dönüşümün ekonomik çeşitlendirme ve rekabet gücü açısından taşıdığı önemi kabul eden ülke, Ürdün Dijital Ekonomi Stratejisi 2021–2025 aracılığıyla dijital dönüşümü ulusal kalkınma önceliği olarak belirlemiştir. Strateji; dijital altyapının geliştirilmesini hızlandırmayı, dijital kamu hizmetlerini yaygınlaştırmayı, dijital becerileri güçlendirmeyi, inovasyon ve girişimciliği desteklemeyi ve dijital ekonominin ulusal büyümeye katkısını artırmayı amaçlamaktadır (Ministry of Digital Economy and Entrepreneurship, 2021). İleri dijital teknolojileri ve dijital altyapı geliştirme konusundaki kapsamlı deneyimiyle Çin, bu gündemin ilerletilmesinde Ürdün için önemli bir ortak hâline gelmiştir (Senate of Jordan, 2026).

Mevcut araştırmalar, Kuşak ve Yol Girişimi'ni ve onun jeopolitik, ekonomik ve toplumsal sonuçlarını kapsamlı biçimde incelemiştir. Dijital teknolojilerin küresel ekonomide giderek daha önemli bir rol oynamasıyla DİY de akademik ilginin yeni odaklarından biri hâline gelmiştir (Brown & Burjanadze, 2020; Oreglia & Zheng, 2024). İlk dönem literatürü esas olarak DİY'in kavramsal tanımına, ulusal düzeydeki hedeflerine ve içerdiği dijital altyapı projelerinin türlerine odaklanmış (Shen, 2018); dijital altyapı inşasını teşvik etme, internet erişimini artırma ve dijital ticareti kolaylaştırma rolünü vurgulamıştır (Heeks et al., 2024). DİY, Çin'in gelişmiş dijital teknolojilerinden ve uzmanlığından yararlanarak gelişmekte olan ülkelerdeki dijital uçurumun kapatılmasına hizmet eden bir mekanizma olarak görülmektedir (Arsentyeva, 2024; He & Zhou, 2024). Çin-Arap işbirliği çerçevesindeki ilgili çalışmalar ise çoğunlukla bu ortaklığın karşılıklı yararlarını öne çıkarmaktadır. Ürdün dâhil Arap ülkeleri, ekonomilerini çeşitlendirmek ve kamu hizmetlerini iyileştirmek amacıyla dijital dönüşümü benimsemektedir.

Çin'in Ortadoğu ve Kuzey Afrika (ODKA) genelinde dijital altyapının ve yeni dijital çözümlerin geliştirilmesine katılımı da akademik çevrelerde giderek daha fazla ilgi görmektedir (Dahdal & Abdel Ghafar, 2025). Araştırmalar, başta Huawei ve ZTE olmak üzere Çinli şirketlerin Kuzey Afrika'daki telekomünikasyon ağlarında, veri merkezlerinde ve akıllı şehir çözümlerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir (El Kadi, 2024). Mısır ve Cezayir örnekleri ele alındığında, her iki hükümetin de ağ altyapılarını geliştirmek için önemli yatırımlar yaptıkları görülmektedir. Mısır'da internet kullanım oranı 2009'da %29'dan 2020'de %72'ye yükselirken, Cezayir'de aynı dönemde %63'e ulaşmıştır. Mobil penetrasyon oranları (bir bölgedeki aktif mobil cihaz veya SIM kart sayısının toplam nüfusa oranı) ise sırasıyla %110 ve %105,8'dir. Artan talep, Huawei ve ZTE'yi yerel

varlıklarını genişletmeye yöneltmiştir: Huawei Mısır'da yaklaşık 1.000, Cezayir'de yaklaşık 500 kişiyi istihdam etmekte ve her iki ülkede de yerleşme oranı %70 düzeyinde bulunmaktadır; ZTE Cezayir'in ise yaklaşık 200 şirket içi çalışanı ve 500 dış kaynak çalışanı vardır ve yerel istihdam oranı benzerdir. Öne çıkan projelerden biri olan ve 2019'da faaliyete geçen Cezayir'deki Huawei-AFGO-Tech ortak girişim cep telefonu fabrikası, aylık 15.000 birim üretim kapasitesiyle Kuzey Afrika'daki Dijital İpek Yolu'nun somut bir tezahürünü oluşturmaktadır (El Kadi, 2024).

Ayrıca Huawei, dijital insan kaynağını geliştirmek ve ülkenin dijital dönüşümünü desteklemek amacıyla çeşitli Ürdün üniversiteleriyle işbirliği içinde BİT akademileri kurmuştur (Al-Ahliyya Amman University, 2025; The Jordan Times, 2019; Yarmouk University, 2024).

DİY, ortak ülkeler arasında dijital bağlantısallığı, teknolojik işbirliğini ve inovasyona dayalı kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Fotoğraf: CGTN, 2021).

Ürdün'e ilişkin mevcut literatür, ülkenin Ortadoğu'daki stratejik önemini (Chaziza & Lutmar, 2026) ve dijital dönüşüm çabalarını (Almajali, Thuneibat, & Qatawneh, 2025) ele almıştır. Bununla birlikte, Çin-Arap Dijital İpek Yolu işbirliği çerçevesini Ürdün'e odaklanan ayrıntılı bir vaka çalışması üzerinden sistematik biçimde inceleyen araştırmaların sayısı azdır. Ürdün, Ürdün Dijital Ekonomi Stratejisi 2021-2025 ve Ekonomik Modernizasyon Vizyonu gibi girişimler aracılığıyla dijital dönüşümü aktif olarak sürdürmüş Arap ülkelerinden biri olduğu için analiz açısından özellikle değerli bir örnektir. Aynı zamanda Ürdün, özellikle telekomünikasyon altyapısı, dijital becerilerin geliştirilmesi ve teknoloji transferi alanlarında Çin'le kapsamlı bir dijital işbirliği geliştirmiştir. Dahası, kaynak zengini Körfez ülkelerinin aksine Ürdün, dijital dönüşümü uluslararası işbirliğine ve dış teknolojik desteğe daha fazla bağımlı olan, kaynakları sınırlı gelişmekte olan bir ülkedir. Bu durum, onu Dijital İpek Yolu'nun gelişmekte olan Arap ülkeleri üzerindeki kalkınma etkisini değerlendirmek bakımından yararlı bir örnek hâline getirmektedir. Dolayısıyla DİY'in somut projeleri, genel eğilimleri ve Ürdün'ün dijital görünümü üzerindeki ekonomik, toplumsal ve jeopolitik etkileri hakkında daha derinlemesine bir incelemeye ihtiyaç vardır.

Yöntem

Bu makale, Çin-Arap Dijital İpek Yolu işbirliği çerçevesinin Ürdün'deki uygulamasını incelemek üzere, merkezinde vaka çalışması analizinin bulunduğu nitel bir araştırma yöntemi benimsemektedir. Vaka çalışması yaklaşımı, özellikle olgu ile bağlam arasındaki sınırların açıkça belirlenemediği durumlarda, güncel olguların gerçek yaşam bağlamları içinde incelenmesine uygundur (Yin, 2018). Bu yaklaşım, DİY girişimleri ile Ür-

dün'ün dijital dönüşüm çabaları arasındaki etkileşimin bütüncül biçimde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmanın verileri dört tür ikincil kaynaktan elde edilmiştir: (a) Kuşak ve Yol Girişimi, Dijital İpek Yolu, Çin-Arap ilişkileri ve Ürdün'ün dijital ekonomisi üzerine akademik literatür; (b) kamu kurumlarının (ör. Çin Ticaret Bakanlığı, Ürdün Dijital Ekonomi ve Girişimcilik Bakanlığı) ve uluslararası kuruluşların (ör. Dünya Bankası) resmî rapor ve politika belgeleri; (c) güvenilir yayın kuruluşlarının haber ve medya raporları; (d) Huawei ve ZTE dâhil olmak üzere Ürdün'de faaliyet gösteren Çinli BİT şirketlerinin kurumsal raporları ve basın açıklamaları. Bu kaynaklar, bulguların güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak amacıyla üçgenleme yöntemiyle karşılaştırılmıştır.

Dijital İpek Yolu Girişimi ve Çin-Ürdün İşbirliği

2017'de resmen önerilmesinden bu yana Dijital İpek Yolu, dijital altyapı bağlantısallığına dayalı bir kavramdan; teknoloji standartlarını, platform ekosistemlerini ve veri yönetişimini kapsayan kapsamlı bir çerçeveye dönüşmüştür. DİY, Ürdün'e yalnızca ileri dijital teknolojilere erişim değil, aynı zamanda ulusal dönüşüm gündemini hızlandırmak için stratejik bir yol sunmaktadır. Çin'in dijital işbirliği vizyonu ile Ürdün'ün iç stratejisi arasındaki uyum, ikili ilişkilerin derinleştirilmesinin temelini oluşturmuştur. Bu gelişen ilişkiyi anlamak için DİY'in küresel genişlemesinin, Ürdün'ün kendi dijital stratejisindeki güncellemelerin, ülkenin bir ortak olarak özgül ihtiyaçlarının, Çin-Ürdün işbirliğinin kurumsallaşmasının ve proje düzeyindeki son gelişmelerin daha yakından incelenmesi gerekmektedir.

Dijital İpek Yolu Kavramının Gelişimi ve Küresel Bağlamı

DİY, Çin'in küresel dijital bağlantısallığı ve işbirliğini teşvik etme taahhüdünü yansıtan Kuşak ve Yol Girişimi'nin temel bileşenlerinden biridir. On yılı aşkın süredir geliştirilmektedir. Kapsamı, ilk dönem altyapı inşasının çok ötesine geçerek kara ve denizaltı kablolarını, 4G/5G ağlarını, yapay zekâyı, veri merkezlerini, bulut altyapısını, akıllı şehirleri, finansal teknolojileri, sınır ötesi e-ticareti, siber güvenlik sistemlerini, hatta nano-teknoloji ve kuantum bilişimi içermektedir (Cai et al., 2025).

Küresel erişim bakımından, Kuşak ve Yol Girişimi'nin 2023'teki onuncu yılına gelindiğinde Çin, 152 ülke ve 32 uluslararası kuruluşla Kuşak

ve Yol'un ortaklaşa inşasına ilişkin 200'ü aşkın işbirliği belgesi imzalamış ve böylece Birleşmiş Milletler üyesi devletlerin yaklaşık %80'ini kapsamına almıştır (Wang & Wang, 2023). DİY çerçevesinde Çin'in BeiDou Uydu Navigasyon Sistemi geniş bir küresel kapsama ulaşmış; Huawei'nin öncülüğündeki Çinli telekomünikasyon şirketleri Afrika genelinde mobil ağ altyapısının genişletilmesinde kurucu bir rol oynamıştır (Dahdal & Abdel Ghafar, 2025; Gordon & Nouwens, 2022). Çin'in denizası- rı faaliyetlerinin, büyük ölçekli altyapı projelerini üstlenen devlete ait işletmelerin ağırlıkta olduğu ilk döneminden farklı olarak, günümüzdeki dijital girişim dalgası giderek Huawei, Alibaba, ZTE, Tencent ve Hikvision gibi özel Çin şirketleri tarafından yönlendirilmektedir (Dahdal & Abdel Ghafar, 2025; Gordon & Nouwens, 2022; Hussain et al., 2024).

DİY çerçevesinde Çin'in BeiDou Uydu Navigasyon Sistemi geniş bir küresel kapsama ulaşmıştır (Fotoğraf: Xinhua, 2024).

Çinli şirketler, veri merkezleri ve bulut düğümleri dâhil olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerindeki dijital altyapı projelerinde de aktif rol oynamaktadır (Gordon & Nouwens, 2022).

Dijital İpek Yolu (DİY) derinleştikçe ABD akademik çevreleri de girişimi stratejik rekabet merceğinden değerlendirmeye başlamış; onu hem Çin'in jeostratejik hedeflerini ilerletmesinin bir aracı hem de ABD'nin jeopolitik avantajlarına ve dijital üstünlüğüne yönelik önemli bir meydan okuma olarak görmüştür.

Dijital İpek Yolu donanım ihracatıyla sınırlı değildir. Son yıllarda Çin'in işbirliği modeli, dijital altyapı kurmaktan ve donanım ile teknik hizmetler sağlamaktan dijital modeller ve platformlar ihraç etmeye, hatta küresel internet yönetişimi mimarilerinin şekillendirilmesine katılmaya doğru kademeli olarak genişlemiştir (Stanford HAI, 2025). Çin'in açık kaynaklı yapay zekâ modelleri dünya çapında önemli bir yaygınlık kazanmış; Alibaba'nın "Tongyi Qianwen" serisi, açık kaynaklı yapay zekâ sistemlerinin dünyadaki en büyük sağlayıcılarından biri hâline gelmiştir. Bu durum, Dijital İpek Yolu'nun daha ileri teknik standartlara ve yönetim anlayışlarına doğru ilerlediğini göstermektedir (Chosun Ilbo, 2026).

DİY derinleştikçe ABD akademik çevreleri de girişimi stratejik rekabet merceğinden değeri-

dirmeye başlamış; onu hem Çin'in jeostratejik hedeflerini ilerletmesinin bir aracı hem de ABD'nin jeopolitik avantajlarına ve dijital üstünlüğüne yönelik önemli bir meydan okuma olarak görmüştür. Bu arka planda ABD hükümeti, 2025'te DİY'e doğrudan yanıt niteliğinde olan Yapay Zekâ Eylem Planı'nı yayımlamıştır. Plan, "uluslararası yönetim organlarında Çin etkisine karşı koyma", yapay zekâ hesaplama kaynaklarına yönelik ihracat kontrollerinin uygulanmasını güçlendirme ve Çin teknolojisine alternatif olarak donanım, yazılım ve standartları içeren "Amerikan yapay zekâ yığının" müttefik ülkelere ihraç etme taahhüdünde bulunmaktadır (The White House, 2025). ABD'nin yapay zekâ stratejisi, başlıca iki nedenle Çin'in dijital genişlemesine doğrudan bir karşılık olarak görülmektedir: Birincisi, DİY küresel jeopolitik görünümü yeniden şekillendirmekte ve ABD'nin mevcut hâkimiyetine meydan okumaktadır; ikincisi, Çin ile ABD arasındaki teknoloji sektörü rekabeti, özellikle dijital teknolojiler alanında giderek yoğunlaşmaktadır (Feng, 2025). Yapay zekâ alanındaki bu stratejik konuşlanma, DİY'in küresel dijital yönetim ortamında artan etkisini dolaylı olarak da ortaya koymaktadır.

Ürdün'ün Dijital Dönüşüm Stratejisinin Aşamalı Olarak Güncellenmesi

Ürdün'ün dijital dönüşümü, her biri önceki çerçeveler üzerine inşa edilen ardışık politika aşamalarından geçerek gelişmiştir (Al-Jaghoub & Westrup, 2003). Hükümet, "Ürdün 2025 Vizyonu" ile "Ulusal Dijital Dönüşüm Stratejisi ve Uygulama Planı 2021-2025"i tamamlamasının ardından, 2025'in sonunda 2026-2028 dönemine yönelik yeni bir stratejiyi onaylamıştır (Ministry of Digital Economy and Entrepreneurship, 2025). Resmî belgeye göre strateji, ekonomik büyüme ve

toplumsal kalkınmayı yönlendirmek üzere yeni nesil teknolojilerden yararlanan, güvenli ve dijital yetkinliğe sahip bir devlet inşa etmeyi amaçlamaktadır. Temel sütunları vatandaş odaklı hizmetler, kesintisiz dijital hizmet süreçleri, proaktif kamu hizmeti sunumu, veriye dayalı karar alma ve dijital kapsayıcılıktır. Strateji; kamu hizmetlerinin tamamen dijitalleştirilmesi, dijital kimlik, Sanad uygulaması, veri yönetimi, dijital sağlık ve eğitim, siber güvenlik, 5G, açık veri, yeşil dijital ekonomi ve gelişmekte olan teknolojiler gibi alanları kapsayan ve üç yıl boyunca aşamalı olarak uygulanacak 57 proje sıralamaktadır (Khaberni, 2025).

Önceki politikalar tekil BİT altyapı projelerine odaklanırken, yeni stratejideki en dikkat çekici değişiklik dijitalleşmenin daha geniş bir

yönetişim ve ekonomik modernizasyon gündemine entegre edilmesidir. Bu değişim yeni bir politika mantığını yansıtmaktadır: Başarılı dijital dönüşüm yalnızca teknolojik girdilere değil; idari reform, hukuki çerçeveler, insan kaynakları ve bütçe sistemleri dâhil olmak üzere kurumsal unsurların eşgüdüm içinde uyumlaştırılmasına da bağlıdır. Strateji somut olarak, dijitalleşmenin mevcut kâğıda dayalı süreçlere sonradan eklenmesi yerine, dijital mantığın kamu hizmeti süreçlerine ilk tasarım aşamasından itibaren yerleştirilmesini gerektiren “tasarımdan itibaren dijital” ilkesini getirmektedir. Uygulama düzeyinde strateji, bir dizi sektör düzeyi ana gösterge ve çok sayıda alt göstergeden oluşan sistematik izleme mekanizmaları kurmakta; belirlenen kurumlar ilerlemeyi düzenli olarak değerlendirmektedir.

Ürdün'ün dijital dönüşümü, her biri önceki çerçeveler üzerine inşa edilen ardışık politika aşamalarından geçerek gelişmiştir (Çizim: mozon-tech, t.y.).

Strateji ayrıca yedi ulusal kolaylaştırıcı unsur be-
lirlemektedir: ileri veri teknolojileri, güvenli diji-
tal ödeme sistemleri, siber güvenlik çerçeveleri,
5G ve fiber optik ağlar, dijital kimlik çözümleri,
kamu platformları ve nitelikli dijital insan kayna-
ğı. Bu unsurlar birbirine büyük ölçüde bağımlı-
dır; örneğin dijital kimlik sistemlerinin etkinliği
güçlü siber güvenliğe ve veri yönetişimine bağı-
lıdır. Bu kurumsal tasarımın temel yeniliği, söz
konusu kolaylaştırıcı unsurları birbirlerinden ya-
lıtılmış biçimde değil, bütünleşik bir yapı içinde
ilerletmesidir (MoDEE, 2025). “Proje odaklı” bir
yaklaşımdan “sistem odaklı” bir yaklaşıma geçiş,
Ürdün’ün dış teknoloji işbirliği ve yatırımlarını
çekmesi için önceki çerçevelere kıyasla daha is-
tikrarlı bir kurumsal temel sunmaktadır.

**Bu ülkeler bir yandan ABD ve
Avrupa’yla uzun süredir devam
eden stratejik ve ekonomik
ilişkilerini korumaya çalışırken,
diğer yandan Dijital İpek
Yolu kapsamında Çin’le ilişki
kurarak teknolojik ortaklıklarını
çeşitlendirmeyi ve böylece
ilave dijital teknoloji, yatırım
ve pazar fırsatlarına erişmeyi
amaçlamaktadır.**

Bölgesel düzeyde Ürdün’ün dijital dönüşümü,
Çin’in öncülüğündeki Dijital İpek Yolu’yla kar-
maşık biçimlerde etkileşmektedir. Çinli teleko-
münikasyon ekipmanı sağlayıcılarına yasaklar
uygulayan Batılı ülkelerin aksine, Ortadoğu ve
Kuzey Afrika’daki hükümetlerin çoğu benzer bir
yol izlememiş ve maliyet-etkin dijital altyapıya,

teknoloji transferi fırsatlarına ve pragmatik kal-
kınma önceliklerine duydukları ihtiyaç nedeniyle
Çinli tedarikçilerle işbirliğini sürdürmüştür. DİY
bağlantılı dijital altyapı projeleri bölge ekonomi-
lerini hızla Çin’in 5G ağları, veri merkezleri ve
bulut platformlarıyla ilişkilendirmekte; bu durum
Ürdün’ü ve bölgedeki diğer ülkeleri özgül bir jeo-
politik konuma yerleştirmektedir. Bu ülkeler bir
yandan ABD ve Avrupa’yla uzun süredir devam
eden stratejik ve ekonomik ilişkilerini korumaya
çalışırken, diğer yandan Dijital İpek Yolu kap-
samında Çin’le ilişki kurarak teknolojik ortak-
lıklarını çeşitlendirmeyi ve böylece ilave dijital
teknoloji, yatırım ve pazar fırsatlarına erişmeyi
amaçlamaktadır. Rakip güçler arasında bir tercih
yapmak yerine, stratejik özerkliklerini korurken
her iki taraftan elde ettikleri faydayı en üst düzeye
çıkarmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla bu hedef-
ler arasında dinamik bir dengenin nasıl kurula-
cağı, Ürdün’deki karar alıcılar açısından temel bir
politika sorunu hâline gelmiştir (Dahdal & Abdel
Ghfar, 2025). Ürdün’ün mevcut stratejisinin ku-
rumsal olgunluğu, yani yönetim mekanizma-
larını, insan sermayesinin geliştirilmesini ve po-
litika eşgüdümünü bütünleştirme kapasitesi, bu
dengeyi yönetmek için geçmişin parçalı politika
sistemlerine göre daha sağlam bir zemin sunmak-
tadır. Bununla birlikte, kurumsal tasarımdaki üs-
tünlüklerin uygulamada başarıyı kendiliğinden
güvence altına almadığı belirtilmelidir. Dijital
yönetişim, dijital egemenlik ve jeopolitik rekabet
literatüründen hareket eden bu çalışma, söz ko-
nusu kurumsal potansiyelin fiili işbirliği sonuç-
larına dönüşmesinin birbiriyle ilişkili üç etkene
bağlı olduğunu ileri sürmektedir: uygulamadaki
tutarlılık ve bakanlıklar arası eşgüdümün verimli-
liği; Ürdün’ün müzakerelerde dijital egemenliğini
koruma ve tedarikçi çeşitliliğini sürdürme kapa-
sitesi; büyük güçler arasındaki jeopolitik rekabe-

tin izleyeceği seyir. Önümüzdeki yıllar, Ürdün'ün bağlantılı riskleri azaltırken DİY'den gerçekten yararlanıp yararlanamayacağını gözlemlemek açısından kritik bir dönem olacaktır.

Ürdün'ün Ulusal Özellikleri ve Dijital Ortaklara Duyduğu İhtiyaç

Ürdün, Ortadoğu'nun merkezinde yer almakta; kuzeyde Suriye, doğuda Irak, güneyde Suudi Arabistan ve batıda Filistin'le komşu bulunmaktadır. Levant, Körfez ve Kuzey Afrika'nın kesişiminde yer alarak bölgenin başlıca ekonomilerini birbirine bağlayan stratejik bir koridor işlevi görmektedir. Bu özgün coğrafi konum, Ürdün'ü yalnızca bölgesel mal ve sermaye akışları bakımından doğal bir düğüm noktası hâline getir-

mekle kalmamakta, dijital alanda bölgesel bir veri merkezi olma imkânı da sunmaktadır.

Ulusal yapısı bakımından Ürdün birkaç ayırt edici özelliğe sahiptir. İlk olarak, doğal kaynaklar açısından görece yoksul, insan sermayesi açısından ise zengindir. Bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü Ürdün'ün GSYH'sinin yaklaşık %12'sini oluşturmaktadır (The Jordan Times, 2021). Bu oran Arap bölgesi açısından görece yüksektir ve ülke Ortadoğu'da yazılım geliştirme, dış kaynak kullanımı ve bilgi teknolojileri hizmetlerinin önemli merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. İkinci olarak, nüfus genç ve dijital okuryazarlık düzeyi yüksektir; internet kullanım oranı %90'ı aşmakta, akıllı telefon kullanımı da son derece yüksek düzeyde bulunmaktadır (Digital Watch Observatory, 2025).

Bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü Ürdün'ün GSYH'sinin yaklaşık %12'sini oluşturmaktadır (Çizim: Jordan News Agency, 2026).

Bu durum dijital ekonominin gelişimi için geniş bir kullanıcı tabanı ve pazar alanı sağlamaktadır. Üçüncü olarak, işçi dövizlerine dayalı bir ekonomi ile beyin göçü bir arada bulunmaktadır. Ürdün'ün potansiyel iş gücünün yaklaşık %50'si yurt dışında çalışmakta ve ülke uzun süredir ciddi bir nitelikli insan kaybı sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır (Commercial Office of the Embassy of China in Jordan, 2019). Bununla birlikte Ürdün, yurt dışında geniş bir teknik insan kaynağı havuzu oluşturmuş; bu da nitelikli iş gücünün geri dönüşü ve bilgi aktarımı için elverişli koşullar yaratmıştır.

Petrol sonrası dönemde ekonomiyi çeşitlendirme baskısıyla karşı karşıya olan Ürdün hükümeti, son yıllarda BİT'i ve dijital ekonomiyi ulusal kalkınma stratejisinin temel sütunları hâline getirmiştir (MoDEE, 2025). Bununla birlikte, iç pazarın sınırlılığı, araştırma ve geliştirmeye yapılan yatırımların yetersizliği ve yüksek teknoloji alanındaki insan kaynağı arzı ile talebi arasındaki yapısal uyumsuzluk nedeniyle Ürdün, kapsamlı dijital dönüşümünü ilerletme konusunda hâlâ birçok engelle karşı karşıyadır. Bu özellikler, Ürdün'ün dış dijital ortakları aktif biçimde aramasının içsel itici gücünü oluşturmaktadır.

Çin-Ürdün Dijital İşbirliği Çerçevesinin Pekişmesi ve Kurumsallaşması

Çin; 5G ağları, bulut bilişim, e-ticaret platformları ve akıllı şehir çözümleri dâhil olmak üzere dijital dönüşümün temel alanlarındaki teknolojik üstünlüklerinden ve geniş deneyiminden yararlanarak Ürdün'ün dijital gelişimini ilerletmesinde önemli bir ortak hâline gelmiştir. Ürdün açısından bakıldığında, Çinli şirketlerin sunduğu çözümler yalnızca fiyat bakımından

rekabetçi değil, aynı zamanda hızla devreye alınabilir niteliktedir. Bu durum, mali imkânları sınırlı olan ve altyapısını görece düşük maliyetle geliştirmeyi amaçlayan Ürdün gibi gelişmekte olan bir ekonominin pratik ihtiyaçlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Bu arka planda, iki ülke arasındaki stratejik anlayış ve kurumsallaşmış işbirliği derinleşmeye devam etmiştir. Üst düzey politika eşgüdümü bakımından Çin ve Ürdün 2015'te stratejik ortaklık kurmuş; 2019'da ise Kuşak ve Yol Girişimi'ni birlikte inşa etmeye yönelik bir mutabakat zaptı imzalayarak dijital ekonomiyi açıkça öncelikli işbirliği alanlarından biri olarak belirlemiştir. Küresel çok taraflı düzeyde hem Çin hem de Arap ülkeleri dijital ortaklıkları güçlendirme iradelerini ortaya koymuştur. 2025'te Dubai'de düzenlenen Çin-Arap Kültürel Diyalogu sırasında Çin İnternet Kalkınma Vakfı, "daha dinamik, daha sürdürülebilir ve daha kapsayıcı yeni bir Çin-Arap dijital işbirliği ekosistemi" oluşturmak amacıyla dört işbirliği girişimi önermiştir. Girişimler; dijital içerik üretim platformları, yapay zekâ etiği ve yönetişimi üzerine düzenli diyalog, dijital kamu yararı alanında işbirliği ve gençler için inovasyon değişim mekanizmaları gibi alanları kapsamaktadır (CRI Online, 2025). Bu çok taraflı çerçevelerde kaydedilen ilerleme, ikili Çin-Ürdün dijital işbirliğine daha istikrarlı ve öngörülebilir kurumsal güvenceler sağlamıştır.

Nisan 2026'da Xi'an'da, Arap Birliği'ne bağlı şehirlerin başlıca konuklar olduğu "2026 Dünya Belediye Başkanları Diyalogu · Xi'an" etkinliği (Shaanxi Provincial People's Government, 2026), "medeniyetin kökleri ve akıllı yönetim" ile "yeşil dönüşüm ve dijital zekâ yenilenmesi" gibi temel konulara odaklanmış ve ulusal düzeydeki stratejik mutabakatın yerel ve kentsel düzeyde somut işbirliğine nasıl etkili biçimde

dönüştürülebileceğini araştırmıştır. Etkinlik, diyalogu akıllı şehir işletimlerinin, akıllı imalat üretim hatlarının ve dünya kültür mirası alanlarının ön saflarına taşıması; Çin şehirlerinin dijital yönetimdeki pratik deneyimlerini sergileyerek ulus-altı düzeydeki Çin-Ürdün işbirliği için uygulanabilir referans modeller sunmuştur.

Çin-Ürdün dijital işbirliği proje odaklı bir yapıdan kurum odaklı bir yapıya geçmekte; çok taraflı çerçeveleri, ikili anlaşmaları ve yerel işbirliğini kapsayan üç katmanlı bir kurumsal sistem oluşturmaktadır. Sürekli pekişen bu kurumsal temel, dijital alandaki ikili işbirliğinin daha da derinleştirilmesi için güçlü politika güvenceleri ve mekanizmalar sağlamaktadır.

Çinli Şirketlerin Ürdün'ün Dijital Yapılanmasına Katılımındaki Son Gelişmeler

Çin ile Ürdün arasındaki dijital altyapı işbirliği artık geleneksel telekomünikasyon ekipmanı ticaretiyle sınırlı değildir. Akıllı kamu yönetimi, akıllı eğitim, akıllı sağlık, akıllı enerji ve akıllı finans gibi alanlara kademeli olarak genişlemiştir. Bazı Çinli şirketler iş modellerini de değiştirmektedir: Geçmişte Ürdün'e ağırlıklı olarak donanım satarken, artık bütünleşik dijital çözümler sunmaya başlamışlardır. Bu durum, Ürdün pazarındaki rollerinin dış teknoloji tedarikçiliğinden uzun vadeli dijital dönüşüm ortaklığına doğru değiştiğini göstermektedir.

Çin ile Ürdün'ün 2019 yılında Kuşak ve Yol Girişimi'ni birlikte inşa etmek için imzaladıkları mutabakatta dijital ekonomi, işbirliğinde öncelikli bir alan olarak belirtildi. Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, 15 Aralık 2025'te Ürdün'ün başkenti Amman'da Ürdün Kralı II. Abdullah ile bir araya geldi (Fotoğraf: China Daily, 2025).

Çin'in bulut bilişim ve veri merkezleri alanındaki katılımı da derinleşmektedir. Bu şirketler bulut altyapısı kurarak, yapay zekâ uygulamalarını devreye alarak ve veri merkezlerine yatırım yaparak Ortadoğu'nun dijital ekosisteminde giderek yer edinmektedir. Amman bölgesel bir veri merkezi olmayı hedeflemekte, Çinli şirketlerin bulut bilişim ve veri merkezi alanlarındaki yetkinlikleri de bu hedefle büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu uyum yalnızca veri depolama ve işleme alanındaki işbirliğini kolaylaştırmakla kalmayıp Ürdün'ün bölgesel veri akışlarına ve veri değer zincirine daha etkin biçimde katılmasına da yardımcı olabilir. Ürdün açısından veri merkezi ve bulut kapasitesini geliştirmek, dijital hizmetler merkezi olma vizyonunu gerçekleştirmesinin önemli bir temelidir; Çin'in teknoloji ihracatı bu süreçte hızlandırıcı bir rol oynamaktadır.

Finansal teknolojideki atılımlar, Çin-Ürdün dijital işbirliğini geleneksel altyapıdan kapsayıcı finans ve dijital ödemeler gibi insanların yaşamlarıyla daha doğrudan ilişkili alanlara taşımıştır.

İnsan kaynağının geliştirilmesi ve üniversite işbirliği alanında son yıllarda bazı somut ilerlemeler kaydedilmiştir. Çinli şirketler, BİT eğitim programlarını birlikte yürütmek üzere çeşitli Ürdün üniversiteleriyle uzun vadeli ortaklıklar kurmuştur. Bu işbirlikleri genellikle müfredat geliştirme, eğitici eğitimi ve sektör sertifikasyonunu kapsamakta; tek seferlik teknoloji transferinden sistematik kapasite inşasına geçişi temsil etmektedir. Bir veya iki pilot projeye başlayan çalışmalar daha fazla yükseköğ-

retim kurumunu kapsayacak şekilde genişlemiş ve sınıf içi eğitimden sektör sertifikasyonuna uzanan eksiksiz bir insan kaynağı geliştirme zinciri oluşturmuştur. Bu model, Ürdün'ün dijital ekonomisini geliştirirken karşılaştığı yüksek nitelikli dijital insan kaynağı açığını azaltmaya yardımcı olurken, Çinli şirketlere de ülkedeki uzun vadeli varlıkları için gerekli insan sermayesini sağlamaktadır. Ayrıca Çinli şirketlerin Ürdün'ün finansal teknoloji sektöründeki performansı yerel pazarda kabul görmüş, teknik yetkinlikleri sektörel ödüllerde olumlu değerlendirmeler almıştır. Finansal teknolojideki atılımlar, Çin-Ürdün dijital işbirliğini geleneksel altyapıdan kapsayıcı finans ve dijital ödemeler gibi insanların yaşamlarıyla daha doğrudan ilişkili alanlara taşımıştır.

Çinli şirketlerin Ürdün'deki faaliyetleri oldukça belirgin bir gelişim çizgisi izlemektedir: iletişim ağı altyapısıyla başlayıp dijital platformlara ve sektörel uygulamalara genişlemekte, ardından insan kaynağının geliştirilmesine ve standart uyumuna uzanmaktadır. Bu durum, Çin-Ürdün dijital işbirliğinin geleneksel donanım ticaretinin ötesine geçerek dijital ekonomiyi, insan kaynağı gelişimini, teknik standartları ve dijital yönetimi kapsayan daha geniş bir çerçeveye yöneldiğini göstermektedir. Kurumsal düzeyde, ikili işbirliğinin temeli tek tek projelerden giderek daha sistematik eşgüdüm ve uyum süreçlerine kaymaktadır. Çin-Arap Zirvesi ve bölgesel dijital yönetim forumları gibi çok taraflı çerçevelerin gelişmeyi sürdürmesiyle, bu işbirliğinin kurumsal eşgüdümü, teknolojilerin karşılıklı tanınmasını ve sürdürülebilir kalkınmayı öne çıkaran bir aşamaya girmesi muhtemeldir. Elbette bu sürecin ne ölçüde derinleşip ilerleyeceği, iki tarafın veri yönetimi, teknik standartlar, sanayi politikaları ve ilgili diğer konularda diyalog ve eşgüdümü sürdürme kapasitesine de bağlı olacaktır.

Ürdün Yatırım Bakanı Tareq Abughazaleh, 23 Haziran 2026'da Pekin'de düzenlenen Çin Uluslararası Tedarik Zinciri Fuarı'nda (CISCE) Ürdün'ün yatırım fırsatlarına dikkat çekti (Fotoğraf: Jordan News Agency, 2026).

Fırsatlar ve Zorluklar

Ürdün'de Çin-Arap Dijital İpek Yolu işbirliğinin uygulaması hem fırsatlar hem de zorluklar barındırmaktadır. Bu zorluklar yalnızca teknik veya ekonomik nitelikte değildir; büyük güç rekabeti bağlamında teknolojik tercihleri ve düzenleyici çerçeveleri etkileyen daha geniş jeopolitik dinamikler tarafından da şekillendirilmektedir (Dahdal & Abdel Ghafar, 2025). Bu nedenle, potansiyel riskleri etkili biçimde yönetirken DİY'in faydalarını en üst düzeye çıkarmak için hem zorlukların hem de fırsatların sistematik biçimde anlaşılması zorunludur.

Fırsatlar

Dijital İpek Yolu, Ürdün'e dijital dönüşümünü hızlandırmak için önemli bir fırsat sunmaktadır.

Çinli şirketler, ileri teknoloji, kayda değer yatırım kapasitesi ve hızlı uygulama deneyimi getirmekte; bu da Ürdün'ün yüksek hızlı ağlar, bulut bilişim ve veri merkezleri gibi temel alanlardaki dijital altyapısını görece kısa bir süre içinde geliştirmesine yardımcı olabilmektedir. Bu hızlandırıcı etki, Ürdün'ün küresel dijital ekonomide rekabetçi kalması ve ulusal dijital stratejisinde belirlenen hedeflere ulaşması açısından önemlidir.

Dijitalleşme aynı zamanda ekonomik büyümenin temel itici güçlerinden biridir. DİY, dijital bağlantısalığı geliştirerek ve yerel dijital sektörleri destekleyerek yeni ekonomik faaliyetleri teşvik edebilir, istihdam yaratabilir ve Ürdün'ün geleneksel sektörlere bağımlılığını azaltmasına yardımcı olabilir. Örneğin gelişmiş sınır ötesi dijital ticaret, Ürdünlü küçük ve orta ölçekli işletmelere daha geniş uluslararası pazarlar açarak genel ekonomik dayanıklılığı güçlendirmektedir.

Ürdün'ün 2026 başında ilan edilen ekonomik modernizasyon programı da dijital ekonomiyi sekiz temel itici sektörden biri olarak belirlemiş ve dijitalleşmenin ulusal ekonomi stratejisindeki merkezi rolünü bir kez daha teyit etmiştir.

2026 başına gelindiğinde Çinli şirketlerle çeşitli Ürdün üniversiteleri arasındaki işbirliği, ağ yönlendirme ve anahtarlama, siber güvenlik, bulut bilişim ve yapay zekâyı kapsayan derslerle somut uygulama aşamasına geçmiştir.

Bir diğer önemli boyut bilgi aktarımı ve insan kaynağının geliştirilmesidir. Çin'in Ürdün'ün BİT sektöründeki katılımı, donanım altyapısının kurulmasının ötesine geçerek insan kaynaklarına yönelik sistematik yatırımları da kapsamaktadır. Çinli şirketlerle işbirliği içinde yürütülen eğitim programları, Ürdünlü gençlere gelişmekte olan teknolojiler alanında değerli beceriler kazandırarak ülkenin nitelikli dijital iş gücü ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlamaktadır. Bu tür bilgi aktarımı yalnızca yerel teknik kapasitenin geliştirilmesine yardımcı olmakla kalmamakta, aynı zamanda dijital girişimlerin uzun vadeli sürdürülebilirliği için bir insan kaynağı temeli oluşturmaktadır. 2026 başına gelindiğinde Çinli şirketlerle çeşitli Ürdün üniversiteleri arasındaki işbirliği, ağ yönlendirme ve anahtarlama, siber güvenlik, bulut bilişim ve yapay zekâyı kapsayan derslerle somut uygulama aşamasına geçmiştir.

DİY'in temel düğüm ülkelerinden biri olan Ürdün, bölgesel dijital merkez rolünü daha da

pekiştirmek için elverişli bir konumdadır. Çin ve diğer Kuşak ve Yol ortağı ülkelerle dijital bağlantılarını geliştirerek daha geniş bölgesel bütünleşmeyi, sınır ötesi ticareti ve kültürel alışverişi kolaylaştırabilir; daha geniş bir dijital ağın önemli düğümlerinden biri hâline gelebilir. Bu konum da daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekebilir ve bölgesel dijital işbirliği mekanizmalarının gelişimini teşvik edebilir. Nisan 2026'da "Dijital İpek Yolu: Yalıtılmışlıktan Bağlantısallığa ve Dijital Bütünleşmeye" temasıyla başlatılan Orta Asya İnternet Yönetişimi Forumu, bölgesel çok taraflı çerçevelerin Ürdün gibi merkez ülkeleri daha geniş bir dijital işbirliği gündemine dâhil ettiğini göstermektedir.

Son olarak, Çinli teknoloji şirketleriyle derin işbirliği Ürdün'e en ileri teknolojilere ve yenilikçi dijital çözümlere erişim sağlamaktadır. Bu tür dışsal teknolojik katkılar yerel inovasyon ekosistemlerini canlandırabilir, araştırma ve geliştirme yatırımlarını teşvik edebilir ve daha dinamik, teknoloji yoğun bir sanayi sisteminin oluşmasına katkıda bulunabilir. Yapay zekâ, blokzincir ve finansal teknoloji gibi öncü alanlarda Çin-Ürdün işbirliği projelerinin örnek oluşturma etkisi, daha fazla girişimciyi ve sermayeyi Ürdün pazarına çekmeye yardımcı olabilir. Ürdün'ün 2025 sonunda onayladığı sanal varlıklar yasası ve blokzincir teknolojisi politikası, iş dünyasındaki inovasyon için daha açık bir kurumsal yönlendirme sağlamaktadır.

Zorluklar

Önemli fırsatlara rağmen Çin-Ürdün Dijital İpek Yolu işbirliği, yakından ele alınması gereken çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Veri güvenliği ve mahremiyetin korunması. DİY çerçevesinde veri akışlarının önemli ölçüde artması; veri gü-

venliği, mahremiyetin korunması ve veri güvenliği konularını daha görünür hâle getirmiştir. Ürdün ilgili veri koruma yasalarını yürürlüğe koymuştur; ancak uygulamaya ilişkin ayrıntılar ile sınır ötesi veri akışı kurallarının hâlâ geliştirilmesi gerekmektedir. Çin menşeli ekipmanların güvenliği konusunda uluslararası düzeyde bazı kaygılar dile getirilmiştir; bu güven açığının şeffaf teknik denetimler ve ortak güvenlik mekanizmaları yoluyla giderilmesi gerekmektedir. Ürdün son yıllarda bir veri yönetişimi çerçeve politikası yayımlamış ve veri sınıflandırmasını, sınır ötesi aktarım denetimini ve mahremiyet etki değerlendirmesini kapsayan kurumsal bir sistemi kademeli olarak oluşturmuştur. Bununla birlikte, dijital ekonominin gelişimi ile kişisel verilerin korunması arasında denge kurulması, iki taraf arasında sürekli eşgüdüm gerektiren bir

mesale olmaya devam etmektedir.

Düzenleyici çerçeveler ile yönetim standartlarının uyumu. Çin ve Ürdün; teknik standartlar, siber güvenlik düzenlemeleri ve dijital hizmetlerde pazara erişim bakımından farklılık göstermektedir. Örneğin iki ülkenin siber güvenlik sınıflandırmalı koruma standartları, belirli kontrol tedbirleri açısından uluslararası kabul gören standartlardan ayrılmakta; elektronik imza ve sözleşmelerin hukuki geçerliliği de sınır ötesi eşgüdüm gerektirmektedir. Bu farklılıklar fiili işbirliğinde uyum maliyetlerinin artmasına veya teknik entegrasyon engellerine yol açabilir. Taraf- lar, birbirlerinin hukuk sistemlerine saygı ilkesi doğrultusunda, ikili istişareler ve teknik komite- ler aracılığıyla standartlar arasındaki farklılıkları kademeli olarak azaltmalı ve karşılıklı tanıma dü- zenlemelerini değerlendirmelidir.

Borç sürdürülebilirliği ve mali şeffaflık. DİY'yle ilişkili büyük ölçekli dijital altyapı projeleri çoğu zaman önemli miktarda yatırım gerektirmektedir. Çin'in kredi koşulları genellikle Batılı finans kuruluşlarınınkinden daha esnek olsa da Ürdün'ün her projenin uzun vadeli mali yükünü dikkatle değerlendirmesi gerekmektedir. Finansman düzenlemelerinde şeffaflığın sağlanması ve geri ödeme takvimlerinin uygun biçimde tasarlanması, kamu borcu risklerinin birikmesini önlemek açısından kritik önem taşımaktadır. Ürdün'ün kamu borcunun GSYH'ye oranı hâlen görece yüksektir. Ülke dijital altyapı yatırımlarını genişletirken imkânları ölçüsünde hareket etme ve aşamalı uygulama ilkelerine bağlı kalmalıdır.

Dijital İpek Yolu dijital bağlantısallığı teşvik etmeyi amaçlasa da Ürdün'de bölgeler, gelir grupları ve kentsel-kırsal alanlar arasında dijital erişim bakımından önemli eşitsizlikler devam etmektedir.

Ülke içindeki dijital uçurum ve kapsayıcı kalkınma. DİY dijital bağlantısallığı teşvik etmeyi amaçlasa da Ürdün'de bölgeler, gelir grupları ve kentsel-kırsal alanlar arasında dijital erişim bakımından önemli eşitsizlikler devam etmektedir. Hedefe yönelik politika müdahaleleri olmadan, dijital altyapıdaki gelişmeler ilk aşamada kentsel ve gelişmiş bölgelerin yararına olabilir ve mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirebilir. Bazı büyük şehirler yeni nesil mobil iletişim deneme ağlarını kurmada öncülük etmişken, uzak kırsal böl-

gelerde geniş bant kapsama oranı hâlâ düşüktür. Ürdün'ün ulusal dijital dönüşüm stratejisi "dijital kapsayıcılığı" temel sütunlarından biri olarak belirlemiş ve evrensel hizmet hedefleri koymuştur. Gerçek anlamda kapsayıcı kalkınmanın sağlanması; eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri, cihaz sübvansiyonları ve kamu hizmetlerinin yerinden sunulması dâhil kapsamlı tedbirler gerektirecektir.

Yukarıdaki zorlukların ele alınması, Ürdün'ün proaktif ve geleceğe dönük politikalar, şeffaf ve etkin yönetim mekanizmaları ve uluslararası ortaklıklara dengeli bir yaklaşım benimsemesini gerektirmektedir. Ürdün, fırsatları ve riskleri dikkatle yöneterek DİY çerçevesindeki dijital dönüşüm hedeflerini bütünüyle gerçekleştirebilir; ulusal çıkarlarını ve dijital egemenliğini de etkili biçimde koruyabilir.

Sonuç

Ürdün örneğinde görüldüğü üzere Çin-Arap Dijital İpek Yolu işbirliği, ikili ilişkilerin önemli ve gelişmekte olan bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu çalışma, DİY'in Ürdün'e dijital dönüşümünü hızlandırmak, ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve insan sermayesini geliştirmek için önemli fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Başta Huawei ve ZTE gibi önde gelen telekomünikasyon şirketleri olmak üzere Çinli işletmeler, Ürdün'ün dijital altyapısının geliştirilmesinde ve nitelikli insan kaynağının geliştirilmesinde kilit rol oynamıştır. Bu işbirliği çabaları Ürdün'ün ulusal dijital stratejisiyle büyük ölçüde uyumludur ve ülkenin bölgesel bir dijital merkez olma vizyonuna somut katkılarda bulunmuştur.

Aynı zamanda analiz, Çin-Ürdün DİY işbirliğinin uzun vadeli başarısını ve sürdürülebilir-

Ürdün'ün ulusal dijital dönüşüm stratejisi, "dijital kapsayıcılığı" temel sütunlarından biri olarak belirlemiş ve evrensel hizmet hedefleri koymuştur (Fotoğraf: TechAfricanews, 2026).

liğini sağlamak için aktif biçimde ele alınması gereken çeşitli zorlukları ortaya koymaktadır. Veri güvenliği, düzenleyici eşgüdüm, jeopolitik hassasiyetler ve borç sürdürülebilirliği gibi meseleler sağlam yönetim çerçeveleri aracılığıyla dikkatle yönetilmelidir. Ülke içindeki dijital uçurumun genişlemesi yönündeki potansiyel risk de yakından izlenmelidir.

Sonuç olarak, Ürdün örneği üzerinden ele alınan Çin-Arap Dijital İpek Yolu işbirliği, karşılıklı yarar bakımından önemli bir potansiyel taşımaktadır. Çin ve Ürdün, fırsatları stratejik biçimde değerlendirip zorluklara proaktif biçimde yanıt vererek daha dayanıklı, sürdürülebilir ve

karşılıklı yarara dayalı bir dijital ortaklık kurabilir. Böyle bir ortaklık yalnızca iki tarafın ekonomik ve toplumsal ilerlemesini desteklemekle kalmayacak, bölgesel istikrara ve küresel dijital yönetişimin çeşitlenmesine de katkıda bulunacaktır. Gelecekteki araştırmalar, DİY işbirliğinin Ürdün'deki mikro düzey etkilerini, küçük ve orta ölçekli işletmeleri dijital dönüşüm süreçlerinde güçlendirme üzerindeki fiili etkileri de dâhil olmak üzere daha ayrıntılı biçimde inceleyebilir; ayrıca Çin-Arap dijital işbirliğinin derinleştirilmesine yönelik daha ayrıntılı ampirik kanıtlar sunmak amacıyla farklı dönemleri karşılaştıran analizler yürütebilir. 🌸

Bu çalışma, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi bünyesinde yürütülen 2026 Beşeri ve Sosyal Bilimler Araştırmalarının Yüksek Nitelikli Gelişimi Özel Projesi kapsamında gerçekleştirilen “Güç, Teknoloji ve Normlar: Küresel Yönetişim Girişimi Çerçevesinde KİK Ülkelerinde Siber Uzak Yönetişimi ve Ortadoğu Uluslararası Düzeninin Yeniden Şekillendirilmesi” başlıklı aşama araştırmasının sonucudur (Proje No. D5000260296).

Kaynakça

- Al-Ahliyya Amman University. (2025, 7 Temmuz). *Memorandum of cooperation between AAU and Huawei Technologies-Jordan*. <https://www.ammanu.edu.jo/news/memorandum-of-cooperation-between-aa-u-and-huawei-technologies-jordan/>
- Al-Jaghoub, S., & Westrup, C. (2003). Jordan and ICT-led development: Towards a competitive state? *Information Technology & People*, 16(1), 93–110. <https://doi.org/10.1108/09593840310463032>
- Almajali, H., Thuneibat, N., & Qataweh, N. (2025). Investigation of the antecedents of digital transformation and their effects on operational performance in the Jordanian manufacturing sector. *Journal of Risk and Financial Management*, 18(8), Makale 446. <https://doi.org/10.3390/jrfm18080446>
- Arsentyeva, I. I. (2024). China's Digital Silk Road: Challenges and opportunities for Latin America and the Caribbean. *Vestnik RUDN. International Relations*, 24(1), 51–64. <https://doi.org/10.22363/2313-0660-2024-24-1-51-64>
- Brown, K., & Burjanadze, A. (2020). The Digital Silk Road: Upgrading the “16+1” cooperation? H. Pechlaner, G. Erschbamer, H. Thees, & M. Gruber (Ed.), *China and the new Silk Road içinde* (ss. 137–145). Springer.
- Cai, F., Nolan, P., & Wang, L. (Ed.). (2025). *The Routledge handbook of the Belt and Road* (3. baskı). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003660750>
- Chaziza, M., & Lutmar, C. (2026). Jordan's niche diplomacy: Reframing middle-power agency in the 21st-century Middle East. *World*, 7(2), Makale 25. <https://doi.org/10.3390/world7020025>
- Chosun Ilbo. (2026, 13 Nisan). *Alibaba's Qwen dominates the global open-source AI market*. <https://www.chosun.com/english/industry-en/2026/04/13/LV-NIQOTWGFETH4DHZ3PFHGSZ4/>
- CRI Online. (2025, 22 Kasım). *From 'cultural bonds' to 'Digital Silk Road': China and Arab states jointly depict a new vision of cooperation in digital era*. <https://city.cri.cn/20251121/78247831-0525-4161-b48d-7d09a791e563.html>
- Dahdal, A. M., & Abdel Ghafar, A. (2025). The Digital Silk Road: “Tech-diplomacy” as a paradigm for understanding technological adoption and emerging digital regulations in MENA. *Asian Journal of Law and Society*, 12(Özel Sayı 2), 163–188. <https://doi.org/10.1017/als.2024.30>
- Digital Watch Observatory. (2025). *Jordan*. <https://dig.watch/countries/jordan>
- El Kadi, T. (2024). Learning along the Digital Silk Road? Technology transfer, power, and Chinese ICT corporations in North Africa. *The Information Society*, 40(2), 136–153. <https://doi.org/10.1080/01972243.2024.2317060>
- Feng, Z. (2025). 美欧学界对“数字丝绸之路”的认知评析 [An analysis of American and European academic perceptions of the Digital Silk Road]. *云南社会科学 [Yunnan Social Sciences]*, (4), 42–52.
- Gordon, D., & Nouwens, M. (Ed.). (2022). *The Digital Silk Road: China's technological rise and the geopolitics of cyberspace*. Routledge.
- He, Z. P., & Zhou, M. (2024). 共建“数字丝绸之路”的中国角色、挑战及应对 [China's role, challenges, and responses in building the Digital Silk Road]. *东北亚论坛 [Northeast Asia Forum]*, (6), 110–124.
- Heeks, R., Ospina, A. V., Foster, C., Gao, P., Han, X., Jepson, N., Schindler, S., & Zhou, Q. (2024). China's digital expansion in the Global South: Systematic literature review and future research agenda. *The Information Society*, 40(2), 69–95. <https://doi.org/10.1080/01972243.2024.2315875>

- Hussain, F., Hussain, Z., Khan, M. I., & Imran, A. (2024). The digital rise and its economic implications for China through the Digital Silk Road under the Belt and Road Initiative. *Asian Journal of Comparative Politics*, 9(2), 238–253. <https://doi.org/10.1177/20578911231174731>
- Khaberni. (2025, 23 Kasım). *Ratification of the Jordanian strategy for digital transformation for the years 2026–2028*. <https://www.khaberni.com/news/754388-ratification-of-the-jordanian-strategy-for-digital-transformation-for-the-years-2026---2028>
- Ministry of Digital Economy and Entrepreneurship. (2025). *Jordanian digital transformation strategy and the implementation plan 2026–2028*. https://www.modee.gov.jo/ebv4.0/root_storage/en/eb_list_page/jordanian_digital_transformation_strategy_and_the_implementation_plan_2026-2028.pdf
- National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs, & Ministry of Commerce of the People's Republic of China. (2015). *Vision and actions on jointly building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*. <https://policy.asiapacificenergy.org/sites/default/files/Vision%20and%20Actions%20on%20Jointly%20Building%20Silk%20Road%20Economic%20Belt%20and%2021st-Century%20Maritime%20Silk%20Road%20%28EN%29.pdf>
- Oreglia, E., & Zheng, W. (2024). The Digital Silk Road between national rhetoric and provincial ambitions. *The China Quarterly*, 261, 183–195. <https://doi.org/10.1017/S0305741024000936>
- Senate of Jordan. (2026, 11 Ocak). *Jordan, China explore deeper strategic partnership*. <https://senate.jo/En/NewsDetails/Pr11012026En>
- Shaanxi Provincial People's Government. (2026, 26 Nisan). *2026 World Mayor Dialogue-Xi'an event to open on the 27th: "Roots of civilization and smart governance" as one of the core themes, aiming to transform national-level strategic consensus into practical city-level cooperation*. https://www.shaanxi.gov.cn/xw/ldx/ds/202604/t20260426_3633251.html
- Shen, H. (2018). Building a digital silk road? Situating the internet in China's Belt and Road Initiative. *International Journal of Communication*, 12, 2683–2701.
- Stanford HAI. (2025, 16 Aralık). *Beyond DeepSeek: China's diverse open-weight AI ecosystem and its policy implications*.
- The Jordan Times. (2019, 27 Haziran). *Huawei to launch first ICT academy in Jordan*. <https://www.jordantimes.com/news/local/huawei-launch-first-ict-academy-jordan>
- The Jordan Times. (2021, 1 Aralık). *ICT talent will accelerate Jordan's future digital economy*. <https://jordan-times.com/opinion/ethan-wang/ict-talent-will-accelerate-jordans-future-digital-economy>
- The Jordan Times. (2026, 12 Ocak). *Gov't launches new executive program to advance economic, administrative, and social reforms*. <https://jordan-times.com/news/local/govt-launches-new-executive-program-me-to-advance-economic-administrative-social-reforms>
- The White House. (2025, 23 Temmuz). *Winning the AI race: America's AI action plan*. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/07/Americas-AI-Action-Plan.pdf>
- Wang, E., & Wang, M. (2023, 18 Temmuz). *China signs over 200 BRI cooperation documents with 152 countries, 32 int'l organizations*. China News Service. <https://www.chinanews.com.cn/gn/2023/07-18/10045260.shtml>
- Xi, J. (2017, 14 Mayıs). 携手推进“一带一路”建设 [Work together to build the Belt and Road] [Açılış konuşması]. Belt and Road Forum for International Cooperation. <http://2017.beltandroadforum.org/n100/2017/0514/c24-407.html>
- Yarmouk University. (2024, 19 Eylül). *Yarmouk signs MoU with Huawei to promote ICT education*. <https://www.yu.edu.jo/index.php/en/newsen/5950-yarmouk-signs-mou-with-huawei-to-promote-ict-education>
- Yin, R. K. (2018). Case study research and applications: Design and methods (6. baskı). SAGE.
- 驻约旦使馆经商处. (2019). 约旦劳动力市场与人才流失情况 [Labor migration and talent loss in Jordan]. <http://211.88.33.68/article/zwjg/zwdy/zwdxyf/201904/20190402858373.shtml>

Filistinciliğin Zirve Paradoksu: Transatlantik Kamuoyu, Stratejik Realizm ve İki Devletli Çözümün Sonu

IQBAL AKHTAR*

Doç. Dr.
Florida Uluslararası Üniversitesi
Steven J. Green Uluslararası ve Kamusal İlişkiler Okulu, ABD

**Iqbal Akhtar, Florida Uluslararası Üniversitesi Steven J. Green Uluslararası ve Kamusal İlişkiler Okulu'nda Din Araştırmaları ile Siyaset ve Uluslararası İlişkiler alanlarında doçenttir; aynı kurumda Batı Hint Okyanusu Araştırmaları Programı'nın kurucu direktörlüğünü yürütmektedir. Edinburgh Üniversitesi'nden (New College, İlahiyat Fakültesi) doktora derecesine sahiptir ve Tanzanya ile Pakistan'da saha çalışmaları yürütmüş iki kez Fulbright bursiyeridir. İlk monografisi, *The Khōjā of Tanzania: Discontinuities of a Postcolonial Religious Identity* (Brill, 2016), Batı Hint Okyanusu'ndaki sömürge sonrası dini kimliği inceler. En son kitabı *Covenantal Pluralism: The Geopolitics of Interfaith Religious Freedom* (Springer, 2026), İbrani *brit*'i, Medine *mithāq*'ı ve Caynacı *anekāntavāda*'yı sentezleyen karşılaştırmalı bir çerçeve geliştirir. Arapça, Svahili, Guceratça, Urduca, Farsça ve Sanskritçe dillerinde çalışmaktadır.*

ORCID: 0000-0001-6840-8377

e-posta: iakhtar@fiu.edu

Geliş Tarihi: 15.05.2026

Kabul Tarihi: 24.07.2026

Atıf: Akhtar, I. (2026). Filistinciliğin Zirve Paradoksu: Transatlantik Kamuoyu, Stratejik Realizm ve İki Devletli Çözümün Sonu. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 7(4), 447-476.

ÖZ

7 Ekim 2023 sonrasındaki dönem, transatlantik kamuoyu ile Batılı ve Körfez Arap hükümetlerinin stratejik hesapları arasında çarpıcı bir uçuruma yol açmıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Batı Avrupa genelindeki anketler, İsrail'e desteğin tarihsel olarak en düşük düzeylere indiğini ve Filistinlilere yönelik sempatinin benzeri görülmemiş ölçüde arttığını gösterirken, Eylül 2025 itibarıyla Filistin'i tanıyan devletlerin sayısını 193 BM üyesinin 157'sine çıkaran bir devlet tanımaları dalgası yaşanmıştır. Bununla birlikte "Filistinciliğin" retorik düzeyde yüceltilmesi, Filistin devletinin kurulmasına giden makul herhangi bir yolun maddi olarak ortadan kalkmasıyla çakışmış, hatta tartışmaya açık biçimde bu süreci hızlandırmıştır. Haziran 2025'teki On İki Gün Savaşı'na ve İran'ın "Direniş Eksenini"nin zayıflatılmasına ilişkin güncel anketlerden ve stratejik analizlerden yararlanan bu makale, Jerusalem Strategic Tribune ile paralel bir yaklaşım benimseyerek Washington, Kudüs ve Körfez monarşileri arasındaki stratejik yakınlaşmanın kamuoyundan farklı bir düzlemde işlediğini ileri sürmektedir. Yerleşimlerin rekor düzeyde genişlemesi, Filistin Yönetimi'nin meşruiyet kaybı, Hamas'ın imha edilmesi, Hizbullah liderliğinin ortadan kaldırılması, Esad rejiminin çöküşü ve İran'ın nükleer tesislerine yönelik saldırılar, sessiz Körfez-İsrail güvenlik işbirliğinin desteklediği, yükselmekte olan bir İsrail bölgesel hegemonyasına işaret etmektedir. Dolayısıyla transatlantik Filistincilik, Arap devletlerinin çıkarlarından kopmuş bir siyasi programdan ziyade performatif bir kimlik pratiği olarak işlemektedir. Retorik sahiplenmenin zirvesi, maddi imkânsızlıkla çakışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Filistincilik, İbrahim Anlaşmaları, iki devletli çözüm, İran, transatlantik ilişkiler.

The Paradox of Peak Palestinianism: Transatlantic Public Opinion, Strategic Realism, and the End of the Two-State Solution

ABSTRACT

The period after October 7, 2023, has opened a striking gap between transatlantic public opinion and the strategic calculations of Western and Gulf Arab governments. Polling across the United States and Western Europe records historic lows in support for Israel and unprecedented sympathy for Palestinians, alongside a wave of state recognitions that brought the total to 157 of 193 UN member states by September 2025. However, this rhetorical apotheosis of "Palestinianism" has coincided with - and arguably accelerated - the material extinction of any plausible path to Palestinian statehood. Drawing on recent polling and strategic analyses of the June 2025 Twelve-Day War and the degradation of Iran's "Axis of Resistance," and engaging sympathetically with the Jerusalem Strategic Tribune, this article argues that strategic convergence among Washington, Jerusalem, and the Gulf monarchies operates on a different plane from public sentiment. Record settlement expansion, Palestinian Authority delegitimation, the destruction of Hamas, the decapitation of Hezbollah, the collapse of the Assad regime, and strikes on Iranian nuclear facilities point toward an emerging Israeli regional hegemony underwritten by quiet Gulf-Israeli security cooperation. Transatlantic Palestinianism thus functions less as a political program than as a performative identity practice, decoupled from Arab state interests. Peak rhetorical embrace coincides with material impossibility.

Keywords: Abraham Accords, Iran, Palestinianism, transatlantic relations, two-state solution.

Giriş

EYLÜL 2025'İN SON HAFTASINDA, BİRLEŞMİŞ Milletler Genel Kurulu'nun sekseninci birleşiminin oturum aralarında Birleşik Krallık, Fransa, Kanada, Avustralya ve Portekiz, Filistin devletini resmen tanıyan devletlerin arasına katıldı. Fransa, tanıyan ilk daimi Güvenlik Konseyi üyesi oldu. Oturumun sonunda 193 Birleşmiş Milletler üyesi devletin 157'si (uluslararası toplumun yaklaşık yüzde 81'i) Filistin'in egemenliğini bir biçimde kabul etmişti (Beres, 2025). Ne var ki tam da aynı siyasal anda İsrail Kabinesi, işgal altındaki Batı Şeria'da rekor sayıda yeni yerleşimi gizlice onaylıyor; Filistin Yönetimi, Filistinli anket katılımcılarının yüzde onundan azının desteğine sahip bulunuyor; Hamas askerî bir güç olarak fiilen imha edilmiş; Hizbullah'ın lider kadrosu mezarlara gömülmüş; Şam'daki Baas rejimi çökmüş ve İran İslam Cumhuriyeti, üç ay önce başlayan, nükleer altyapısına yönelik koordineli Amerikan ve İsrail saldırılarının sarsıntısını yaşıyordu (International Crisis Group, 2025; The Soufan Center, 2025; Mahmoudian, 2025).

Bu makale, bu olaylar bileşiminin çözümlenmesi gereken bir paradoks değil, kuramsal olarak ifade edilmesi gereken çağdaş uluslararası siyasetin yapısal bir özelliği olduğu önermesinden hareket etmektedir. Transatlantik kamuoylarında Filistinlilere yönelik retorik sempatinin eşzamanlı olarak genişlemesiyle Filistin devletinin kurulması için gerekli maddi koşulların ortadan kalkması tesadüfi değildir. Bunlar daha geniş bir bölgesel ve uluslararası düzen yeniden yapılanmasının birbirini kuran unsurlarıdır. Güncel anket verilerine, uluslararası güvenlik ve Ortadoğu çalışmaları alanındaki ikincil literatüre dayanan ve Jerusalem Strategic Tribune yazarlarının ileri sürdüğü

argümanlarla yapıcı bir diyalog kuran bu makale, birbiriyle bağlantılı üç sav ortaya koymaktadır.

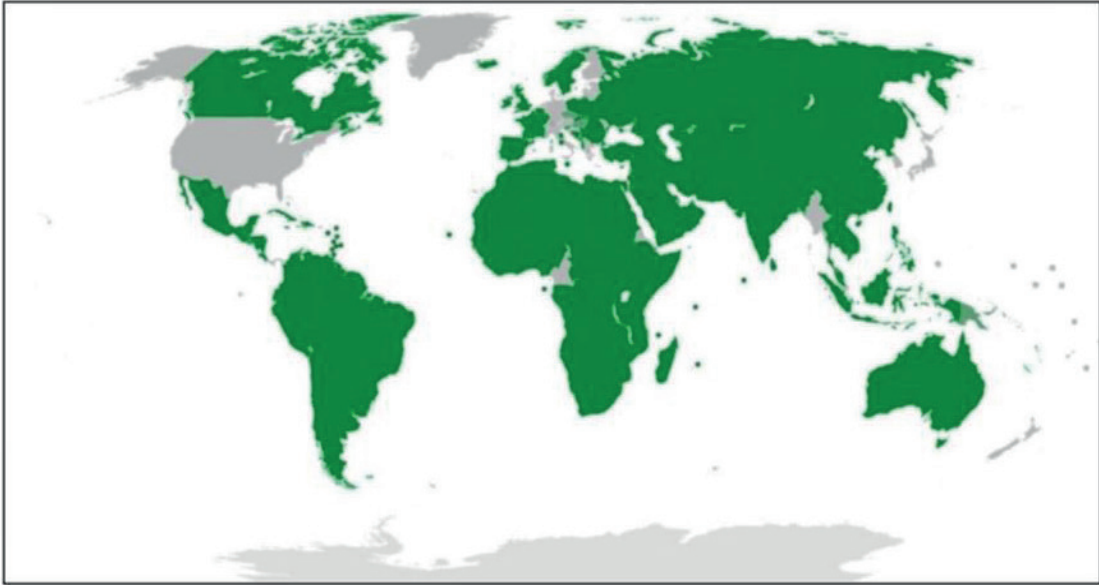
Birincisi, İsrail'e ilişkin transatlantik kamuoyu 7 Ekim 2023'ten bu yana tarihsel olarak benzeri görülmemiş olumsuz bir dönüşüm geçirmiş; bu dönüşüm, çok sayıda Batı demokrasisinin diplomatik tutumunda ve seçim siyasetinde ölçülebilir sonuçlar doğurmuştur. İkincisi, bu değişim, ABD, İsrail ve Körfez Arap monarşilerinin İran'a ve onun bölgesel vekillerine karşı stratejik yakınlaşmasını rayından çıkarmamış; önemli bakımlardan hızlandırmıştır. Kamuoyu ile stratejik hesap giderek ayrı düzlemlerde işlemektedir. Üçüncüsü, "transatlantik Filistincilik" adını verdiği retorik olgu (Filistin davasıyla dayanışmanın ilerici siyasal kimliğin kurucu bir göstergesine yükseltilmesi) tam da Filistin devletinin maddi imkânının en düşük noktasına indiği anda doruğa ulaşmıştır. Bir eğrinin zirvesi, diğerinin sonunu işaretlemektedir.

Makale bu savları çerçevelendirirken, iki devletli çözümün geçici bir darboğaza girmekten çok Filistinli reddiyeciliği, İsrail'deki siyasal tahkimat, Körfez'in stratejik pragmatizmi ve İran öncülüğündeki bölgesel direniş projesinin çöküşünün birleşimiyle yapısal olarak ortadan kalktığını ileri süren Jerusalem Strategic Tribune (bundan sonra JST) yazarlarının analitik yönelimini benimseyerek geliştirmektedir (Beres, 2025; Huberman, 2024; Mandelbaum, 2024; Wertman, n.d.). Bu makalenin salt politika odaklı analizden ayrıldığı nokta, Filistincilik retoriğini, bir siyasal programdan ziyade performatif kimlik pratiği olarak işlevini öne çıkaran kuramsal bir çerçeveye yerleştirmesidir. Bu işlev, paradoksal biçimde, Filistin devletinin kurulmasının yapısal olarak önünün kapanmasına meydan okumak yerine onu pekiştirmektedir.

Başlangıçta argümanın statüsüne ilişkin bir açıklama yapmak gerekir. Burada sunulan analiz, nedensel-çıkarımsal olmaktan çok yorumlayıcı ve yapısalıdır. Transatlantik kamusal söylemin Filistin devletinin kurulma koşullarının bozulmasına neden olduğunu ya da iki eğilim arasında çıkarımsal bir testle saptanabilecek nedensel bir ilişki bulunduğunu iddia etmemektedir. İddia daha ziyade, Filistinciliğin retorik düzeyde yüceltilmesi ile devlet olma imkânının maddi olarak önünün kapanmasının, bölgesel ve uluslararası düzenin tek bir yeniden yapılanmasının birlikte ortaya çıkkan ve birbirleri üzerinden okunabilen özellikleri olduğu; bunların ortak bir yorumlayıcı çerçeveye yerleştirilmesinin her birinin mantığını aydın-

lattığıdır. Makalede retorik pratiğin devlet olma imkânının önünün kapanmasına eşlik ettiğinden, onunla çakıştığından ya da bu sürece dâhil olduğundan söz edildiğinde, bu ifadeler tek yönlü nedensellik iddiaları olarak değil, yapısal ve yorumlayıcı düzlemde okunmalıdır.

Makale beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm, transatlantik Filistinciliği, Filistin milliyetçiliğinin kendi yerel bağlamından ya da Filistin davasına ilişkin Arap devlet çıkarından farklı bir siyasal-retorik olgu olarak anlamak için kavramsal bir çerçeve geliştirmektedir. Üçüncü bölüm, kuşaksal ve partizan kutuplaşmaya odaklanarak transatlantik kamuoyundaki dönüşüme ilişkin güncel anket bulgularını incelemektedir.

Filistin devletini tanıyan veya tanıyacağını açıklayan ülkeler

Filistin devletini tanımayan ülkeler

22 Eylül 2025 itibarıyla, Filistin Devleti, Birleşmiş Milletler'e üye 193 ülkenin en az 155'i tarafından resmen tanınmıştır (Fotoğraf: IMEMC, 2025).

Makalenin temel analitik katkısını oluşturan dördüncü bölüm, Ekim 2023'ten 2026 başına uzanan dönemde ABD, İsrail ve Körfez devletlerinin İran'a karşı stratejik yaklaşımını ele almaktadır. Beşinci bölüm, iki devletli çözümün yapısal olarak sona erdiğini ileri süren JST argümanı ile yapıcı bir diyalog kurmakta ve bunun daha geniş transatlantik ilişki bakımından sonuçlarını ortaya çıkarmaktadır. Sonuç bölümü ise bu özel sayının ana meselesi olan Batı ittifak sistemindeki stratejik parçalanma teması açısından makalenin sonuçlarını değerlendirmektedir.

Araştırma Tasarımı, Analitik Yaklaşım ve Kaynaklar

Yönteme ilişkin bir açıklama yapmak gerekir. Bu makale, hipotez sınavı ya da öngöründe bulunan bir çalışma değil, yorumlayıcı ve nitel bir araştırmadır. Amacı, açıklayıcı ve kuram kurucudur: Transatlantik düzeyde Filistinlilere yönelik sempatinin eşzamanlı olarak yoğunlaşmasıyla Filistin devletinin kurulma imkânının maddi olarak önünün kapanması sonucu oluşan şaşırtıcı bileşimi, sembolik siyaset ve performatif kimlik kavramları içine yerleştirerek anlaşılır kılmaktır. Araştırma tasarımı bu doğrultuda yorumlayıcı ve çıkarımsaldır; yorumlayıcı siyaset bilimi ile eleştirel uluslararası ilişkiler çalışmalarının geleneği içinde ampirik kanıt ile kavramsal çerçeveleme arasında hareket etmektedir. Kontrollü karşılaştırma yoluyla nedensel ilişkiler kurduğunu iddia etmemekte, bunun yerine çağdaş bir yapılanmanın kuramsal olarak disiplinli bir okumasını sunmaktadır.

Analitik açıdan argüman birbirini tamamlayan üç hamleyle ilerlemektedir. İlk olarak, nicel kamuoyu verilerini toplam tutum değişiminin kanıtı olarak bir araya getirip yorumlamak;

anket serilerini bağımsız nedensel değişkenler olarak ele almak yerine betimleyici biçimde okumaktadır. İkinci olarak, "Filistincilik" söz dağarcığının - sömürgeleştirme, yerleşimci sömürgecilik, apartheid, soykırım - transatlantik ilerici çevrelerde nasıl performatif biçimde işlediğine odaklanan bir eleştirel söylem analizi yürütmektedir. Üçüncü olarak, kamuoyu ile devlet davranışı arasındaki ayrışmaya ilişkin iddiaların tek bir kaynağa değil, bağımsız kanıt kümelerinin kesişmesine dayanması için bu iki düzlemi bölgesel olaylara ilişkin strateji ve politika analizleriyle üçgenlemektedir.

Analiz, her biri farklı bir amaçla kullanılan üç tür kaynağa dayanmaktadır. Kamuoyu kanıtları Pew Research Center, Gallup, YouGov, Chicago Council on Global Affairs ve Avrupa'daki ulusal anket araçları dâhil yerleşik araştırma kuruluşlarından alınmıştır. Strateji ve politika analizleri Center for Strategic and International Studies, Chatham House, International Crisis Group, Soufan Center ve Stimson Center gibi araştırma kurumları ile düşünce kuruluşlarından; ayrıca hem özgün bir analitik konumun kanıtı hem de makalenin argümanını geliştirdiği bir muhatap olarak ele alınan Jerusalem Strategic Tribune yorumlarından derlenmiştir. Kavramsal ve tarihsel iddialar, Ortadoğu çalışmaları, yerleşimci-sömürgecilik çalışmaları ve uluslararası ilişkiler kuramındaki hakemli akademik literatüre dayandırılmış; Uluslararası Adalet Divanı'nın Ocak 2024 tarihli kararı ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı raporları dâhil birincil belgelerle desteklenmiştir. Bu tasarımdan kaynaklanan iki sınırlılık başlangıçta kabul edilmelidir: Arapça ve İbranice tartışmaları yeterince temsil etmeyebilecek İngilizce kaynaklara dayanılması ve çok yakın tarihli olaylara ilişkin her analizin, uzun vadeli önemi gözden geçirilmeye açık olan geçici niteliği.

Transatlantik Siyasal-Retorik Bir Olgu Olarak Filistincilik

“Filistincilik” teriminin tartışmalı bir düşünsel soy-kütüğü vardır. Edward Said bu terimi 1970 tarihli “The Palestinian Experience” başlıklı makalesinde kullanmıştır. Daha sonraki yazılarında terimi, Filistin’in çoğulcu tarihinin yeniden ileri sürülmesi üzerine kurulu olumlu bir siyasal ve kültürel hareketi ifade edecek şekilde geliştirmiştir (Said, 1979). Sonraki akademik kullanımda terim, Siyonizm karşıtı bir siyasal proje olarak Filistin ulusallığını dayanaklandıran değerler, inançlar, gelenekler ve tarihsel hafıza bütününe adlandırmak için kullanılmıştır (Franks, 2009). Ancak bu makalede ne Filistin milliyetçiliğinin kendi yerel bağlamıyla ne de Filistinlilerin kendilerinin canlandırdığı olumlu

bir kültürel-siyasal proje olarak Filistincilikle ilgileniyorum. Terimi daha sınırlı bir anlamda, özgül olarak transatlantik bir siyasal-retorik olguyu adlandırmak için kullanıyorum: 7 Ekim 2023’ten bu yana özellikle genç kuşaklar ve üniversite eğitimi almış kesimler arasında, Batı demokrasilerinde Filistin davasıyla dayanışmanın ilerici siyasal kimliğin kurucu bir göstergesine yükseltilmesi.

Bu transatlantik Filistinciliğin ayırt edici birkaç özelliği vardır. Birincisi, sömürgesizleştirme, antiemperyalizm, yerleşimci sömürgecilik, apartheid ve soykırım gibi evrenselci kategorilere sıkça başvurulurken, herhangi bir gerçek Filistin devletinin çözmek zorunda kalacağı somut kurumsal, demografik ve bölgesel meselelerle belirgin biçimde ilgilenmeyen yüksek bir retorik genellik düzeyinde işler (Busbridge, 2018; Lustick, 2019; Wolfe, 2006).

Filistinli aileler, İsrail’in Gazze şehrine yönelik devam eden saldırıları nedeniyle Nasr’dan kaçmak zorunda kalıyor, 21 Eylül 2025 (Fotoğraf: VCG, 2025).

İkincisi, fiilen var olan Filistinli siyasal aktörlerin-Filistin Yönetimi, Hamas, Filistin İslami Cihadı, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün çeşitli fraksiyonları-siyasal programları ve beyan edilmiş tercihleriyle sınırlı ölçüde ilgilenir; bu kurumsal gerçeklikleri ya görünmez sayar ya da ayrıntılandırılmadan çağrılabilen idealize edilmiş bir "Filistin halkı"nın ahlaken lekelenmiş ikameleri olarak ele alır. Üçüncüsü, Filistin sorunuyla en doğrudan ilgisi bulunanlar dâhil Arap devletlerinin gerçek çıkar ve politikalarından giderek kopmaktadır. Dördüncüsü, transatlantik ilerici çevrelerde grup içi kimliğin bir göstergesi olarak performatif biçimde işleyerek, retorikğin görünüşte konu edindiği esaslı politika tartışmalarından bağımsız şekilde uyumsuzluk gösterenler için önemli toplumsal sonuçlar üretmektedir (Hersh & Royden, 2023; Zacher & Shemla, 2024).

Batı kamuoylarının İsrail'e daha eleştirel bakmaya başlaması değil (bu iyi belgelenmiş bir olgudur) bu eleştirel bakışın Batılı ya da bölgesel hükümetlerde buna karşılık gelen bir stratejik yeniden yönelim üretmemesi ve retorik pratiğin bizzat kendisinin, görünüşte karşı çıktığı dinamiğe dâhil görünmesidir.

İki kısa örnek bu göstergeleri daha somut hâle getirmektedir. İlk kampüs seferberliği düzlemidir. National Students for Justice in Palestine'in 7 Ekim 2023'ü izleyen günlerde dolaşıma soktuğu "Day of Resistance" araç seti, olayları büyük ölçüde özgür-

leşme, sömürsüzleştirme ve yerleşimci-sömürgeci kopuşa ilişkin evrenselci bir söz dağarcığıyla çerçevelemiş; Gazze sınırının aşılmasını "nüfuz edilemez bir yerleşimci koloninin cephesinin delinmesi" diye tanımlarken, herhangi bir Filistin siyasal yapısının ihtiyaç duyacağı yönetim düzenlemeleri, bölgesel sınırlar, güvenlik garantileri ya da siyasal temsil kurumlarına ilişkin hiçbir açıklama sunmamıştır (National Students for Justice in Palestine, 2023). İkincisi kurumsal karar düzlemidir. Aralık 2024'te Yale öğrenci kitlesinin yüzde 76'sının kabul ettiği yatırımdan çekilme referandumu (Grether, 2024), suç ortaklığı, apartheid ve yatırımdan çekilmenin ahlaki grameri etrafında örgütlenen daha geniş bir kampüs tedbirleri türünü örneklemektedir; burada fiilî talep, İsrail-Filistin'de kurulacak siyasal düzenin tanımlanması değil, kararı alan kurumun maddi bağlantılarının kesilmesidir. Her iki düzlemde de söylem, evrensel ahlaki kategorileri öne çıkarırken, ilan ettiği özlemlerin gerçekleşmesinin bağlı olduğu kurumsal meseleleri-sınırlar, egemenlik, güvenlik, temsil-büyük ölçüde paranteze almaktadır. Burada kullanılan sınırlı anlamıyla transatlantik Filistinciliği, Filistinli siyasal aktörlerin kendi programatik milliyetçiliklerinden ayıran özellik tam olarak budur.

Bu niteleme, Filistin yanlısı duyarlılığın büyük bölümünü harekete geçiren ahlaki kaygının derinliğini inkâr etmeyi ya da Gazze'de Batı toplumları genelinde yaygın bir tiksinti yaratan gerçek insani felaketi küçümsemeyi amaçlamamaktadır. İsrail'in Gazze'deki askerî operasyonlarının siviller üzerinde yıkıcı zararlar doğurduğuna ilişkin kanıtlar ezicidir; bu operasyonların gündeme getirdiği hukuki ve etik meseleler haklı olarak kapsamlı akademik ve yargısal incelemeye konu olmuştur (International Court of Justice, 2024). Benim analitik iddiam daha ziyade, söylemsel bir oluşum olarak

transatlantik Filistinciliğin, Batı'nın İsrail-Filistin çatışmasıyla önceki ilişki kalıplarından onu ayıran özellikler taşıdığı ve bu özelliklerin kendilerinin siyasal-sosyolojik araştırma nesneleri olduğudur.

Çağdaş anın birkaç özelliği vurgulanmayı hak etmektedir. Önceleri uzmanlaşmış akademik literatürle sınırlı olan İsrail'in yerleşimci-sömürgeci bir proje olarak çerçevelenmesi, dikkat çekici bir hızla ana akım kamusal söyleme taşınmıştır (Busbridge, 2018; Khalidi, 2020; Wolfe, 2006). Güney Afrika'nın Aralık 2023'te Uluslararası Adalet Divanı'na yaptığı başvuruda ve çok sayıda insan hakları kuruluşunca ileri sürülen soykırım çerçevesi, çeşitli Avrupa devletlerinde vatandaşların çoğunluğu tarafından benimsenmiştir; güncel anketler Almanların yaklaşık yüzde 62'sinin İsrail'in Gazze'deki operasyonlarının soykırım teşkil ettiğine inandığını göstermektedir (Königshofen & Schmid, 2025). Human Rights Watch'ın 2021'de, Amnesty International'ın 2022'de ve İsrailli insan hakları kuruluşu B'Tselem'in aynı dönemde otoritatif biçimde ileri sürdüğü apartheid çerçevesi de benzer şekilde geniş bir yaygınlık kazanmıştır (Amnesty International, 2022; B'Tselem, 2021; Human Rights Watch, 2021). Bu çerçevelerin her biri önemli bir analitik içeriğe sahiptir ve her biri kapsamlı akademik tartışmalar doğurmuştur (NGO Monitor, 2022; Pedersen, 2023). Bununla birlikte her biri, çağdaş söylem ortamında, benimsenmesi belirli bir siyasal-kültürel oluşumla özdeşleşmeye işaret eden bir siyasal saflaşma göstergesi olarak da işlemektedir.

Bu çerçevelerin günümüzdeki yayılımında çarpıcı olan, ilan ettikleri hedeflerin gerçekleşmesini sağlayacak siyasal koşulların sistematik olarak ortadan kalkmasıyla bir arada var olabilmeleri-hatta bunun yanında serpilip gelişebilmeleridir. Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkına, adalete ve

devlete yönelik çağrılar; Filistinli siyasal aktörlerin kurumsal kapasitesi çökerken, İsrail'in yerleşim genişlemesi hızlanırken, Körfez devletleri İsrail'le güvenlik işbirliğini sessizce derinleştirirken ve bölgesel güç dengesi kesin biçimde İran ile vekillerinin aleyhine dönerken tam da aynı anda daha yüksek sesle ve daha görünür hâle gelmektedir. Makalenin açıklamaya çalıştığı paradoks budur: Batı kamuoylarının İsrail'e daha eleştirel bakmaya başlaması değil-bu iyi belgelenmiş bir olgudur-bu eleştirel bakışın Batılı ya da bölgesel hükümetlerde buna karşılık gelen bir stratejik yeniden yönelim üretmemesi ve retorik pratiğin bizzat kendisinin, görünüşte karşı çıktığı dinamiğe dâhil görünmesidir.

Uluslararası ilişkilerdeki "sembolik siyaset" literatüründen yararlı bir kuramsal benzetme çıkarılabilir. Bu literatür, devletlerin ve kamuoylarının operasyonel politikadan kopuk performatif taahhütlere kayda değer kaynaklar yatırabildiğini açıklar (Kaufman, 2001; Wendt, 1999). Transatlantik Filistincilik bu düzlemde işler: temel etkileri grup içi siyasal kimliğin kurulması ve pekiştirilmesi olan, fakat söylemde anılan aktörler bakımından söylemin ilan edilmiş özlemleriyle çelişebilecek stratejik sonuçlar doğuran bir söylemsel pratik olarak. Eylül 2025'teki Filistin'i devlet olarak tanıma dalgası bu dinamiği göstermektedir. Beres'in (2025) JST'de ileri sürdüğü üzere, 157 devletin tanınması, 1933 Montevideo Sözleşmesi'nde belirtilen bölgesel, kurumsal ve demografik koşullar mevcut değilse, uluslararası hukuk bakımından bir Filistin devletinin varlığını meydana getirmez. Dolayısıyla tanımların çoğalması, önemli ölçüde, tanıyan devletlerin kendi içlerinde ve aralarında gerçekleşen sembolik bir işlem-görünüşte çağırdığı siyasal nesneyi üretmeyen bir ahlaki konum alma gösterisi-olarak işlev görmektedir.

Transatlantik Kamuoyundaki Dönüşüm

7 Ekim 2023'ten bu yana İsrail aleyhine transatlantik kamuoyunda tarihsel açıdan önemli bir dönüşüm yaşandığına ilişkin ampirik kanıtlar güçlüdür ve birden fazla anket aracı ile metodolojik yaklaşımda örtüşmektedir. Bu bölüm, dönüşümü yapılandıran partizan ve kuşaksal yarımalar ve Batı Avrupadaki ülkeler arası farklılıklara odaklanarak başlıca bulguları gözden geçirmektedir.

Burada ele alınan anketler doğrudan birbirinin yerine kullanılamayacak farklı tutum ölçüleri kullandığından, bunları başlangıçta birbirinden ayırmak gerekir. En az dört ölçü tekrar etmektedir: (a)

bir ülke olarak İsrail'e yönelik olumlu görüş; (b) İsraillilere ve Filistinlilere yönelik karşılaştırmalı sempati; (c) belirli İsrail askerî operasyonlarının orantılılığına ya da haklılığına ilişkin değerlendirmeler ve (d) tercih edilen sonuç olarak iki devletli çözüme destek. Bu ölçüler farklı yönlerde hareket edebilir (örneğin düşünsel bir tercih olarak iki devletli çerçeveye destek, İsrail'e yönelik olumlu görüş rekor düzeyde düşerken yüksek kalmış, hatta yeniden yükselmiştir) bu nedenle ülkeler ve zamanlar arasında karşılaştırma yapılırken dikkatli olunmalıdır. Tablo 1, bu bölümde yararlanılan başlıca anketleri, kapsadıkları tarih ve ülkeleri ve her birinin ölçtüğü özgül tutumu özetlemektedir.

Tablo 1. İsrail-Filistin'e ilişkin başlıca transatlantik kamuoyu araştırmaları, Ekim 2023-2026.

Araştırma (kaynak)	Tarih	Ülke / bölge	Ölçülen tutum	Temel bulgu
Silver et al. (2024); Silver (2026)	2022-Nis 2026	ABD	İsrail'e yönelik olumlu görüş	Olumlu görüş %55 (2022) → %41 (Şub 2024) → %37 (Nis 2026); 'çok olumsuz' yaklaşık %10 → %28
Brenan (2025)	Şub 2025	ABD	Karşılaştırmalı sempati (İsrailliler ve Filistinliler)	İsraillilere sempati %46 (25 yılın en düşüğü); Filistinlilere %33 (rekor düzey)
Vigers (2026)	2026	ABD	Sempati / iki devletli çözüme destek	Sempatide İsrailliler artık Filistinlilerin önünde değil (ilk kez); iki devletli çözüme destek %57
Smeltz & El Baz (2025)	2025	ABD	Yakınlık puanı (0-100)	İsrail'in yakınlık puanı 50 (yaklaşık yarım yüzyılın en düşüğü); Demokratlar arasında 41
Smith (2025)	May 2025	6 Batı Avrupa ülkesi	Net olumlu görüş; operasyonların orantılılığı	Net olumlu görüş Almanya'da -44 ile İspanya'da -55 arasında; Gazze operasyonlarını orantılı bulanlar yalnızca %6-16

Tablo 1'in devamı

Araştırma (kaynak)	Tarih	Ülke / bölge	Ölçülen tutum	Temel bulgu
Bertelsmann Stiftung	2025	Almanya	İsrail'e yönelik olumlu görüş	Olumlu görüş %46 (2021) → %36 (2025)
ZDF (2025); Königshofen & Schmid (2025); Stolz (2025)	2025	Almanya	Operasyonların haklılığı; soykırım algısı; silah ihracatı	%76 askerî harekâtı haksız buldu; %62 'soykırım' dedi; %51 silah ihracatına karşı çıktı
Silver (2025)	2025 İlkbaharı	24 ülke	İsrail ve Netanyahu'ya ilişkin görüşler	Ankete katılan ülkelerin neredeyse tamamında olumsuz
Brenan (2025)	2025	ABD	Kuşaklara göre İsrail'e net sempati	+46 (Baby Boomer) → +32 (X Kuşağı) → -2 (Milenyum Kuşağı)
Marist Poll (2023)	Eki 2023	ABD	ABD'nin İsrail'e desteğine destek	Z Kuşağı/Milenyum Kuşağı %48; Baby Boomer kuşağı %83
Telhami (2025)	Ağu 2025	ABD	Genç Cumhuriyetçiler arasında sempati	18-34 yaş Cumhuriyetçilerde %24; 35 yaş ve üzerindekilerde %52

Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır.

Amerika'daki Seyir

Pew Research Center anketleri, İsrail hakkında olumlu görüşe sahip Amerikalıların oranının 2022'de yüzde 55'ten Şubat 2024'te yüzde 41'e, Nisan 2026'da ise yüzde 37'ye düştüğünü göstermektedir (Silver et al., 2024; Silver, 2026). İsrail hakkında "çok olumsuz" görüşe sahip olanların oranı bu dönemde yaklaşık üç kat artarak 2022'de yaklaşık yüzde 10'dan 2026'da yüzde 28'e çıkmıştır. Nisan 2026 anketinde Başbakan Benjamin Netanyahu'ya güven yüzde 27'de kalırken, katılımcıların yüzde 59'u onun liderliğine güvenmediğini belirtmiştir. Kritik olarak, olumsuz dönüşüm iki büyük partiye de yayılmıştır: en güncel anketlerde hem Demokrat hem Cumhuriyetçi Parti içindeki elli yaş altı yetişkinlerin çoğunluğu İsrail'i ve Netan-

yahu'yı olumsuz değerlendirmektedir (Silver, 2026).

Gallup'ın yıllık World Affairs araştırması benzer büyüklükte değişimler göstermektedir. İsraillilere Filistinlilerden daha fazla sempati duyduğunu belirten Amerikalıların oranı Şubat 2025'te yüzde 46'ya düşerek yirmi beş yıllık izleme döneminin en düşük düzeyine inmiştir (Brenan, 2025). 2026'ya gelindiğinde Amerikalıların sempatisinde İsrailliler artık Filistinlilerin önünde değildi; bu, anket serisinde tarihsel bir ilkti. Filistinlilere daha fazla sempati duyduğunu belirten Amerikalıların oranı 2025'te yüzde 33'e ulaşarak tüm zamanların en yüksek düzeyini görmüştür. Dikkat çekici biçimde, iki devletli çözüme destek 2026'da yüzde 57'ye yükselmiş ve 2003'te kaydedilen yüzde 58'lik rekora yaklaşmıştır.

Bu durum, İsrail politikalarına verilen kamusal desteğin aşınmasının, tercih edilen düşünsel çözüm olarak iki devletli çerçevenin terk edilmesiyle birlikte gerçekleşmediğini göstermektedir (Vigers, 2026)-oysa bu makalenin ileri süreceği üzere, söz konusu çözümün maddi koşulları sistematik biçimde ortadan kaldırılmıştır.

Bu verilerde görülen partizan kutuplaşma tarihsel olarak benzeri görülmemiş düzeydedir. 2025 Gallup araştırmasında Demokratların yüzde 59'u Filistinlilere İsraillilerden daha fazla sempati duyduğunu belirtmiştir; bu, herhangi bir partizan grubun çoğunluğunun Filistinlilere daha fazla sempati duyduğunun ilk kez kaydedilmesidir. En güncel Pew verilerinde Demokratlar ile Cumhuriyetçiler arasındaki İsrail'e olumlu bakma farkı 35 puana, en güncel Gallup verilerinde iki devletli çözüme destek farkı 44 puana ulaşmıştır; her iki değer de bu serilerin tarihindeki en geniş partizan ayrışmayı temsil etmektedir. Bununla birlikte Cumhuriyetçilerin İsrail'e desteği dahi aşınmıştır: 2026 Gallup araştırmasında Cumhuriyetçilerin İsrail'e olumlu bakışı bir önceki yıla göre 15 puan düşerek yüzde 69'a gerilemiş, yirmi yılı aşkın anket döneminin en düşük düzeyine inmiştir (Vigers, 2026).

Smeltz ve El Baz'ın (2025) araştırması yararlı bir bileşik ölçü sunmaktadır: İsrail'in Amerikalılar arasındaki yakınlık puanı 100 üzerinden 50'ye düşerek Council'ın yaklaşık yarım yüzyıllık anket tarihinde kaydedilen en düşük değere ulaşmıştır. Demokratlar arasında yakınlık puanı 41'e gerilemiş; Council'ın izlemeye başladığı 1978'den bu yana ilk kez ölçeğin orta noktasının altına inmiştir.

Avrupa'daki Seyir

Avrupa'daki örüntü daha da belirgin olumsuz dönüşümler göstermektedir. YouGov'un Mayıs

2025'te altı Batı Avrupa ülkesinde yaklaşık 8.600 katılımcıyla gerçekleştirdiği EuroTrack araştırması, İsrail'e yönelik net olumlu görüşün ankete katılan her ülkede rekor düzeyde düşük olduğunu ortaya koymuştur: Almanya'da -44, Birleşik Krallık'ta -46, Fransa'da -48, İtalya'da -52, Danimarka'da -54 ve İspanya'da -55 (Smith, 2025). Altı ülkede olumlu görüş oranları yüzde 13 ile 21 arasında, olumsuz görüş oranları ise yüzde 63 ile 70 arasında değişmiştir. Hiçbir ülkede katılımcıların yüzde 6 ila 16'sından fazlası İsrail'in Gazze'deki operasyonlarının orantılı olduğunu düşünmemiştir. İsrail tarafına daha fazla sempati duyduğunu belirtenlerin oranı yüzde 7 ile 18 arasında kalmış; bu değerler, altı ülkenin beşinde 7 Ekim 2023'ten bu yana kaydedilen en düşük ya da ortak en düşük oranlar olmuştur.

İsrail'e ilişkinin savaş sonrası Alman siyasi kimliğindeki merkezi konumu göz önüne alındığında Almanya örneği özel bir dikkat gerektirmektedir. Bertelsmann Stiftung (2025), İsrail hakkında olumlu görüşe sahip Almanların oranının 2021'de yüzde 46'dan 2025'te yüzde 36'ya düştüğünü bildirmiştir. ZDF'nin (2025) araştırmasına katılan Almanların yaklaşık yüzde 76'sı İsrail'in askeri harekâtını haksız bulmuş; yüzde 62'si İsrail'in Gazze'deki eylemlerinin soykırım teşkil ettiğini düşünmüş (Königshofen & Schmid, 2025) ve yüzde 51'i Almanya'nın İsrail'e silah ihracatını sürdürmesine karşı çıkmıştır (Stolz, 2025). Bertelsmann Stiftung (2025), kırk yaş altı Almanların yüzde 40'ının Almanya'nın İsrail'e ilişkilerinin azaltılmasını istediğini bildirmiştir; bu bulgunun savaş sonrası Alman anket tarihinde bir örneği yoktur.

Pew Research Center'ın 2025 baharında yirmi dört ülkede yaptığı araştırma, ankete katılan ülkelerin neredeyse tamamında İsrail ve Netanyahu hakkındaki görüşlerin olumsuz olduğunu

22 Eylül 2025'te İtalya'nın Roma kentinde Filistin yanlısı bir protesto gösterisi
(Fotoğraf: Li Jing/Xinhua, 2025).

doğrulanmış; İsraillilerin yüzde 58'i kendi ülkelerinin uluslararası düzeyde saygı görmediğine inandığını belirtmiştir (Silver, 2025). Batı Avrupa genelindeki olumsuz dönüşüm örüntüsünün ülkeler arasında bu ölçüde tekdüze olması, altta yatan etkenlerin ülkeye özgü siyasal dinamikleri yansıtmaktan çok transatlantik sistem düzeyinde işlediğine işaret etmektedir.

Kuşaksal ve Kurumsal Boyutlar

Kamuoyundaki dönüşümün kuşaksal yapısı, en çarpıcı özelliklerinden biridir. Gallup'ın tarihsel verilerinde İsrail'e yönelik net sempati Baby Boomer kuşağında +46, X Kuşağı'nda +32 ve Milenyum kuşağında -2 düzeyindedir. Ekim 2023

tarihli NPR/PBS/Marist araştırması, Z Kuşağı ve Milenyum kuşağı katılımcılarının yüzde 48'inin ABD'nin İsrail'i kamuoyu önünde desteklemesi gerektiğini düşündüğünü; bu oranın Baby Boomer kuşağında yüzde 83 olduğunu ortaya koymuştur (Marist Poll, 2023). Ağustos 2025'te University of Maryland/YouGov araştırmasına katılan 18-34 yaş arası Cumhuriyetçi seçmenlerin yalnızca yüzde 24'ü İsraillilere daha fazla sempati duyduğunu belirtirken, bu oran 35 yaş ve üzerindeki Cumhuriyetçiler arasında yüzde 52'dir (Telhami, 2025). Carnegie Endowment'ın 2025 başındaki araştırması, 2024'te Başkan Yardımcısı Harris'e oy veren Z Kuşağı katılımcıları arasında en büyük grubun kendisini en çok Filistinlilere yakın hissettiğini göstermiştir (Chivvis & Morganbesser, 2025).

Dönüşümün kurumsal tezahürleri de aynı ölçüde önemli olmuştur. Princeton Bridging Divides Initiative (2024), 7 Ekim 2023'ten bu yana ABD'de yaklaşık 3.700 İsrail-Filistin gösterisi kaydetmiş; otuz beşten fazla eyaletteki 150 üniversitede kamp kurma eylemleriyle bağlantılı yaklaşık 1.150 gösteri düzenlenmiştir. Bu protestolarla bağlantılı olarak 3.000'den fazla kişi gözaltına alınmış ya da tutuklanmıştır. Benzer seferberlikler 34 Britanya kampüsünde ve Avustralya, Kanada, Hollanda, Almanya, Fransa ve Belçika'daki üniversitelerde de gerçekleşmiştir (Princeton Bridging Divides Initiative, 2024). Boykot, Yatırımların Geri Çekilmesi ve Yaptırımlar hareketi önemli kurumsal kazanımlar elde etmiştir: 2024'te yetmişten fazla Amerikan üniversitesinde yaklaşık 160 BDS tedbiri görüşülmüş, bunların yaklaşık altmışı kabul edilmiş; Yale öğrenci kitlesi Aralık 2024'te üniversitenin 41 milyar dolarlık fonunun silah üreticilerinden çekilmesi lehine yüzde 76 oy kullanmıştır (Grether, 2024).

Bu seferberlikler önemli seçim sonuçları doğurmuştur. Britanya İşçi Partisi, Temmuz 2024 genel seçiminde Filistin yanlısı bağımsız adaylara dört parlamento sandalyesi kaybetmiştir. Almanya'da Die Linke, Filistin yanlısı tutumlarla özdeşleşen genç seçmenlerin yoğun katılımıyla üye sayısını yaklaşık üç kat artırarak 123.000'e çıkarmıştır. Buna karşılık Alternative für Deutschland, kökenleri düşünüldüğünde bir ölçüde paradoksal biçimde, kendisini İsrail'in ve Almanya'daki Yahudi yaşamının savunucusu olarak yeniden konumlandırmış; böylece akademisyenlerin Almanya'da İsrail'e yönelik siyasal tutumları inceleyen çalışmalarda "at nalı kuramı" başlığı altında analiz ettiği siyasal yapılanmayı üretmiştir (Zacher & Shemla, 2024). ABD'de ise Demokrat Parti'nin 2024 başkanlık kampanyası, Biden yönetiminin İsrail politikasını protesto etmek amacıyla Michi-

gan'da oyların yüzde 13'ünü alan ön seçimlerdeki "kararsız" hareketi nedeniyle zorlaşmıştır.

Eylül 2025'teki Filistin'i devlet olarak tanıma dalgası, bu dönüşümün en önemli kurumsal sonucudur. Birleşik Krallık, Fransa, Kanada, Avusturya ve Portekiz; Belçika, Lüksemburg, Malta, Monako, Andorra ve San Marino'ya katılarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun sekseninci oturumunda Filistin'i tanımıştır. Fransa'nın tanınması, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi bir üyesi tarafından yapılan ilk tanıma olması bakımından özellikle önemlidir. Oturumun sonunda 193 BM üyesi devletin 157'si Filistin'i tanıyordu; bunların arasında G20'nin 19 üyesinden 14'ü ve ilk kez G7'nin üç üyesi bulunuyordu (Beres, 2025). Bununla birlikte bir sonraki bölümün göstereceği üzere, bu retorik başarı, tanımanın siyasal nesnesini giderek daha hayali hâle getiren stratejik gelişmelerle birlikte gerçekleşmiş ve bu gelişmeleri engellememiştir.

Stratejik Realizm: ABD-Körfez-İsrail-İran Yakınlaşması

Transatlantik kamuoyunun ampirik kaydı benzeri görülmemiş bir olumsuz dönüşüme işaret ediyor, bölgesel stratejik gelişmelerin ampirik kaydı belirgin biçimde farklı bir hikâye anlatmaktadır. Ekim 2023'ten 2026 başına uzanan dönemde ABD, İsrail ve başlıca Körfez Arap monarşileri, merkezî örgütleyici ilkesi İran'ın bölgesel nüfuzunu çevrelemek, zayıflatmak ve geriletmek olan stratejik bir gündemi ilerletmiştir. Bu gündem tarihsel büyüklükte askerî ve siyasal sonuçlar doğurmuştur: Hamas'ın askerî bir güç olarak imha edilmesi, Hizbullah liderliğinin ortadan kaldırılması, Şam'daki Baas rejiminin çöküşü, İran'ın daha geniş "Direniş Eksenî"nin sistematik biçimde zayıflatılması ve Haziran 2025 ile Şubat 2026'da İran'ın

Halk, Gazze şehrinin güneydoğusundaki Zeitoun mahallesinde enkaz arasında yürüyor, 27 Kasım 2025
(Fotoğraf: China Daily, 2025)

nükleer altyapısına yönelik doğrudan Amerikan ve İsrail askerî saldırıları. Bu gelişmeler, önceki bölümde belgelenen olumsuz kamuoyu eğilimine rağmen ve önemli ölçüde ona meydan okuyarak ilerlemiştir. Bunlar, mevcut transatlantik-bölgesel sistemde stratejik hesabın kamuoyundan anlamalı biçimde farklı bir düzlemde işlediği yönündeki makalenin temel savının ampirik dayanağını oluşturmaktadır.

On İki Gün Savaşı ve İran'ın Nükleer Altyapısının Vurulması

Daha sonraki İsrail kullanımında On İki Gün Savaşı olarak adlandırılan Haziran 2025 İsrail-İran savaşı, modern Ortadoğu'nun stratejik or-

tamındaki en önemli doğrudan devletlerarası çatışmayı temsil etmektedir. Yakın neden, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın 12 Haziran 2025'te İran'ın nükleer güvence yükümlülüklerine uymadığını saptaması-2005'ten bu yana bu yöndeki ilk resmî tespit-ve İran'ın yaklaşık dokuz nükleer savaş başlığı üretmeye yetecek miktarda yüzde 60 oranında zenginleştirilmiş uranyuma sahip olduğuna ilişkin haberlerdi (International Atomic Energy Agency, 2025a, 2025b). Bununla birlikte stratejik bağlam, önceki yirmi ay boyunca İran'ın bölgesel konumunun sistematik biçimde zayıflatılması ve buna karşılık Kudüs ile Washington'da İran'ın nükleer programına karşı doğrudan askerî harekât penceresinin açıldığı yönünde oluşan kanaatti (Rodgers, 2025; Shapiro & Waldo, 2026).

İsrail'in 13 Haziran 2025'te başlattığı Operasyon Rising Lion, Natanz ve Fordow nükleer tesisleri dâhil yaklaşık 100 hedefe yönelik koordineli saldırılarda 200'den fazla savaş uçağı kullandı. Mossad'ın eşzamanlı yürüttüğü gizli operasyon, harekâtın ilk saatlerinde aralarında İslam Devrim Muhafızları Komutanı Tümgeneral Hüseyin Selami ile İran Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Muhammed Bakiri'nin de bulunduğu yaklaşık 30 İranlı general ve 9 nükleer bilim insanını öldürdü (Shapiro & Waldo, 2026). İran'ın 15 Haziran'daki karşı saldırısı Bat Yam, Rehovot ve Tel Aviv dâhil İsrail'deki yerleşim merkezlerine balistik füze saldırılarıyla sonuçlandı; 9 İsrailli öldü, yaklaşık 200 kişi yaralandı. İran'ın bir İsrail hastanesine yönelik saldırısı ise geniş ölçüde savaş suçu olarak kınandı.

ABD 22 Haziran 2025'te Operation Midnight Hammer aracılığıyla çatışmaya doğrudan girdi. Yaklaşık 125 ilave uçağın desteklediği yedi B-2 Spirit hayalet bombardıman uçağı, Fordow ve Natanz nükleer tesislerine 14 adet GBU-57A/B Massive Ordnance Penetrator bıraktı; ilk kez bu saldırıda operasyonel olarak kullanılan bu sığınak delici mühimmatların her biri 30.000 libre ağırlığındaydı (Rodgers, 2025). Başkan Trump hemen ardından İran'ın başlıca nükleer zenginleştirme tesislerinin kapsamlı biçimde yok edildiğini ilan etti. 24 Haziran'da yürürlüğe giren ateşkes, 600'den fazla İranlı ve 29 İsraillinin ölümüne yol açan on iki günlük çatışmanın ana safhasını sona erdirdi. Başbakan Netanyahu, İsrail'in İran'dan kaynaklanan varoluşsal nükleer tehdidi ortadan kaldırdığını açıkladı.

On İki Gün Savaşı'nın stratejik önemi, İran'ın nükleer sorununun kesin biçimde çözülmesinden çok-bu konudaki değerlendirmeler tartışmalıdır; sızdırılan Savunma İstihbarat Ajansı analizi yıllar değil aylar düzeyinde bir gecikmeye

işaret etmekte, İran'ın yüzde 60 oranında zenginleştirilmiş 400 kilogramlık uranyum stokunun akıbeti ise belirsizliğini korumaktadır (Rodgers, 2025) - ABD, İsrail ve Körfez monarşileri arasında yakın bir tarihsel emsali bulunmayan ölçüde operasyonel koordinasyon ve stratejik uyum sergilendiğini göstermesinde yatmaktadır. İsrail saldırı unsurları Suudi hava sahasından geçti; Bahreyn, Emirlikler ve Suudi Arabistan'a ait hava savunma unsurları İran füzeleri ve insansız hava araçlarıyla angaje oldu; üsler, istihbarat paylaşımı ve lojistikten oluşan daha geniş bölgesel mimari, İran'a karşı birleşik bir çevreleme sistemi gibi işledi (Foreign Policy, 2026). Ocak 2026'daki büyük İran protestoları rejimi istikrarsızlaştırdığında, Şubat 2026'da bunu izleyen Epic Fury ve Roaring Lion operasyonlarında ilk gün Yüce Lider Ayetullah Hamaney öldürüldü ve İran genelinde 15.000'den fazla hedef vuruldu; bu, 1945 sonrası dönemin en kapsamlı hava harekâtıydı.

Direnış Ekseni'nin Zayıflatılması

On İki Gün Savaşı'ndan önce, Ekim 2023 ile 2025 başı arasındaki dönemde İran öncülüğündeki "Direnış Ekseni" sistematik biçimde dağıtılmış; bu süreç savaşı mümkün kılmıştır. Bu kampanyanın en çarpıcı operasyonu, Mossad tarafından değiştirilmiş binlerce çağrı cihazının Lübnan genelinde eşzamanlı olarak patladığı, 42 kişinin öldüğü ve 4.000'den fazla Hizbullah mensubu ile destekçisinin yaralandığı İsrail'in 17 Eylül 2024 tarihli "çağrı cihazı saldırısı"ydı (The Soufan Center, 2025). On gün sonra, 27 Eylül'de Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah'ın seksenden fazla sığınak delici mühimmat kullanılan bir İsrail hava saldırısıyla öldürülmesi, örgütün siyasal ve askerî liderliğini ortadan kaldırdı. Nasrallah'ın belirlenmiş halefi Haşim

Hizbullah lideri Seyyed Hasan Nasrallah'ın destekçileri, 28 Eylül 2024'te Beyrut'un güney banliyölerinde İsrail hava saldırısında öldürülmesinin ardından, Lübnan'ın güneyindeki Saida'da onun fotoğraflarını taşıyor (Fotoğraf: CGTN, 2024).

Safiyüddin 3 Ekim'de öldürüldü. Century Foundation'ın daha sonraki değerlendirmesi, teknolojik üstünlük, istihbarat nüfuzu ve operasyonel acımasızlığın birleşimiyle Hizbullah'ın askerî kapasitesinin kırıldığını ve liderliğinin bütünüyle etkisiz hâle getirildiğini belirtti (Ali-Khan & Cambanis, 2025).

Hamas da benzer ölçüde zayıflatıldı. Örgütün siyasi büro başkanı İsmail Haniye, Temmuz 2024'te Tahran'da suikastla öldürüldü; Gazze merkezli kıdemli askerî lider ve 7 Ekim 2023 saldırılarının mimarı Yahya Sinvar ise Ekim 2024'te Gazze'de İsrail güçlerince öldürüldü. Mahmoudian (2025), Hamas'ın 2024 sonuna gelindiğinde askerî bir güç olarak fiilen dağıtıldığını; önemli siyasal ve ideolojik etki alanını korusa da bölge-

sel nüfuz yansıtmasını sağlayacak örgütsel bütünlükten ve askerî kapasiteden yoksun kaldığını değerlendirmiştir.

İran'ın bölgesel mimarisine yönelik en ağır stratejik darbe, Heyet Tahrir eş-Şam'ın on bir günlük taarruzunun ardından Şam'daki Baas rejiminin 8 Aralık 2024'te çökmesiyle geldi. Mahmoudian (2025), Suriye'nin kaybını İran'ın milyarlarca dolarlık yatırımının buharlaşması ve Arap dünyasına açılan en önemli kapısının kapanması olarak nitelemiştir. İran'ın Hizbullah'a erişimi artık, İran projesine düşmanlığını açıkça ortaya koymuş Şam'daki bir HTŞ hükümetinin iyi niyetine bağlıydı; İran'ın Lübnanlı müttefikini kırk yıl boyunca ayakta tuttuğu lojistik hat neredeyse bir gecede kesilmişti.

Direnış Ekseni'ni oluşturan başlıca vekil aktörlerden yalnızca Yemen'deki Husiler 2025'e gelindiğinde kayda değer operasyonel bütünlüğünü korumuştu; buna rağmen Ağustos 2025'te Sana'ya düzenlenen İsrail saldırısı, Husi hükümetinin on altı üst düzey yetkilisinden on ikisini öldürdü (The Soufan Center, 2025). Irak'taki Şii milisler bütünü, Suriye'deki daha küçük İran yanlısı oluşumlar ve daha geniş bölgedeki çeşitli siyasal-paramiliter bağlantılar bu dönem boyunca ciddi gerilemeler yaşadı. Mansour ve diğerleri (2025), Direniş Ekseni'nin önceki dönemlerde önemli bir uyum sağlama kapasitesi gösterdiğine ve İran'ın bölgesel projesi için ölüm ilanı yazarken ihtiyatlı olunması gerektiğine dikkat çekerek yararlı bir düzeltme sunmuştur. Bununla birlikte burada sıralanan gelişmelerin toplam etkisi, 1979'da İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından bu yana bölgesel güç dengesinin İran aleyhine yaşadığı en kapsamlı yeniden yapılanmadır.

İbrahim Anlaşmaları'nın Dayanıklılığı ve Sessizce Genişlemesi

İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Fas ve Sudan arasında 2020'de kurulan İbrahim Anlaşmaları çerçevesi, 7 Ekim sonrasındaki dönemde dikkat çekici bir dayanıklılık göstermiştir. Gazze savaşının yarattığı siyasal baskıya rağmen hiçbir imzacı İsrail'le diplomatik ilişkilerini kesmemiş; ikili işbirliğinin operasyonel mimarisi çok sayıda somut alanda derinleşmiştir (Makovsky, 2025). Birleşik Arap Emirlikleri Nisan 2025'te İsrail'le ikili bir gümrük anlaşmasını onaylamış; Elbit Systems Aralık 2025'te Emirlik hükümetiyle 2,3 milyar dolarlık savunma sözleşmesi imzalamış; Fas ise Elbit'le büyük bir topçu sözleşmesi yapmış ve African Lion 202 tatbikatlarında İsrail güçleriyle ortak tatbikatlara katılmıştır. Anlaşma-

lara 2025 sonlarında iki yeni imzacı katılmıştır: Kasım'da Kazakistan, Aralık'ta Somaliland. Ahmed eş-Şara yönetimindeki Baas sonrası Suriye hükümeti, Amerikan teşvikine rağmen katılmayı reddetmiştir (Makovsky, 2025; The Heritage Foundation, 2026).

Anlaşmaların ekonomik zemini önemli ölçüde genişlemiştir. İsrail ile Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki ticaret, 2020 öncesinde yıllık birkaç on milyon dolar düzeyinden 2023'te yaklaşık 3 milyar dolara yükselmiş; Bahreyn'in İsrail'le ticareti 2024'ün ilk yedi ayında yaklaşık dokuz kat artmıştır (Makovsky, 2025). Kamusal diplomasi daralırken güvenlik işbirliği yoğunlaşmıştır. Foreign Policy'nin (2026) On İki Gün Savaşı değerlendirmesi Körfez devletlerinde üç farklı tutum saptamıştır: Katar ve Umman'ın itidal odaklı tutumu; İran'a karşı askerî operasyonlara gizlice katılmaya istekli olduğu görölen Birleşik Arap Emirlikleri'nin etkin dengeleme tutumu ve savaş çabasına destek olurken kamusal belirsizliği koruyan Suudi Arabistan, Kuveyt ve Bahreyn'in riskten korunma tutumu. İran'ın misilleme safhası resmî tarafsızlığın sınırlarını açığa çıkarmıştır: İran saldırıları Körfez İşbirliği Konseyi'nin altı devletinin tamamında petrol ve doğal gaz tesislerini, havaalanlarını ve sivil altyapıyı hedef almış; coğrafi konumları onları kaçınılmaz katılımcılar hâline getiren bir çatışmadan Körfez monarşilerinin kendilerini çekip çıkaramayacağını göstermiştir.

Körfez'in Filistinlilerle dayanışmasına ilişkin kamusal retoriği ile Körfez-İsrail güvenlik işbirliğinin operasyonel gerçeğliği arasındaki kopukluk, çağdaş bölgesel düzenin analitik bakımdan en önemli özelliklerinden biridir. The Atlantic'te bildirildiği üzere Suudi Veliyet Prensi Muhammed bin Selman, Ocak 2025'te Dışışleri Bakanı Antony Blinken'a Filistin davasına kişisel bağlılı-

ğının sınırlı olduğunu, ancak iç siyasal baskının kamuoyu önünde bağlılık beyanlarını gerektirdiğini özel olarak kabul etmiştir (Foer, 2024). Haberleştirilmesi Suudi hükümeti açısından utanç verici olsa da bu itiraf, bölge siyasetinin yapısal bir özelliğini yakalamaktadır: Körfez monarşileri Filistin devletine yönelik retorik yatırımlarını, İran'ı çevrelemek, Amerikan güvenlik garantilerini güvenceye almak ve İsrail'le ve daha geniş Batı sistemiyle ekonomik bütünleşmeyi derinleştirmek etrafında örgütlenen gerçek stratejik hesaplarından önemli ölçüde uzakta sürdürmektedir.

Szalai'nin (2025) 2020-2024 arasında Körfez devletlerinin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi konuşmalarına ilişkin karşılaştırmalı analizi bu örüntüyü ampirik olarak doğrulamıştır: Filistin devletine destek merkezî bir retorik tema olarak kalırken, İbrahim Anlaşmaları ile 7 Ekim'in stratejik sarsıntısı Körfez'in stratejik anlatılarını, Filistin davasının önceki söylemsel önceliğinden uzaklaştırıp İsrail'in bölgesel güvenlik kaygılarını daha fazla gözetken bir doğrultuda önemli ölçüde değiştirmiştir.

SuudiArabistan-İsrail İlişkilerinin Seyri

İbrahim Anlaşmaları projesinin geriye kalan temel hedefi olan Suudi-İsrail normalleşmesinin seyri daha karmaşık hale gelmiştir. Suudi Arabistan'ın kamusal tutumları 7 Ekim'den sonra önemli ölçüde sertleşmiştir. Velihaht Prens Muhammed bin Selman, Eylül 2024'te Filistin devleti kurulmadan Krallığın İsrail'le diplomatik ilişki kurmayacağını kamuoyu önünde teyit etmiş; Dışişleri Bakanı Faysal bin Ferhan ise Ekim 2024'te normalleşmenin gündem dışı olduğunu açıklamıştır. Suudi Arabistan daha sonra Norveç'le birlikte Eylül 2024'te, yaklaşık doksan devletin desteklediği diplomatik bir girişim olan İki

Devletli Çözüm için Küresel İttifak'ı başlatmıştır (Bunzel, 2025; Guzansky, 2026).

Bununla birlikte bu kamusal tutumların gerisinde Suudi-İsrail işbirliğinin operasyonel sicili derinleşmeye devam etmiştir. Haberlerde Suudi askeri helikopterlerinin Haziran 2025 savaşı sırasında İran'a ait insansız hava araçlarını önlediği belirtilmiştir (Zaken, 2025); Washington Post ise Hamas savaşı sırasında Bahreyn, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri ile İsrail arasındaki askeri koordinasyonun genişlediğini belgelemiştir (Kenner, 2025). Trump yönetiminin Mayıs 2025 tarihli Riyad ziyareti, Suudi Arabistan'ın İsrail'le normalleşmeye ilişkin herhangi bir taahhüdü olmaksızın ilerleyen 142 milyar dolarlık silah satışı ve 600 milyar dolarlık Suudi yatırım paketiyle sonuçlanmıştır (Hellyer, 2025).

Bunzel'in (2025) değerlendirmesi analitik paradoksu yakalamıştır: Suudi Arabistan'ın normalleşmeye ilgisini besleyen temel teşvik-İran saldırganlığına ilişkin ortak korku-İran'ın konununun zayıflamasıyla önemli ölçüde gerilemiş; işbirliğinin operasyonel içeriği derinleşirken resmî diplomatik ilişkilerin stratejik aciliyeti azalmıştır (Bunzel, 2025). Guzansky (2026) de benzer bir sonuca ulaşmış; Riyad'ın fiilî koordinasyonu genişletmeyi sürdürürken resmî normalleşmede artık fırsatlardan çok risk gördüğünü belirtmiştir. Hellyer (2025), Washington'ın Suudi Arabistan'dan normalleşme konusunda herhangi bir taahhüt almadan hassas teknoloji işbirliğini, üst düzey savunma satışlarını ve güçlendirilmiş güvenlik güvencelerini önceden sunduğunu gözlemlemiştir. Bu örüntü, ABD'nin de resmî normalleşmeyi, onun yokluğunda ortaya çıkan esaslı ikili ilişkiler kadar stratejik bakımdan gerekli görmemeye başladığını düşündürmektedir.

Trump Yönetimi ve Bölgesel Hegemonya Mimarisi

Trump yönetiminin Ocak 2025'te geri dönmesi, yukarıda açıklanan stratejik dinamikleri belirgin biçimde hızlandırmıştır. Steve Witkoff, Jared Kushner ve Aryeh Lightstone tarafından geliştirilen ve on yılda 112 milyar dolara mal olacağı öngörülen yönetimin Şubat 2025 tarihli "Gazze Riviera'sı" önerisine daha sonraki anketlerde Amerikalıların yüzde 62'si karşı çıkmış; Filistinlilerin yerinden edilmesi konusunda görüşülen bütün Arap hükümetleri öneriyi reddetmiştir (Baroud, 2025). Büyükelçi Mike Huckabee'nin Mayıs 2025'te Batı Şeria'daki Şilo yerleşimine yaptığı ziyaret ve daha önce Filistin kimliğini siyasal bir kurgu olarak nitelemesi, yönetimin toprak meselelerinde İsrail sağıının uzlaşmasıyla aynı çizgide olduğunu göstermiştir. Manşet yaratan önerilerin ötesinde esas politika mimarisi üç temel hedef etrafında örgütlenmiştir: İran'a karşı Amerikan-İsrail-Körfez stratejik blokunu tahkim etmek, bu bloku Asya ile Avrupa'yı bağlayan daha geniş bağlantı altyapısına entegre etmek ve Körfez monarşileriyle İsrail-Filistin sorunundan bağımsız işleyen ikili güvenlik ilişkilerini kurumsallaştırmak.

Eylül 2023 G20 zirvesinde üzerinde uzlaşılan ve ikinci Trump yönetiminin yeniden yoğun biçimde takip ettiği Hindistan-Ortadoğu-Avrupa Ekonomik Koridoru bu mimariyi örneklemektedir. Koridorun Hindistan'dan Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Ürdün ve İsrail üzerinden Avrupa pazarlarına uzanan öngörülen güzergâhı, İbrahim Anlaşmaları'nın başlattığı bölgesel bütünleşmeyi kurumsallaştırmakta ve alternatif yapılanmaların önünü giderek kapatan altyapısal gerçeklikler yaratmaktadır (Roche, 2025; Szalai, 2025). Hindistan, İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri ve ABD'den oluşan dörtlü grup I2U2 çerçevesi de

Nisan 2025'te Yeni Delhi'deki üst düzey diyalog ve Modi'nin Şubat 2026'da İsrail Knesset'inde I2U2 ile IMEC'i bölgesel düzenin örgütleyici çerçeveleri olarak açıkça andığı konuşmasıyla ilerlemiştir. Szalai'ye (2025) göre bu girişimler Körfez devletlerine, Asya, Ortadoğu ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bağlantı merkezleri rollerini tahkim etme fırsatı sunmaktadır; bu da Filistin sorunundan bağımsız olarak İsrail'le işbirliğinin sürdürülmesi için yapısal bir teşviktir.

Batılı hükümetlerin üçüncü bölümde belgelenen kamuoyu değişimlerini esaslı bir politika yeniden yönelimine dönüştürme alanı; İran'ı çevreleme, Körfez'le ilişkileri sürdürme ve önemli ekonomik çıkarların bağlı olduğu bağlantı altyapısını güvenceye alma stratejik zorunluluklarıyla sınırlandırılmıştır. Kamuoyu değişmiştir; stratejik hesap değişmemiştir.

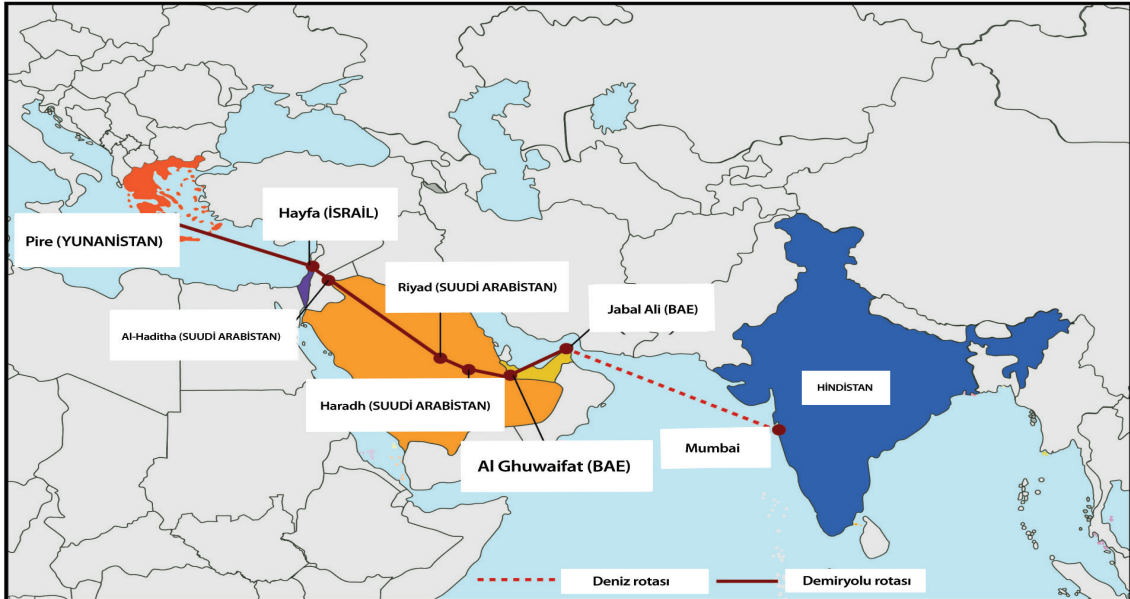
Bu gelişmelerin toplam etkisi; İsrail'in askeri üstünlüğü, Amerikan güvenlik garantileri, Körfez'in ekonomik bütünleşmesi ve İran'ın bölgesel mimariden sistematik olarak dışlanması birbirini pekiştiren bir sistem oluşturduğu bölgesel bir düzenin ortaya çıkmasıdır. Batılı hükümetlerin üçüncü bölümde belgelenen kamuoyu değişimlerini esaslı bir politika yeniden yönelimine dönüştürme alanı; İran'ı çevreleme, Körfez'le ilişkileri sürdürme ve önemli ekonomik çıkarların bağlı ol-

duğu bağlantı altyapısını güvenceye alma stratejik zorunluluklarıyla sınırlandırılmıştır. Kamuoyu değişmiştir; stratejik hesap değişmemiştir. İkisi giderek birbirinden kopuk düzlemlerde işlemeye başlamıştır.

İncelenen dönemin üç somut örneği bu kopuşu belirginleştirmektedir. Birincisi, Birleşik Krallık, Fransa, Kanada, Avustralya ve Portekiz'in Filistin devletini tanıdığı Eylül 2025 tanıma dalgasının tam ortasında Körfez-İsrail güvenlik koordinasyonunun operasyonel mimarisi ile IMEC bağlantı projesi kesintisiz biçimde ilerlemiş; tanımlar stratejik düzeni etkilemeyen sembolik bir işlem olarak kayda geçmiştir. İkincisi, Suudi Arabistan'ın Norveç'le Eylül 2024'te başlattığı ve yaklaşık doksan devletin desteklediği İki Devletli Çözüm için Küresel İttifak'a kamuoyu önünde öncülük etmesi; Haziran 2025 savaş sırasında Suudi un-

surlarının İran insansız hava araçlarını önlediği yönündeki haberler ve Suudi Arabistan'ın normalleşmeye ilişkin hiçbir taahhüdü olmaksızın tamamlanan Mayıs 2025 Riyad silah ve yatırım paketi dâhil fiilî Suudi-İsrail koordinasyonunun derinleşmesiyle çakışmıştır (Hellyer, 2025; Zaken, 2025). Üçüncüsü ve en çarpıcısı, Almanya örneğinde İsrail'in Gazze'deki operasyonlarının soykırım teşkil ettiğine ikna olmuş bir kamuoyu çoğunluğu ile İsrail güvenliğini Staatsräson olarak gören doktrine dayanan ve Almanya'yı İsrail'e AB düzeyinde yaptırımları engelleyen Avrupa azınlığı içine yerleştiren hükümet tutumu yan yana gelmiştir (Königshofen & Schmid, 2025; Stolz, 2025). Her örnekte Filistin devletine sembolik ya da kamusal destek, süren stratejik koordinasyonla birlikte var olmuş ve onu sekteye uğratmamıştır; bu, bölümün izini sürdüğü kopuşun ampirik imzasıdır.

India-Middle East-Europe Corridor (IMEC)

IMEC, İran'a karşı Amerikan-İsrail-Körfez stratejik blokunu tahkim etmek, bu bloku Asya ile Avrupa'yı bağlayan daha geniş bağlantı altyapısına entegre etmek ve Körfez monarşileriyle İsrail-Filistin sorunundan bağımsız işleyen ikili güvenlik ilişkilerini kurumsallaştırmak hedefini içeren mimarinin örneğidir (Harita: IMEC, t.y.).

İki Devletli Çözümün Sonu: JST Argümanının Geliştirilmesi

Önceki bölümlerde incelenen gelişmelerin toplam sonucu, yarım yüzyılı aşkın süredir İsrail-Filistin çatışmasına ilişkin uluslararası diplomasinin örgütleyici çerçevesi olan iki devletli çözümün gerçekçi bir siyasal imkân olarak yapısal biçimde sona ermiş olmasıdır. “Yapısal biçimde sona ermiş” derken, ne yalnızca geçici bir uygulanamazlığı ne de bütün gelecek zamanlar için güvence altına alınmış bir geri döndürülemezliği kastediyorum. Kastedilen, iki devletli bir uzlaşmanın kurumsal, bölgesel ve demografik ön koşullarının, altta yatan koşullar dönüşmediği sürece öngörülebilir gelecekte böyle bir uzlaşmayı siyasal olarak ulaşılamaz kılacak ölçüde aşındırılmış olmasıdır. Bu, çerçevenin ciddi biçimde zayıfladığını söylemekten daha güçlü; yeniden canlandırılmasının kalıcı ve geri döndürülemez biçimde önünün kapandığını ileri sürmekten ise daha zayıf bir iddiadır. Dolayısıyla argüman, bütün zamanlar için imkânsızlığa değil, mevcut ve makul ölçüde öngörülebilir koşullar altında yapısal olarak önünün kapanmasına ilişkindir. Bu sav, 7 Ekim sonrasındaki dönem boyunca Jerusalem Strategic Tribune yazarlarınca giderek artan analitik bir güçle ileri sürülmüş (Beres, 2025; Huberman, 2024; Mandelbaum, 2024; Schueftan, n.d.; Wertman, n.d.); Lustick (2019), Barnett, Brown, Lynch ve Telhami (2023), Thrall (2017), Baconi (2018) ve O’Malley (2015) dâhil farklı siyasal yönelimlere sahip akademisyenlerin bağımsız biçimde ulaştığı sonuçlarla örtüşmüştür. Bu bölüm, JST’nin politika odaklı analizini önceki bölümlerde bir araya getirilen ampirik kayıtlarla bütünleştirerek onun argümanını yapıcı biçimde geliştirmektedir.

İki devletli çözümün yapısal sonuna ilişkin sav, birbirini pekiştiren birkaç gelişmeye dayanmaktadır. Birincisi, sahadaki demografik ve bölgesel olgular coğrafi bakımdan bütünlüklü herhangi bir Filistin devletinin kurulmasını giderek güçleştirmiştir. Doğu

Kudüs hariç Batı Şeria’daki yerleşimci nüfusu Aralık 2024’te 529.455’e ulaşmış; Doğu Kudüs dâhil edildiğinde yaklaşık 700.000 yerleşimci bulunmuştur (Israel Policy Forum, 2025; Peace Now, 2025). İsrail hükümeti 2024’te 28.872 yerleşim konut birimini iletmiş; bu sayı 2018 temel değerine göre yaklaşık yüzde 250’lik artış anlamına gelmiştir (European External Action Service, 2025). Yerleşim ve ileri karakol sayısı 2022’de 141 iken 2025’te 210’a çıkmış; üç yılda yaklaşık yüzde 50 artmıştır. İsrail hükümeti 2024’te yaklaşık 24.258 dönümü-yaklaşık 6.000 akre-devlet arazisi ilan etmiştir; bu, Oslo Anlaşmaları’ndan bu yana bu yönde yapılan bütün ilanların yaklaşık yarısına eşittir (European External Action Service, 2025). Israel Policy Forum (2025), 2025’in yerleşim girişimi tarihindeki en fazla inşaat onayının verildiği yıl olacağını ve önceki beş yılın toplam onaylarını aşacağını öngörmüştür.

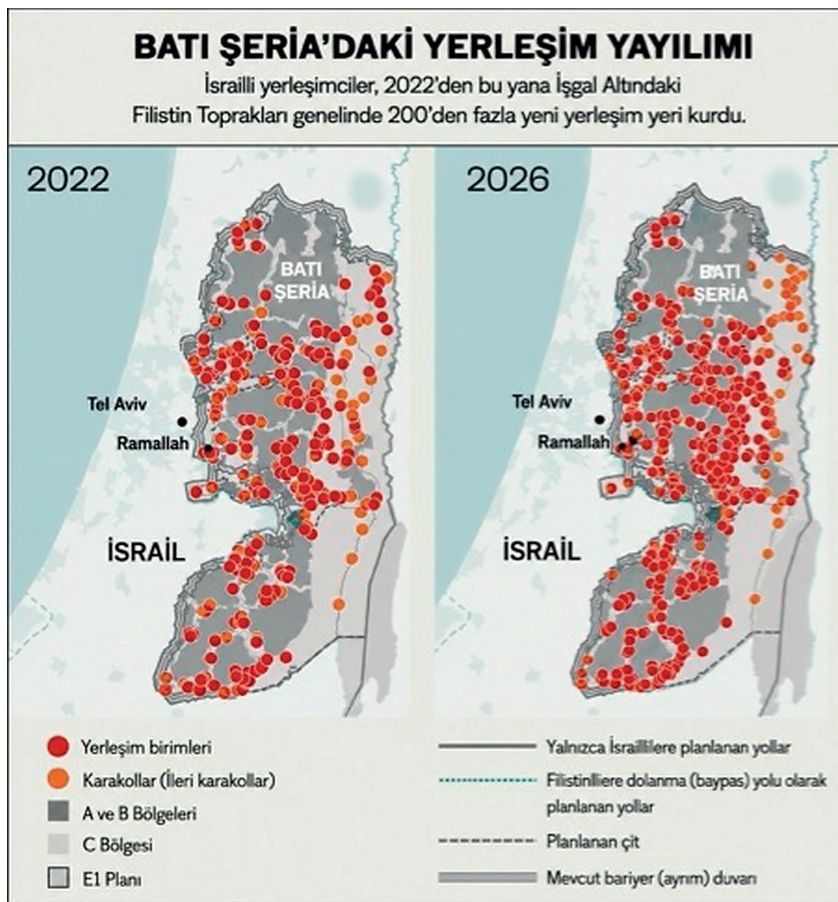
Bölgesel seyir, Oslo çerçevesinin müzakereye bıraktığı bütün nihai statü meselelerinde-toprak ve yer-

ABD 2018’de büyükelçiliğini Kudüs’e taşıyarak kenti İsrail’in başkenti olarak tanımış; birbirini izleyen İsrail hükümetleri İsrail egemenliği altında birleşik Kudüs’ü müzakere edilemez sayarak, ciddi bütün iki devletli çözüm tasarımlarının varsaydığı ortak ya da bölünmüş başkentin önünü kapatmıştır.

leşimler, Kudüs, mülteciler ve bizzat Filistin devletinin kurulması sorunu-İsrail tutumunun daha geniş ölçekte sertleşmesinin bir boyutudur. İki devletli çözümün içini boşaltan, yalnızca yerleşimlerin genişlemesi değil, bu birikimli dönüşümdür. Kudüs’te seyir, Oslo döneminin bilinçli belirsizliğinden münhasır İsrail denetiminin tahkimine doğru ilerlemiştir: ABD 2018’de

büyükelçiliğini Kudüs'e taşıyarak kenti İsrail'in başkenti olarak tanımış; birbirini izleyen İsrail hükümetleri İsrail egemenliği altında birleşik Kudüs'ü müzakere edilemez sayarak, ciddi bütün iki devletli çözüm tasarımlarının varsaydığı ortak ya da bölünmüş başkentin önünü kapatmıştır. Mülteciler konusunda İsrail hükümetleri, Camp David ve Tabâda ele alınan koşullu formüllerden Filistinlilerin her türlü geri dönüş hakkının kesin biçimde reddine yönelmiş; bu tutum artık bir müzakere konusu değil, ön koşul olarak ileri sürülmektedir. Devlet meselesindeki değişim ise en sonuç alıcı olanıdır: Oslo dönemi İsrail ana akımı, en

azından ismen, sürecin ufkı olarak ileride kurulacak bir Filistin devletini kabul ederken; Knesset Temmuz 2024'te Ürdün Nehri'nin batısında hangi koşul altında olursa olsun bir Filistin devleti kurulmasını ezici çoğunlukla reddetmiş, iktidar koalisyonu Batı Şeria konusunda egemenlik ve ilhak dilini benimsemiştir (International Crisis Group, 2025). Bu değişimlerin her biri, fiilî İsrail tutumunu Oslo'dan bu yana iki devletli diplomasiyi tanımlayan parametrelerden daha da uzaklaştırmış; çerçeveyi yalnızca sahadaki olgularla değil, iki vazgeçilmez taraftan birinin onun kurucu öncülerinden giderek çekilmesiyle de aşındırmıştır.

2024 yılında İsrail hükümeti yaklaşık 24.258 dönümlük alanı devlet arazisi statüsüne aldı. Bu miktar, Oslo Anlaşmaları'ndan bu yana bu kapsamda gerçekleştirilen arazi tahsislerinin yaklaşık yarısına karşılık gelmektedir. (Grafik: Arab News, 2026).

İkincisi, Filistinli siyasal aktörlerin yaşayabilir bir devlet kurma yönündeki kurumsal kapasitesi çökmüştür. Dört yıllık görev süresi sona ermiş olmasına rağmen 2005'ten beri görevde kalan 90 yaşındaki Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın liderliğinde Batı Şeria'yı yöneten Filistin Yönetimi, ankete katılan Filistinlilerin yaklaşık yüzde 6'sının desteğine sahiptir; yüzde 80'i Abbas'ın istifasını istemektedir (Palestinian Center for Policy and Survey Research, 2025). 2024'te operasyonel olarak dağıtılmasına kadar Gazze'yi yöneten Hamas aynı araştırmada yüzde 29, Fetih ise yüzde 18 destek almıştır. Bununla birlikte Hamas, devlet kurucu bir aktör olarak işleyebilmek için gerekli kurumsal mekanizmalardan ve uluslararası meşruiyetten yoksundur. Yakın tarihli bir Third World Quarterly analizi, 7 Ekim sonrasındaki dönemin Filistin Yönetimi'nin hatalı beklentileri ve başarısız liderliğiyle nitelendiğini belgelemektedir; bu yapısal meşruiyet kaybı, bir Filistin devletini yönetebilecek yeniden kurulmuş herhangi bir siyasal otoritenin ortaya çıkma ihtimalini daha da azaltmaktadır (Iqtait, 2025).

Üçüncüsü, iki devletli diplomasiyi tarihsel olarak ayakta tutan bölgesel ve uluslararası siyasal koşullar önemli ölçüde dönüşmüştür. Filistin sorunuyla en doğrudan ilişkili Arap devletleri-Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan ve daha küçük Körfez monarşileri-hem kamusal diplomasiyi hem de operasyonel davranışları yoluyla stratejik önceliklerinin başka yerde bulunduğunu göstermiştir. Veliht Prens Dışişleri Bakanı Blinken'a Filistin davasına kişisel bağlılığının sınırlı olduğunu özel olarak kabul etmesi (Foer, 2024), Körfez devletlerinin stratejik hesaplarını Filistin sorunundan büyük ölçüde kopardığı daha geniş bir örüntüyü yansıtmaktadır. Trump yönetiminin Şubat 2025 tarihli Gazze önerisi, ayrıntıları ne kadar gerçek dışı olursa olsun, 1990'ların başından beri Ameri-

ka'nın çatışmayla ilişkisini biçimlendiren iki partili iki devletli çözüm uzlaşmasından Amerikan politikasının temelden uzaklaştığını göstermiştir.

Thrall (2017), Batı politika söyleminde iki devletli çerçevenin sürdürülmesinin, Filistinlilerin haklarının süregelen aşınmasına izin verirken çatışmanın esaslı çözümünü süresiz olarak ertelemeye yaradığını ileri sürmektedir. Baconi (2018, 2024), iki devletli çözümü adaletsiz ve imkânsız bir fantezi; O'Malley (2015) ise bir yanılsama olarak nitelemektedir.

JST analizi bu bileşimi özellikle açık biçimde ifade etmektedir. Beres (2025), Montevideo Sözleşmesi'nin koşulları - belirlenmiş bir toprak, kalıcı bir nüfus, etkili bir hükümet ve diğer devletlerle ilişki kurma kapasitesi- mevcut değilse, 157 devletin tanımının Filistin devletini meydana getirmediğini savunmaktadır. Günümüz koşullarında bu koşulların hiçbiri Batı Şeria'da, Gazze'de ya da ikisini birleştiren herhangi bir bölgesel yapılanmada mevcut değildir. 7 Ekim'in hemen ardından yazan Huberman (2024), İsraili sivillere yönelik saldırının siyasal tavizler için gerekli kalan kamusal güveni de yok ettiğini ve mevcut koşullarda Filistin devleti arayışını İsrail güvenliği açısından "tehlikeli" hâle getirdiğini belirtmiştir. Wertman (n.d.), Filistin Yönetimi'nin tarihsel başarısızlığını devrimci bir harekettan devlet kurucu bir girişime geçemesi olarak nitelemiştir. Pipes'in Israel Victory

adlı kitabını değerlendiren Mandelbaum (2024) ise altta yatan analitik savı şöyle özetlemektedir: Oslo dönemi boyunca İsrail'in uzlaşma politikası başarısız olmuştur; çünkü Filistinli siyasal aktörler bunu reddiyeciliğin stratejik kazanç ürettiğinin kanıtı olarak yorumlamış, her İsrail tavizinin Filistinlilerin azami hedeflere bağlılığını azaltmak yerine artırdığı yapısal bir dinamik meydana gelmiştir.

Bu yapısal analiz, farklı siyasal yönelimlerine rağmen çeşitli analitik geleneklerdeki akademisyenlerin vardığı sonuçlarla örtüşmektedir. Lustick (2019), Akdeniz ile Ürdün Nehri arasındaki siyasal gerçekliğin hâlihazırda tek devletli bir gerçeklik - bölgeyi yöneten tek bir siyasal yapı - olduğunu ve iki devletli retoriğin sürdürülmesinin fiilî siyasal durumu ele almak yerine onu örttüğünü savunmaktadır. Barnett ve diğerleri (2023), Ortadoğu siyaseti alanındaki akademik uzmanların yüzde 60'ının durumu yapısal eşitsizliğe sahip tek devletli bir gerçeklik olarak tanımladığını bildirmektedir. Thrall (2017), Batı politika söyleminde iki devletli çerçevenin sürdürülmesinin, Filistinlilerin haklarının süregelen aşınmasına izin verirken çatışmanın esaslı çözümünü süresiz olarak ertelemeye yaradığını ileri sürmektedir. Baconi (2018, 2024), iki devletli çözümü adaletsiz ve imkânsız bir fantezi; O'Malley (2015) ise bir yanılsama olarak nitelemektedir. Cordesman (2023), iki devletli çözümü canlandırmaya yönelik çağdaş diplomatik çabaları zombi diplomasisi diye tanımlamaktadır.

Bu analizlerin belirgin biçimde farklı siyasal çıkış noktalarında-JST yazarlarının genel olarak İsrail yanlısı bir perspektiften, Lustick, Thrall ve Baconi'nin ise Filistinlilerin haklarına yakın konumlardan yazmasına rağmen-birleşmesi, iki devletli çözümün gerçekçi bir siyasal imkân olarak yapısal biçimde sona erdiği savına önemli bir ağırlık kazandırmaktadır. Bu analizleri ayıran, uygulanabilirliğe ilişkin ampirik değerlendirme değil,

bu değerlendirmeye verilen normatif yanıttır: JST yazarları ortaya çıkan yapılanmayı genellikle stratejik bir veri olarak kabul etmektedir. Buna karşılık Lustick-Thrall-Baconi geleneği, tek bir siyasal birim içinde eşit haklar çerçevesine yönelmeyi savunmaktadır. Bu makalede bir araya getirilen ampirik kayıt, JST analizinin fiilî siyasal gerçekliği daha iyi yakaladığını düşündürmektedir: 7 Ekim sonrasındaki dönemde ortaya çıkan stratejik yapılanma, alternatif siyasal projeleri giderek daha hayali hâle getiren bir hız ve ölçekte kurumsallaşmaktadır.

Transatlantik Filistinciliğin retorik düzeyde yüceltilmesi analitik önemini bu bağlamda kazanmaktadır. Devlet tanınmaları dalgası, kampüs seferberliklerinin çoğalması, yerleşimci-sömürgeci ve apartheid çerçevelerinin yayılması, Güney Afrika'nın Uluslararası Adalet Divanı davası ve Filistin'le dayanışmanın ilerici kimliğin göstermesine daha geniş kültürel düzeyde yükseltilmesi; bütün bunlar, bu seferberliklerin siyasal nesnesi olan yaşayabilir bir Filistin devletinin benzeri görülmemiş bir hızla önünün kapandığı stratejik bir gerçekliğin arka planında ilerlemektedir. Bir eğrinin zirvesi, diğerinin sonunu işaretlemektedir. Bu okumaya göre retorik pratik stratejik seyri değiştirmemekte; aksine yapısal kapanmayla, Batı kamuoylarının ve seçkinlerinin iki devletli çözüme bağlılıklarını sürdürürken onun gerçekleşmesine yönelik ciddi herhangi bir girişimin artık gerektireceği siyasal riskleri üstlenmekten kaçınabilmelerini sağlayan sembolik bir düzlem sunacak biçimde birlikte var olmaktadır. Bu birlikte varoluşun aynı zamanda nedensel olarak işleyip işlemediği-başka bir ifadeyle sembolik düzlemin mevcudiyetinin önün kapanmasına giden siyasal yolu etkin biçimde kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı-bu makalenin yorumlayıcı tasarımının çözme-i iddia etmediği ayrı bir sorudur.

Sonuç: Stratejik Ayrışma ve Batı İttifakının Geleceği

Bu makale, 7 Ekim sonrasındaki dönemin İsrail-Filistin konusunda transatlantik kamuoyu ile Batılı ve Körfez hükümetlerinin stratejik hesapları arasında yapısal bir ayrışma ürettiğini savunmuştur. Kamuoyundaki dönüşümün ampirik kanıtları açıktır: ABD ve Batı Avrupa genelinde İsrail'e destek tarihsel olarak en düşük düzeylere, Filistinlilere sempati tarihsel olarak en yüksek düzeylere ulaşmış; partizan ve kuşaksal kutuplaşma benzeri görülmemiş seviyelere çıkmış; kampüs seferberliklerinden Filistin'i devlet olarak tanımalara kadar Filistin yanlısı duyarlılığın kurumsal tezahürleri yakın tarihte örneği bulunmayan bir hız ve ölçekte ilerlemiştir. Stratejik yakınlaşmanın ampirik kanıtları da aynı ölçüde açıktır: ABD, İsrail ve Körfez monarşileri aynı dönemde Hamas'ın imhasını, Hizbullah liderliğinin ortadan kaldırılmasını, Şam'daki Baas rejiminin çöküşünü, İran öncülüğündeki Direniş Eksen'i'nin sistematik biçimde zayıflatılmasını ve İran'ın nükleer altyapısının doğrudan askerî saldırılarla vurulmasını gerçekleştirmiştir; bunlar yakın bölgesel tarihte yakın bir benzeri olmayan birikimli bir stratejik başarıdır.

Bu ayrışmanın, özel sayının temel meselesini oluşturan Batı ittifak sistemindeki daha geniş stratejik parçalanma teması bakımından sonuçları önemlidir. Birincisi, kamuoyu ile stratejik hesap arasındaki ayrışma demokratik hesap verebilirlikle çözülecek bir çelişki değil, çağdaş sistemin dikkat çekici ölçüde dayanıklı olduğu kanıtlanmış yapısal bir özelliğidir. Batılı hükümetlerin kamuoyu değişimlerini esaslı politika yeniden yönelimlerine dönüştürme alanı; İran'ı çevreleme, Körfez güvenlik işbirliği ve IMEC ile I2U2 bağlantı mimarilerine entegrasyonun stratejik zorunluluklarıyla sınırlandırılmıştır. Almanya örneği paradigmatiktir: İsrail'in Gazze'deki operasyonlarının soykırım teşkil

ettiğine inanan bir kamuoyu çoğunluğu (Königshofen & Schmid, 2025), İsrail güvenliğini Staatsräson olarak teyit eden bir parlamento kararı ve İsrail'e AB düzeyinde yaptırımları önleyen Avrupa engelleyici azınlığında Almanya'nın oynadığı rolle birlikte var olmaktadır.

Bu sınırlı siyasal alan transatlantik ittifak içinde eşitsiz biçimde dağılmıştır ve farklılıklar, varsa hangi aktörün iki devletli bir uzlaşmayı ilerletme kapasitesini koruduğu sorusunu doğrudan etkilemektedir. ABD'nin stratejik çıkarları ile Avrupalı ve diğer transatlantik ortaklarının çıkarları özdeş değildir. Washington sistemin güvenlik garantörüdür: Körfez savunmasını finanse eder, normalleşme mimarisine aracılık edip onu silahlandırır, IMEC ve I2U2 çerçevelerini ayakta tutar ve İsrail politikalarını değiştirebilecek herhangi bir dış aktörün kullanması gereken zorlayıcı ve teşvik edici araçlara-askerî yardım, istihbarat işbirliği, Güvenlik Konseyi'nde diplomatik koruma-sahiptir. Dolayısıyla çıkarları İran'ın çevrelenmesine ve bölgesel blokun tahkimine bağlıdır; Filistin devletinin kurulması için yenilenecek bir hamle bu hedefleri ilerletmekte, hatta karmaşıktırabilmektedir. Avrupa devletleri, Kanada ve Avustralya'yla birlikte farklı bir konumdadır. Kamuoyları İsrail politikasına en fazla karşı çıkan yönde değişmiş; hükümetleri ellerindeki araçları-tanım, Uluslararası Adalet Divanı süreçlerine destek ve ticaret ile silahlara kısıtlama tehdidi-kullanmıştır; ancak bunlar büyük ölçüde sembolik ve beyan düzeyinde araçlardır. ABD'nin sahip olduğu güvenlik garantörü rolünden, savunma-sanayi bağlarından ve taraflar üzerindeki doğrudan nüfuzdan yoksun olan, ayrıca kendi içinde bölünmüş bulunan-Almanya'nın engelleyici tutumu bunun en açık örneğidir-Avrupa ve diğer transatlantik devletler, kamuoylarının tercihlerini yaşayabilir iki devletli bir sonuca dönüştürecek ne tek taraflı kapasiteye ne de kolektif bütünlüğe sahiptir. Sonuç yapısal bir asimetridir: tarafları hare-

kete geçirme kapasitesi en yüksek aktör iki devletli uzlaşmaya en az ilgi duyan aktörken, ona en güçlü beyan edilmiş bağlılığı taşıyan aktörler onu gerçekleştirmeye kapasitesinden yoksundur.

İkincisi, transatlantik Filistincilik olarak nitelendiğim retorik olgunun, altta yatan stratejik yapılanmayı bozmak yerine onunla yapısal olarak uyumlu olduğu görülmüştür. Filistin'i devlet olarak tanıma dalgası, İsrail'i eleştiren hukuki ve retorik çerçevelerin çoğalması ve Filistin'le dayanışmanın ilerici kimliğin bir göstergesine kültürel olarak yükseltilmesi; operasyonel davranışı bu retorik seferberliklerin esas içeriğinden kopuk olan Amerikan-İsrail-Körfez stratejik blokunun tahkimini engellememiş, bazı bakımlardan kolaylaştırmıştır. Sembolik ve operasyonel düzlemler arasındaki kopukluk geçici bir olgu değil, sistemin kurumsallaşmış bir özelliğidir.

Üçüncüsü, siyasal yelpazenin farklı kesimlerindeki analistlerin farklı normatif vurgularla ulaştığı bir sonuç olan iki devletli çözümün yapısal sonu, 1980'lerin sonlarından bu yana İsrail-Filistin çatışmasına uluslararası yaklaşımı örgütleyen diplomatik çerçevenin önünü kapatmaktadır. Bu kapanmanın siyasal ve düşünsel meydan okuması büyüktür. İsrail tarafında, bir bölünme anlaşması ya da eşit siyasal hakların genişletilmesi olmaksızın bir nüfusu yönetmenin uzun vadeli siyasal ve demografik sonuçlarıyla yüzleşmeyi gerektirecektir. Filistin tarafında, devletleşme siyasal programının yapısal tükenişiyle hesaplaşmayı ve siyasal seferberlik için alternatif çerçeveler geliştirmeyi gerektirecektir. Uluslararası düzeyde ise resmî diplomatik söylemi örgütlemeyi sürdüren retorik taahhütler ile bu taahhütleri giderek daha hayalî hâle getiren operasyonel gerçeklikler arasındaki kopuklukla yüzleşmeyi gerektirecektir.

Bu makalede belgelenen ayrışma daha geniş transatlantik ittifak açısından ciddi türbülansa işaret etmektedir. ABD'nin Körfez monarşileri ve İsrail

il'le stratejik yakınlaşması, Batı demokrasilerindeki genç ve ilerici seçmen kesimlerinin önemli ölçüde yabancılaşması pahasına gerçekleştirilmiştir. Avrupa hükümetleri, dayandıkları stratejik ilişkileri ve ekonomik çıkarları zedelemeyen, kamuoyundaki dönüşümleri esaslı politika yeniden yönelimlerine çevirmeksizin yönetmek gibi zor bir görevle karşı karşıyadır. Savaş ve stratejik parçalanma çağında transatlantik ilişkilerin yeniden yapılanması-bu özel sayının örgütleyici teması-NATO'da yük paylaşımı, Ukrayna politikası ve Trump dönemi tek taraflılığı gibi manşet meselelerin ötesine geçerek, demokratik kamuoyları ile stratejik kurumların genişleyen ayrışma koşullarında nasıl bir arada var olmayı sürdüreceğine ilişkin daha derin yapısal sorunu kapsamaktadır.

Çağdaş bölgesel yeniden yapılanmanın İran boyutu, son bir gözlem olarak özellikle vurgulanmayı hak etmektedir. On İki Gün Savaşı ve sonrasında yaşananlar, kırk yılda inşa edilmiş İran bölgesel konumunun kapsamlı biçimde zayıflatılması anlamına gelen büyük ölçekli bir stratejik başarıdır. Bununla birlikte bu başarı, transatlantik kamuoyunun seyriyle uyum içinde değil, ona karşı ilerlemiştir. Siyasal maliyetler-ülke içi meşruiyet kaybı, stratejik yapılanmayı destekleyen siyasal tabanın daralması, genç kuşakların yabancılaşması-önemlidir ve uzun vadede bu yapılanmanın sürdürülmesini zorlaştırabilir. Bununla birlikte bugün için fiilî gerçeklik şudur: stratejik hesap kamuoyundan önemli ölçüde kopuk bir yolda ilerlemiş; Filistinciliğin retorik düzeyde yükseltilmesi Filistin devletinin kurulmasının yapısal olarak önünün kapanmasıyla çakışmış; 7 Ekim sonrasındaki yeniden yapılanma, transatlantik kamuoyunun görünür hareketleriyle uyum içinde değil, onlara meydan okuyarak gerçekleştirilmiştir. Batı ittifak sisteminin ve onun tarihsel olarak dayanak sağladığı bölgesel düzenin geleceğiyle ilgilenen akademisyenler ve politika yapımcılar, bu yapılanmayla hesaplaşmak zorunda kalacaktır.

Kaynakça

- Ali-Khan, V., & Cambanis, T. (2025, March 19). *Down but not out: Reassessing the Axis of Resistance*. Century International. <https://tcf.org/content/report/down-but-not-out-reassessing-the-axis-of-resistance/>
- Amnesty International. (2022, February 1). *Israel's apartheid against Palestinians: Cruel system of domination and crime against humanity*. <https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2022/02/israels-system-of-apartheid/>
- Baconi, T. (2018). *Hamas contained: The rise and pacification of Palestinian resistance*. Stanford University Press.
- Baconi, T. (2024, April 1). The two-state solution is an unjust, impossible fantasy. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2024/04/01/opinion/israel-palestine-two-state-solution.html>
- Barnett, M., Brown, N. J., Lynch, M., & Telhami, S. (2023). Israel's one-state reality: It's time to give up on the two-state solution. *Foreign Affairs*, 102(3), 122–137. <https://www.foreignaffairs.com/middle-east/israel-palestine-one-state-solution>
- Baroud, R. (2025). Trump's return: What it could mean for Palestine and the region. *Cairo Review of Global Affairs*. <https://www.thecaireview.com/essays/trumps-return-what-it-could-mean/>
- Beres, L. R. (2025, October). *Palestinian sovereignty and international law*. Jerusalem Strategic Tribune. <https://js Tribune.com/beres-palestinian-sovereignty-and-international-law/>
- Bertelsmann Stiftung. (2025, May 28). *Germany and Israel today: Between stability and tension*. https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/Germany_and_Israel_today_Between_stability_and_tension.pdf
- Brenan, M. (2025, March 6). *Less than half in U.S. now sympathetic toward Israelis*. Gallup. <https://news.gallup.com/poll/657404/less-half-sympathetic-toward-israelis.aspx>
- B'Tselem. (2021, January 12). *A regime of Jewish supremacy from the Jordan River to the Mediterranean Sea: This is apartheid*. https://www.btselem.org/sites/default/files/publications/202101_this_is_apartheid_eng.pdf
- Bunzel, C. (2025, September 9). *The chimera of Saudi-Israeli normalization in this moment*. Hoover Institution. <https://www.hoover.org/research/chimera-saudi-israeli-normalization-moment>
- Busbridge, R. (2018). Israel-Palestine and the settler colonial 'turn': From interpretation to decolonization. *Theory, Culture & Society*, 35(1), 91–115. <https://doi.org/10.1177/0263276416688544>
- Chivvis, C. S., & Morganbesser, L. (2025, April 17). *What Gen Z thinks about U.S. foreign policy*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2025/04/generation-z-american-foreign-policy-poll>
- Cordesman, A. H. (2023, October 11). *The war in Gaza and the death of the two-state solution*. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org/analysis/war-gaza-and-death-two-state-solution>
- European External Action Service. (2025, August 14). *Report on Israeli settlements in the occupied West Bank, including East Jerusalem: Reporting period January–December 2024*. https://www.eeas.europa.eu/delegations/palestine-occupied-palestinian-territory-west-bank-and-gaza-strip/report-israeli-settlements-occupied-west-bank-including-east-jerusalem-reporting-period-january_en
- Foer, F. (2024, September 25). The war that would not end. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2024/09/israel-gaza-war-biden-netanyahu-peace-negotiations/679581/>
- Foreign Policy. (2026, April 7). *U.S.-Iran war: How the interests of Gulf states are diverging*. <https://foreignpolicy.com/2026/04/07/iran-united-states-gulf-uae-qatar-bahrain-saudi-oman-war/>

- Franks, J. (2009). *Rethinking the roots of terrorism*. Palgrave Macmillan.
- Grether, M. (2024, December 13). Yale students voted to divest, but what's next is unclear. *The Nation*. <https://www.thenation.com/article/activism/yale-university-vote-divest-israel-endowment/>
- Guzansky, Y. (2026, February 23). *Saudi Arabia's new approach to Israel and the normalization process* (INSS Insight No. 2103). Institute for National Security Studies. <https://www.inss.org.il/publication/saudi-israel-2026/>
- Hellyer, H. A. (2025, December 5). *The U.S.-Saudi reconfiguration is real and it no longer depends on Israel*. War on the Rocks. <https://warontherocks.com/the-u-s-saudi-reconfiguration-is-real-and-it-no-longer-depends-on-israel/>
- Hersh, E. D., & Royden, L. (2023). Antisemitic attitudes across the ideological spectrum. *Political Research Quarterly*, 76(2), 697–711. <https://doi.org/10.1177/10659129221111081>
- Huberman, K. (2024, October). *Two-state solution temporarily closed for renovations*. Jerusalem Strategic Tribune. <https://jstribune.com/huberman-two-state-solution-temporarily-closed-for-renovations/>
- Human Rights Watch. (2021, April 27). *A threshold crossed: Israeli authorities and the crimes of apartheid and persecution*. <https://www.hrw.org/report/2021/04/27/threshold-crossed/israeli-authorities-and-crimes-apartheid-and-persecution>
- International Atomic Energy Agency. (2025a, June 12). *NPT safeguards agreement with the Islamic Republic of Iran: Resolution adopted on 12 June 2025 during the 1769th session* (GOV/2025/38). <https://www.iaea.org/sites/default/files/25/06/gov2025-38.pdf>
- International Atomic Energy Agency. (2025b, May 31). *Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015)* (GOV/2025/24). <https://www.iaea.org/sites/default/files/25/06/gov2025-24.pdf>
- International Court of Justice. (2024, January 26). *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel): Order of 26 January 2024*. <https://api.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240126-ord-01-00-en.pdf>
- International Crisis Group. (2025, October 9). *Sovereignty in all but name: Israel's quickening annexation of the West Bank* (Middle East Report No. 252). <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/israelpalestine/252-sovereignty-all-name-israels-quickenning-annexation-west-bank>
- Iqtait, A. (2025). The Palestinian Authority since October 2023: Flawed expectations and failed leadership. *Journal of Palestine Studies*, 54(1), 80–86. <https://doi.org/10.1080/0377919X.2025.2458999>
- Israel Policy Forum. (2025, April 16). *The quiet surge in West Bank settlements*. <https://israelpolicyforum.org/2025/04/16/the-quiet-surge-in-west-bank-settlements/>
- Kaufman, S. J. (2001). *Modern hatreds: The symbolic politics of ethnic war*. Cornell University Press.
- Kenner, D. (2025, October 11). Arab states expanded cooperation with Israeli military during Gaza war, files show. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/national-security/2025/10/11/us-israel-arab-military-leaked-documents/>
- Khalidi, R. (2020). *The hundred years' war on Palestine: A history of settler colonialism and resistance, 1917–2017*. Metropolitan Books.
- Königshofen, L., & Schmid, F. (2025, September 23). *44 Prozent der deutschen Wahlberechtigten sprechen sich für die Anerkennung Palästinas als eigenständiger Staat aus*. YouGov. <https://yougov.com/de-de/artikel/53032-44-prozent-der-deutschen-wahlberechtigten-sprechen-sich-fur-die-erkennung-palastinas-als-eigenstandiger-staat-aus>
- Lustick, I. S. (2019). *Paradigm lost: From two-state solution to one-state reality*. University of Pennsylvania Press.

- Mahmoudian, A. (2025, January 10). *Iran's "Axis of Resistance" weakened but still dangerous*. Stimson Center. <https://www.stimson.org/2025/irans-axis-of-resistance-weakened-but-still-dangerous/>
- Makovsky, D. (2025, September 11). *Resilience and roadblocks: The Abraham Accords at five years*. The Washington Institute for Near East Policy. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/resilience-and-roadblocks-abraham-accords-five-years>
- Mandelbaum, M. (2024, July). A new approach to the Israeli-Palestinian conflict [Review of the book *Israel victory: How Zionists win acceptance and Palestinians get freed*, by D. Pipes]. Jerusalem Strategic Tribune. <https://jstribune.com/a-new-approach-to-the-israeli-palestinian-conflictisrael-victory/>
- Mansour, R., Al-Shakeri, H., & Haid, H. (2025, March 6). *The shape-shifting "axis of resistance": How Iran and its networks adapt to external pressures*. Chatham House. <https://doi.org/10.55317/9781784136369>
- Marist Poll. (2023, October 13). *The war between Israel and Hamas: Americans favor U.S. support of Israel in war with Hamas . . . fear broader conflict in the region*. <https://maristpoll.marist.edu/polls/the-war-between-israel-and-hamas/>
- National Students for Justice in Palestine. (2023, October 8). *Day of resistance toolkit* [Toolkit]. <https://www.investigativeproject.org/documents/1179/sjp-day-of-resistance-toolkit.pdf>
- NGO Monitor. (2022, November 30). *A threshold crossed: Documenting HRW's apartheid fabrications*. <https://ngo-monitor.org/reports/threshold-crossed-hrw-apartheid/>
- O'Malley, P. (2015). *The two-state delusion: Israel and Palestine-A tale of two narratives*. Viking.
- Palestinian Center for Policy and Survey Research. (2025, October 28). *Press release: Public opinion poll No. 96*. <https://www.pcpsr.org/en/node/1000>
- Peace Now. (2025, February 6). *The year of annexation and expulsion: Summary of settlement activity in 2024*. <https://peacenow.org.il/wp-content/uploads/2025/09/SW-Report-Summary-2024-Peace-Now-February-2025.pdf>
- Pedersen, S. (2023). The settler colonial frame and the Israel-Palestine conflict. *Journal of Palestine Studies*, 52(4), 89–107.
- Princeton Bridging Divides Initiative. (2024, May 21). *Issue brief: Analysis of U.S. campus encampments related to the Israel-Palestine conflict*. <https://bridgingdivides.princeton.edu/updates/2024/issue-brief-analysis-us-campus-encampments-related-israel-palestine-conflict>
- Roche, E. (2025, February 27). India could put Chabahar on slow burner as IMEC gathers pace. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2025/02/india-could-put-chabahar-on-slow-burner-as-imec-gathers-pace/>
- Rodgers, J. (2025, June 23). *What Operation Midnight Hammer means for the future of Iran's nuclear ambitions*. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org/analysis/what-operation-midnight-hammer-means-future-irans-nuclear-ambitions>
- Said, E. W. (1979). *The question of Palestine*. Vintage Books.
- Schueftan, D. (n.d.). *No, you can't: Assessing the prospects of Jones's two-state solution*. Jerusalem Strategic Tribune. <https://www.jstribune.com/debate-schueftan-israel-palestine-solution/>
- Shapiro, D. B., & Waldo, C. (2026, April 1). *Trump's path forward on Iran will determine US-Israeli war alignment*. Atlantic Council. <https://www.atlantic-council.org/dispatches/trumps-path-forward-on-iran-will-determine-us-israeli-war-alignment/>
- Silver, L., Alper, B. A., Keeter, S., Lippert, J., & Mohamed, B. (2024, March 21). *Majority in U.S. say Israel has valid reasons for fighting; fewer say the same about Hamas*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/2024/03/21/majority-in-u-s-say-israel-has-valid-reasons-for-fighting-fewer-say-the-same-about-hamas/>

- Silver, L. (2025, June 3). *Most people across 24 surveyed countries have negative views of Israel and Netanyahu*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2025/06/03/most-people-across-24-surveyed-countries-have-negative-views-of-israel-and-netanyahu/>
- Silver, L. (2026, April 7). *Negative views of Israel, Netanyahu continue to rise among Americans-especially young people*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2026/04/07/negative-views-of-israel-netanyahu-continue-to-rise-among-americans-especially-young-people/>
- Smeltz, D., & El Baz, L. (2025, May 15). *Americans grow more divided on U.S. support for Israel*. Chicago Council on Global Affairs. <https://globalaffairs.org/research/public-opinion-survey/americans-grow-more-divided-us-support-israel>
- Smith, M. (2025, June 3). *Net favourability towards Israel reaches new lows in key Western European countries*. YouGov. <https://yougov.com/en-gb/articles/52279-net-favourability-towards-israel-reaches-new-lows-in-key-western-european-countries>
- Stolz, C. (2025, May 26). *Debatte über Krieg in Gaza: Jeder zweite Deutsche lehnt Waffenlieferungen nach Israel ab*. *Der Tagesspiegel*. <https://www.tagesspiegel.de/politik/debatte-uber-krieg-in-gaza-jeder-zweite-deutsche-lehnt-waffenlieferungen-nach-israel-ab-13758349.html>
- Szalai, M. (2025). *Reassessing the regional political system: The changing role of Israel and Palestine in the strategic narratives of Gulf states expressed in the UN Security Council (2020–2024)*. *Middle Eastern Studies*, 61(3), 343–357. <https://doi.org/10.1080/00263206.2025.2455377>
- Telhami, S. (2025). *Young Republicans and evangelicals are much less sympathetic with Israel than older ones. Why?* University of Maryland Critical Issues Poll. <https://criticalissues.umd.edu/feature/young-republicans-and-evangelicals-are-much-less-sympathetic-israel-older-ones-why>
- The Heritage Foundation. (2026, February 5). *Key Abraham Accords related developments: October–December 2025*. <https://www.heritage.org/abraham-accords/key-developments/october-december-2025>
- The Soufan Center. (2025, September 18). *The diminished strategic value of Iran's "Axis of Resistance"*. <https://thesoufancenter.org/intelbrief-2025-september-18/>
- Thrall, N. (2017). *The only language they understand: Forcing compromise in Israel and Palestine*. Metropolitan Books.
- Vigers, B. (2026, February 27). *Israelis no longer ahead in Americans' Middle East sympathies*. Gallup. <https://news.gallup.com/poll/702440/israelis-no-longer-ahead-americans-middle-east-sympathies.aspx>
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.
- Wertman, M. (n.d.). *The Palestinian Authority: On a journey to nowhere*. Jerusalem Strategic Tribune. <https://jstribune.com/michael-wertman-the-palestinian-authority-journey-to-nowhere/>
- Wolfe, P. (2006). *Settler colonialism and the elimination of the native*. *Journal of Genocide Research*, 8(4), 387–409. <https://doi.org/10.1080/14623520601056240>
- Zacher, J., & Shemla, M. (2024). *Political ideology and attitudes towards Israel in Germany in the aftermath of the 10/7 massacres: A test of horseshoe theory*. *Israel Affairs*, 30(5), 963–977. <https://doi.org/10.1080/13537121.2024.2394299>
- Zaken, D. (2025, October 22). *The Trump effect: Senior U.S. diplomat reveals Saudi-Israel normalization timeline*. *Israel Hayom*. <https://www.israelhayom.com/2025/10/22/the-trump-effect-senior-us-diplomat-reveals-saudi-israel-normalization-timeline>
- ZDF. (2025, August 14). *ZDF-Politbarometer August 2025*. <https://presseportal.zdf.de/pressemitteilung/zdf-politbarometer-august-2025>

Mao Zedung'un Diyalektik Anlayışı: Ekonomik Determinizm Eleştirisi, Siyasal Özne ve Çin Düşünce Geleneği

CAN ULUSOY*

Dr. Öğretim Üyesi
Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye

*1983'te Bursa'da doğdu. 2015'te "Taşra'da Kent ve Aydın: Bursa Örneği (1930-1950)" başlıklı çalışmasıyla, Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden doktora derecesi aldı. Kent tarihi, Türk siyasi kültürü ve tasavvuf tarihi gibi konularda çeşitli makaleler ve sunumlar yaptı. Ayrıca Çin'in siyasi, kültürel ve inanç tarihini, Türkiye ve İran ile mukayeseli bir biçimde tartışan yazılar yazdı. Kapadokya Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Ayrıca danışmanlığını yaptığı Bursa Mevlevihanesi'nde Mesnevi şerhi, Osmanlı Türkçesi matbu ve el yazmaları okuma dersleri vermektedir.

ORCID: 0000-0002-4465-3201

e-posta: can.ulusoym@kapadokya.edu.tr

Geliş Tarihi: 12.06.2026

Kabul Tarihi: 03.08.2026

Atf: Ulusoy, C. (2026). Mao Zedung'un Diyalektik Anlayışı: Ekonomik Determinizm Eleştirisi, Siyasal Özne ve Çin Düşünce Geleneği. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 7(4), 477-496.

ÖZ

Bu çalışma, Mao Zedung'un diyalektik anlayışını ve bu anlayışın siyasal sonuçlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Mao'nun düşüncesini üç temel eksen üzerinden değerlendirmektedir: Ekonomik determinizm ve bürokratik-teknokratik sosyalizm eleştirisi, kitlelerin siyasal mücadeledeki kurucu rolüne yaptığı vurgu ve Çin'in geleneksel düşünce mirasıyla kurduğu ilişki. Mao'nun diyalektiği, Sovyet Marksizmi ve özellikle Stalin'in tarihsel materyalizm yorumu ile karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Araştırma sonucunda Mao'nun diyalektik anlayışının ekonomik altyapıyı merkeze alan klasik Sovyet yaklaşımından önemli ölçüde ayrıldığı tespit edilmiştir. Mao, toplumsal dönüşüm sürecinde kültürün, ideolojinin, siyasal mücadelenin ve kitlesel seferberliğin belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, onun kitle çizgisi anlayışının teorik temelini oluşturmaktadır. Mao'ya göre sosyalizmin gelişimi yalnızca üretici güçlerin ilerlemesine değil, kitlelerin siyasal süreçlere aktif katılımına da bağlıdır. Bu nedenle Stalin döneminde kurumsallaşan teknokratik ve bürokratik eğilimler Mao tarafından eleştirilmiştir. Çalışma, Mao'nun diyalektik anlayışının Çin düşünce geleneği ile Marksist teorinin etkileşimi içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Mao'nun siyasal pratiğinde toplumsal çelişkilerin devrimci dönüşümü hızlandıracak bir unsur olarak görülmesi, onun düşüncesinde geleneksel Çin diyalektiği ile modern ilerlemeci-devrimci anlayış arasında önemli bir gerilim yaratmıştır. Bu nedenle Mao Zedung Düşüncesi, bir siyasal ideoloji olmanın ötesinde, ekonomik determinizm, siyasal özne ve toplumsal dönüşüm ilişkilerine dair özgün tartışmalar üreten önemli bir düşünsel miras olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: diyalektik, geleneksel Çin düşüncesi, kitle çizgisi, Mao Zedung, Mao Zedung Düşüncesi, siyasal özne.

Mao Zedong's Dialectical Understanding: Critique of Economic Determinism, the Political Subject, and the Chinese Intellectual Tradition

ABSTRACT

This study examines Mao Zedong's understanding of dialectics and its political implications. It evaluates Mao's thought through three principal dimensions: his critique of economic determinism and bureaucratic-technocratic socialism, his emphasis on the constitutive role of the masses in political struggle, and his engagement with China's traditional intellectual heritage. Mao's dialectical approach is examined comparatively in relation to Stalin's interpretation of historical materialism. The findings show that Mao's understanding of dialectics departs significantly from the classical Soviet approach centered on the economic base by emphasizing the role of culture, ideology, political struggle, and mass mobilization in social transformation. This perspective underpins his concept of the mass line, according to which socialism depends not only on the development of the productive forces but also on the active political participation of the masses. The study further argues that Mao's dialectical thought emerged through the interaction of the Chinese intellectual tradition and Marxist theory, while his effort to accelerate revolutionary transformation through social contradictions generated a tension between traditional Chinese dialectics and the modern revolutionary-progressivist worldview. Consequently, Mao Zedong Thought offers an original theoretical framework for understanding economic determinism, the political subject, and social transformation.

Keywords: dialectics, Mao Zedong, Mao Zedong Thought, mass line, political subject, traditional Chinese thought.

Giriş

MAO ZEDUNG'UN DİYALEKTİK ANLAYIŞI, kadim Çin ve modern Batılı felsefi kaynakların etkisinde şekillenmekle birlikte, temelde siyasal pratiği içinde gelişmiştir. Bu yüzden, yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal mücadelelerinden soyutlanarak düşünülemez. Diyalektiği sadece bir metot olarak kabul edip, maddi koşulların anlaşılmasında bir rehber olarak kullanmamış; diyalektik anlayışını, kendi siyasal pratiğine dayanarak yeniden üretmiştir. Teori ve pratik arasında kurduğu bu ilişki, Mao'yu dogmatizmin sınırlarından kurtarsa da diyalektik sürece hükmetme iddiasında bir filozof-kral rolüne bürünmesine neden olan aşırılığı da tetiklemiştir. Olağanüstü dönemlerin ortaya çıkardığı büyük bir devrimci olan Mao; tüm zamanları, olağanüstü dönemin koşullarını yeniden üretebileceği bir imkân mertebesinde kabul etmiştir. Burada Mao'nun kadim diyalektik bilgisinden koparak, modern insanın, gerçekliği inşa edebileceğine dair dünyevi teolojisinin radikal bir tezahürü görülmektedir.

Mao'nun diyalektik anlayışının bir diğer yönü, onun üst yapıya birçok Marksist-Leninist'e göre çok daha önem vermesi ve bununla bağlantılı olarak kitlelerin siyasal mücadelede tayin edici bir rol oynadığını vurgulamasıdır. Bu açıdan Mao, Gramsci ile beraber 20. yüzyılın en önemli Hegelyen Marksist devrimcilerinden sayılabilir.

Mao, 1937 itibariyle kaleme aldığı diyalektik üzerine yazılarında doğrudan J. Stalin ile hesaplaşır. Burada Stalin'in, Çin Komünist Partisi (ÇKP) içinde cereyan eden klikler arası mücadelede, Mao'nun karşısında konumlanması ve bu konumunu Mao'nun sadece pratiğine değil, teorik bakış açısına oldukça sert eleştiriler geti-

rerek açıklaması son derece belirleyicidir. Mao, Stalin'in diyalektik düşüncesine getirdiği eleştirilerle, daha sonra teorileştirdiği Sovyetler Birliği'nin kapitalizme geri dönüş sürecine yönelik ilk düşünsel temelleri de bu dönem itibariyle hazırlamaya başlamıştır.

Nitekim Xi'nin Çin'deki siyasi ve ahlaki çürümeye karşı çözümü liberal Batı değerlerinde değil Marksizm ve geleneksel Çin erdemlerinin sentezinde arama çağrısı, Mao'nun Marksist diyalektik ve kadim Çin diyalektiğinden beraber yararlanma çabasıyla son derece benzerdir.

Mao'nun diyalektik üzerine yazılarındaki bir diğer hedef de kadim Çinli kaynaklardan beslenmeyen ve maddi üretim süreci içinde yer almayan aydınlar ve parti kadrolarıdır. Mao'nun bu düşünceleri, daha sonra Çin'e özgü sosyalizm olarak nitelenen, Çin'in kendi tarihsel ve toplumsal koşulları içinde şekillenen modelin gelişimi açısından mihenk taşı olarak görülebilir.

Mao'nun diyalektik düşüncesi, kadim Çin kaynaklarından beslendiğinden; köklüdür ve Çin halkının yaşam pratiğine yaslanır. Böylece onun diyalektik görüşü, Stalin başta olmak üzere, sadece yapı ve işleve dikkat çeken mekanik anlayışları aşarak; kitle çizgisinde ifadesini bulan ve yapı-fail ilişkisini vurgulayan bir temele sahiptir. Buna rağmen Mao, Aydınlanma düşüncesi ve siyasal ideolojilerin hakikati bilme ve inşa etmeye yönelik ilerlemeci tarihsel anlayışını benimsediği için, diyalektik süreci yönetebi-

leceği yanlışlığına kapılmış, İleriye Doğru Büyük Atılım ve Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin aşırılıklarında bu anlayışının da etkisi olmuştur.

Çin'in dünyada üretici güçlerin en hızlı geliştiği ve dünya ekonomisinde başat aktör haline geldiği günümüzde Mao Zedung Düşüncesi üzerine bir tartışma yürütmek ilk bakışta arkaik bir girişim olarak görülebilir. Oysaki Çin, Xi Jinping'in, ÇKP'de yolsuzluğa karşı açtığı savaş ve bu doğrultuda elit dolaşımı sürecine yaptığı müdahalelerle, sadece üretici güçlerin gelişiminin Çin için yeterli olmadığını vurgulamıştır. Sineklere, kaplanlara ve deniz canavarlarına (küçük memurlar-büyük memurlar-parti elitleri), karşı siyasal-kültürel mücadele verilmediği takdirde ÇKP'nin öncü rolü ve Çin devletinin

kaynakları dağıtmadaki etkinliğinin büyük bir kayıplara uğrayacağını saptamıştır (vd.). Ma-o'nun diyalektik anlayışı ve pratiğinin, ÇKP liderliğinin önündeki dönem açısından dikkatle incelenmesi gereken bir miras olduğu açıktır. Nitekim Xi'nin Çin'deki siyasi ve ahlaki çürümeye karşı çözümü liberal Batı değerlerinde değil Marksizm ve geleneksel Çin erdemlerinin sentezinde arama çağrısı, Mao'nun Marksist diyalektik ve kadim Çin diyalektiğinden beraber yararlanma çabasıyla son derece benzerdir (Xi, 2023). Vefatının 50. yılında Mao Zedung düşüncesinin Çin için güncellenebilir en önemli vechesi, diyalektik anlayışının siyasal pratik, toplumsal dönüşüm ve ideolojik mücadeleye ilişkin sunduğu imkânlardır.

Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri, Çin Devlet Başkanı ve Merkez Askeri Komisyonu Başkanı Xi Jinping ile diğer Parti ve Devlet liderleri, Mao Zedung'un doğumunun 130. Yıldönümünde Pekin'deki Başkan Mao Anıt Salonu'nda Mao Zedung'a saygılarını sunarken (Fotoğraf: Ju Peng/China Daily, 2023).

Yöntem

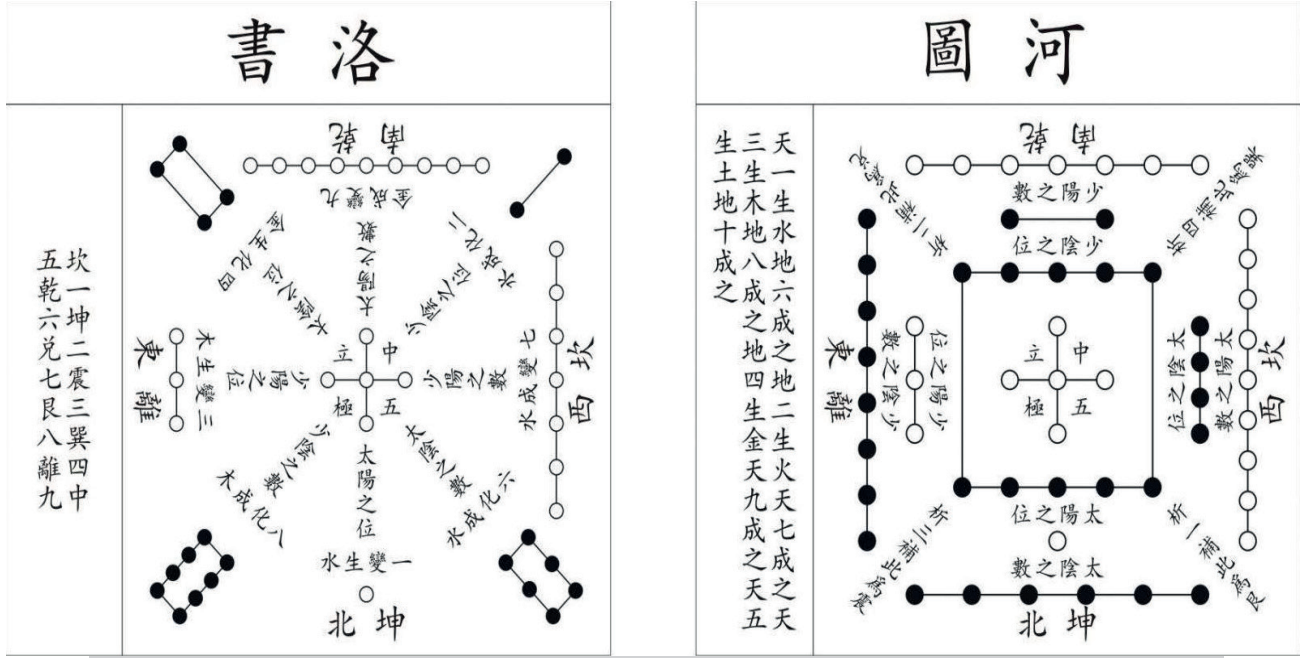
Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı tarihsel-karşılaştırmalı bir inceleme olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın temel veri kaynaklarını Mao Zedung'un diyalektik, felsefe ve siyaset üzerine kaleme aldığı eserler ile konuşmaları, Stalin'in tarihsel materyalizm anlayışına ilişkin metinleri ve konuya ilişkin birincil ve ikincil literatür oluşturmaktadır. Çalışmada Mao'nun diyalektik anlayışı, Sovyet Marksizmi ve Çin düşünce geleneği bağlamında karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş; kavramsal süreklilikler, ayrışmalar ve bunların siyasal sonuçları tarihsel bağlamları içinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede araştırma, Mao'nun diyalektik anlayışının ekonomik determinizm, siyasal özne ve toplumsal dönüşüm arasındaki ilişkiyi nasıl yeniden yorumladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Mao'nun Diyalektik Düşüncesinin Kaynakları

Çin'in kadim düşünce geleneklerinde temsilini bulan diyalektik anlayışı çok köklü ve uzun solukludur. Bu açıdan sadece İslam tasavvufunun vahdet-i vücud ekolüyle mukayese edilebilecek güçtedir (Izutsu, 2017). Chenshan Tian'a (2019) göre "yaratıcı sürecin tamamlayıcı karşıtlığın etkileşimi" açısından açıklanması Çin geleneğinin temelini oluşturur ve Çin'de Marksist felsefenin anlaşılmasında önemli bir rol oynamıştır (s. 18). Tian'ın tanımının en özlü ifadesini Mevlânâda, "her şey zıddıyla kaimdir" sözünde bulmak mümkündür (Mevlânâ, 2017, s. 66). Laozi (Lao Tzu), *Tao Te Ching*'in ikinci bölümünde bu kaideyi örneklerle, Zhuangzu (Chuang Tzu) ise birçok yerde metaforlara başvurarak anlatır (Laozi, 2024, s. 27; Zhuangzi, 2024, s. 101).

Mao için Çin klasiklerinin ustası demek yanlış olmaz. Onun konuşmalarında büyük Marksist teorisyenlere olduğundan çok daha fazla klasik Çin bilginlerine ve metinlerine atıf vardır. Nitekim diyalektik düşünce Çin tarihinin en eski metinlerinden itibaren "Tongbian felsefesi" üzerinden işlenmiştir. Beş bin yıllık geçmişi olan ve Çin'deki ilk yazma eserlerden *Yi Jing*'ten itibaren "Tongbian felsefesi", "bian-zheng (diyalektik materyalizm)"in gelişiminde kritik bir öneme haizdir. Her şeyin değiştiği ama bunun bir süreklilik içinde hiçbir şeyin yok olmadan kendisini yeni şartlarda yeniden ürettiği ve bu değişim sürecinin şeylerin arasındaki zıtlıkların bir ürünü olduğunu söyleyen Tongbian felsefesi (Tian, 2002, s. 126) dört temel kavram üzerinden anlaşılabilir. Bunlar "das (yol)", "yi (değişim)", "ying-yang (kutupların iki unsuru, eril ve dişil)", "biantong (süreklilikle değişim)"dir. *Bian*, "farklılığın ışığında oluş"; *tong* "sürekli gidişat"tır. Tian, *Yi Jing*'in ünlü, kapının açılma ve kapanma analogisinden yola çıkar. Açmak ve kapamak; *bian*, değişim, açılıp kapanırkenki süreç ise *tong*'tur. Kapı açılırken ve kapanırken, oluşan alan süreci yönüyle eştir ama sürecin kutupları zıttır. Buradan yola çıkan birçok Çinli düşünür de aynı şeyi söylemiştir, göğün altındaki her şeyde (wanwu), *bian* ve *tong* beraber bulunur. Eğer süreklilik olmasa zıtlık anlaşılmaz ve zıtlık olmasa kapı ya her zaman açık ya da her zaman kapalı olacaktır. Bu açıdan ya kapının hiç olmaması ya da duvar olması iktiza eder. Ama şeylerin kendi içindeki zıtlıklar o şeyin kendisi olarak varlığını belirlerken aynı zamanda o varlık bir süreklilik algısıyla onu isimlendirdiğimiz bir "var"a dönüşür (Tian, 2019, s. 16) .

Tongbian dört önemli fikri içerir: Birincisi, dünyadaki her şey bir başkasıyla ilişkilidir. İkinci-

Luoshu (洛書) ve Hetu (河圖) diyagramları.
(Görsel: KKNews, 2020).

cisi, şeylerin başka şeylerle olan ilişkisi karşılıklı bağlantı meselesidir; bir başka deyişle birbirinin tamamlayıcı zıddıdır. Üçüncüsü, dünyadaki her şeyi sürekli değişime veya harekete getiren şey, zıtlığın bu temel modelidir. Dördüncüsü her şey bir değişim süreci içerisinde ve kendisini odak-alan ilişkisi olarak sunmaktadır (Tian, 2019, s. 17).

Mao'da, aşağıda tartışıldığı üzere Zhuangzi'nin, Sunzi'nin (Sun Tsu) ve Üç Krallığın Hikâyesi'nin Tongbian-diyalektik anlayışının gelişiminde en etkili kadim kişi ve metinler olduğu söylenebilir.

Mao, Marksizmin temel eserlerinin hepsine vakıf olmasının yanında, Batı felsefe geleneğini de gençliğinden itibaren dikkatle takip etmiştir (Dirlik, 1989, s. 46; Fung, 2010, ss. 202-205; Snow, 2015, s. 186; Yang, 2016, s. 60). Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) kurulduğu dönemde

diyalektik materyalizmin Çin komünistleri tarafından öğrenilmesinde, J. Stalin'in desteklediği Sovyet felsefecilerinden M. B. Mitin'in eserleri önemli tol oynamıştır. Bu eserler, Li Da ve Ai Siqi tarafından Çinceye kazandırılmıştır. Fakat daha sonra Mao, Mitin ile beraber, aşağıda tartışıldığı üzere Stalin'in diyalektik anlayışını eleştirmiştir (Rockmore, 2019, s. 60).

Stalin ve Mao'nun diyalektik anlayışlarında farklılıklar olmakla birlikte, bu eleştirileri kışkırtan şüphesiz, Stalin'in 1937'de Wang Ming başta olmak üzere Sovyet tedrisatından geçmiş 28 Bolşevik kliğini adeta metazori ile ÇKP'nin başına getirme istediğidir (Shen, 2020, s. 43). Wang, Ekim ayında Yenan'a geldiğinde, Stalin'in emriyle, dar deneyciliği ve Marksizm-Leninizm konusundaki cehaleti nedeniyle Mao'nun ideolojik olarak güçlendirilmesi talimatını iletmiştir (Benton, 1975, s. 77; Short, 2007, s.332).

Mao'nun deneyselelikle suçlanması, Stalin'in Çin'in gerçeklerine ne kadar uzak olduğunu, mücadeleye yön veren toplumsal çelişkileri ihmal ettiğini gösterir. Örgütü masa başından veya ülke dışından talimatlarla yönetmeye kalkanların, Çin'deki çelişkileri doğru saptayabilmeleri, mücadelenin gereklerini herhangi bir kitaptan çıkartabilmeleri mümkün değildir. Oysaki Mao, 1937'de, adeta Stalin'e ve Wang Ming'e bir yanıt olarak yazdığı "Çelişki Üzerine" başlıklı makalesinde, diyalektik düşüncesinin bir diğer kaynağı olan mücadele pratiğiyle, teori bağını net bir biçimde ortaya koymuştur. Bu pratiği belirleyen ise, daha sonra Mao'nun "iradecilik" ile suçlanmasında etkili olduğu reddedilemeyecek olan "devrimci durum"dur (Schram, 1986, ss. 773-775).

Gerçek toplumsal çelişkiler yerine karizmatik önderin tesiriyle, bir nevi suni sancı vererek doğum beklemek gibi bir mantıkla, olağan durumdan çıkılarak dışsal müdahaleyle yaratılan kaos bir ifrattır ve doğuma değil düşüğe neden olur. Neticede diyalektik işler ve bu ifratın sonucu tefrittir.

Devrimci dönem, kitlelerin fail olarak tarih sahnesine çıktıkları nadir zamanlardır. Devrim, bütün şartların olgunlaştığı tarihsel bir momentte, insani eylemin doğru müdahalesiyle başarılabileceği gibi yapılan hatalar neticesinde başarısız da olabilir. Bu moment eski toplumsal yapının çözüldüğü; üretici güçlerin gelişiminin önünü açacak ve eski toplumsal düzenin kalıntılarını zor gücüyle temizleyerek yeni bir

toplumsal işbölümünü örgütleyecek güçlerin örgütlü varlığının söz konusu olduğu bir duruma karşılık gelir. İşte bu sırada insan iradesi hiç olmadığı kadar tarihte önem arz eder. Bu nedenle devrim yapmış toplumların liderleri, temelde yapısalcı bakışa sahip olsalar bile, insan iradesine ve dolayısıyla tarihte öznenin rolüne mutlaka atıf yaparlar.

Mao, "sürekli devrim teorisine ve iktidarın döne döne ele geçirilmesi stratejisine" inandığı için, "devrimci durum" 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonlanmamıştır. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde tartışıldığı üzere, Mao'nun "devrimci durum"u gerektiğinde çelişkileri keskinleştirmek suretiyle 5-10 yılda bir yaratmaya çalışması düşüncesinin en sorunlu yanını temsil eder. Gerçek toplumsal çelişkiler yerine karizmatik önderin tesiriyle, bir nevi suni sancı vererek doğum beklemek gibi bir mantıkla, olağan durumdan çıkılarak dışsal müdahaleyle yaratılan kaos bir ifrattır ve doğuma değil düşüğe neden olur. Neticede diyalektik işler ve bu ifratın sonucu tefrittir. Çin'de Mao sonrası siyasal durumun birkaç yıl içinde radikal bir şekilde değişimi bu durumu herhalde en iyi şekilde örnekler.

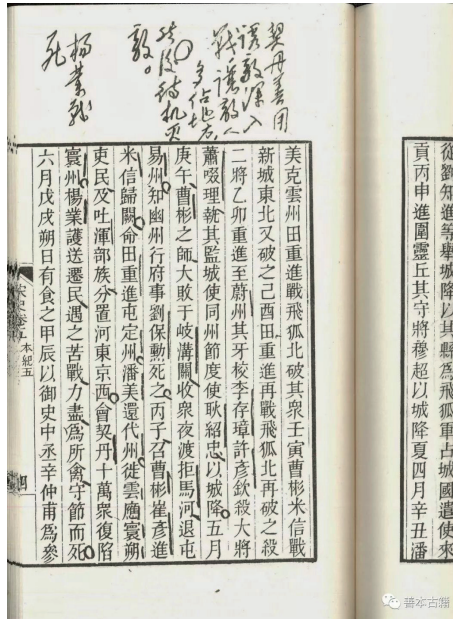
Mao'nun diyalektik düşüncesini belirleyen üç kaynak bu şekilde açıklanabilir. Yalnız Mao'nun, Stalin ile yaşadığı çatışmalarla beraber, bilhassa 1956'dan sonra Sovyetler Birliği ile ideolojik kopuş yaşamaya başlamasıyla, Çin klasiğine daha çok vurgu yapar olmuştur. Diyalektik materyalizmi, daha ziyade Çin bilginleri üzerinden konuşmaya başlamış ve Çin düşünce geleneğinde diyalektik olmadığını söyleyenleri eleştirmiştir. Bu eğilim Mao'nun çevresine de sirayet etmiştir. Son derece dikkat çekici iki örnek, bu saptamanın desteklenmesi için açıklayıcıdır. Nitekim 28 Haziran 1958'de "Askeri İşler

Komitesi Genişletilmiş Toplantısının Grup Başkanları Açık Oturumu'nda yaptığı konuşmada Mao'nun sözleri çarpıcıdır:

Li Şih-min (Li Shi-min), Zao Zao (Cao Cao) ve diğerlerinin hepsi savaşmayı biliyorlardır. Çin'in geçmişi çok zengindir. Kay Feng (Kai Feng) yoldaş, Sun-Zu Ping-fa'da (Sun Tzu – Savaş Sanatı) Marksizm olmadığını söyledi; fakat kendisine bu kitabı okuyup okumadığını sorduğumuzda cevap veremedi. Onu okumadan böyle kesin yargılarda bulunmanın yanlışlığı açıktır. (Komutan Lin (Lin Biao) söze karıştı: "Sun-Zu Ping-fa'da hem materyalizm, hem de diyalektik vardır" (Mao, 2000, s. 95):

18 Ağustos 1964'te felsefe üzerine yaptığı bir konuşmada, partili aydınlara "ben yerli filozofum, sizler yabancı filozoflarsınız" demiştir

(Mao, 2000, s. 327). Bu konuşmasında Lenin'in maddenin sonsuz bölünümü ve yok olmaması konusundaki düşüncelerinin, Zhuangzi'de aynen var olduğunu açıklamıştır. Zhuangzi'nin metinleri incelendiğinde, Mao'nun madde, düzen ve özellikle kaos hakkındaki düşüncelerinde Zhuangzi'den yararlandığı görülür (Tian, 2002, s. 23; Zhuangzi, 2024). "Kötü şeyler iyi şeylere dönüşürülebilir mi" sorusunu soran Mao, halk içindeki çelişkiler üzerine konuşurken, dogmatik bakışları tekrar eleştirir ve Laozi'nin "talihsizliğin içinde talih, talihin içinde de talihsizlik vardır" sözü ile diyalektik bir açılım sunar (Mao, 1993, s. 453). Konfüçyüsçülüğün rakip okulu olarak görülen Mohizmin kurucusu Mozi'den ise Mao, "Çin'in Heraklitos'u" olarak bahseder ve onu "antik diyalektik materyalizmin büyük ustası olarak selamlar" (Tian, 2002, s. 23).

Mao Zedung'un Çin'in yaklaşık dört bin yıllık tarihini kapsayan Yirmi Dört Tarih üzerindeki el yazısı notları ve işaretlemeleri. Mao, eseri tarihsel deneyimlerden güncel siyasal ve toplumsal sorunlara ilişkin dersler çıkarmak amacıyla 24 yıl boyunca sistematik biçimde incelemiştir (Fotoğraf: Sohu, 2019).

Buna rağmen Mao, Laozi gibi hayatı çekilmez kılacak aşırılıklardan sıyrılıp orta yolcu olmak ya da Zhuangzi gibi müdahalesizlik üzerine kurulu bir yaşam pratiğini kabul etmez. Oysaki diyalektik, her şeyin zıddıyla var olması ve nihayetinde şeylerin zıtlarına dönüşümü olarak ele alınırsa, Laozi ve Zhuangzi'nin varoluşun karşısında tekil varlığın, tümel ile olan ilişkisini çok dikkatli ele aldıkları ve doğada her şeyin olması gerektiği gibi olduğunu kavradıkları söylenebilir. Fakat Mao'nun ne Aydınlanmacı ilerlemeciliği ne de yaşadığı dönemde yüklendiği misyona bu diyalektik anlayışını tam olarak içselleştirmesini sağlamaz. İnsan iradesinin kişiyi kahraman yapacak kadar çelikleştiği zorlukların içinden geçen ve toplumun kahramanlara ihtiyaç duyduğu bir dönemin baş aktörü olan Mao, diyalektik sürecin izleyicisi olduğunu kabul etmez. Mao, seküler teolojisini şahsında ve şahsına münemiş kıldığı kitlelerde kat'i bir imanla savunmuş, bu yüzden de tarihi deneysel olarak kullanabileceği bir süreç olarak değerlendirmiştir. Bu sırada kaybolan hayatlar, Mao'nun büyük kozmik tasavvurunun yanında hiçbir öneme haiz değildir. Aslında "mutlak iyi"nin olmaya-çağını bilecek kadar diyalektik işleyişe hakim birinin, "daha iyi" yerine, çelişkileri hızlandırarak "daha da iyi"yi deneyimlemek için kaos ve düzen diyalektiği ile oynayabileceğini düşünmesi, ahir ömründeki hazin sonunu açıklar. Maliyetleri çok ağır denemelerden sonra, yumuşak bir geçiş için Hua Guofeng'e yerini bırakan Mao, elbette ufuktaki Deng Xiaoping'i görebilmektedir. Nitekim hayata teslim olmuş, realiteyi kabullenmiş Mao, tanrısal filozof kraldan derinlikli Çin âlimine dönüşerek macerasını tamamlamış ve klasik bilgiye borcunu ödemeye çalışmıştır.

Mao'da Diyalektiğin Temel İlkeleri

Mao'da diyalektiğin temeli "çelişki"dir. "Tez, anti-tez, sentez" üçlemesi üzerinden kurulan zıtların birliğini reddeder. Mao'da tez, antitez tarafından yenilir, böylece antitezin kendisi de bir tezdır ve kendi zıddını içinde barındırarak ona dönüşür. Yani iki zıtlığın çelişmesi bir üçüncü biçim yaratmaz: "Sentez nedir? İki zıddın, Guomindang ile Komünist Partisi'nin, kıta toprakları üzerinde nasıl sentez olduğunu hepimiz gördünüz. Sentez şu şekilde gerçekleşti: Orduları üstümüze geldiler ve biz onları yedik, lokma lokma yiyip bitirdik onları" (Mao, 2000, s. 325).

Mao'ya göre pratiğe, yani hayata odaklanmayan, ondan çıkarılmayan ve yine onda sınanmayan her düşünce birer söz oyunudur. Bu tespit önemlidir; en azından ciddi bir iktisat ve tarih bilgisi olmadan kişilerin felsefe üzerine tartışmaları hamakattır.

Hegel'de sentez meselesi daha ziyade ontolojik bir yaklaşımdır. Varlık (tez) – Yokluk (anti-tez) ve bunların arasındaki salınım olarak Oluş (Sentez) realitenin açıklanmasıdır. Aslında Hegel'de "yokluk" bizatihi bir durumdan ziyade, "Varlık" ve "Oluş" arasındaki ilişkiyi açıklamak için bir anahtar kavramdır. Varlık, tamamen tenzih edildiğinde, varoluş ile arasındaki bağ kopar. Tamamen teşbih edildiğinde ise Varlık, aşkınlığını yitirir (Hegel, 2014). Stalin'de, bilhassa F. Engels'in tesiriyle "tez-antitez-sentez" üçlemesinin, ontolojik bir meseleden ziyade

realitede çelişki ve ilerleme arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılması problemlidir. Burada, zıtların birliği, Hegel'in idealist felsefenden kopararak materyalist bir yeniden okumaya tabi tutulunca, kavramların ontolojik özü de sapmıştır (Stalin, 1989, ss. 20-21). Bu açıdan Mao'nun eleştirisi, Hegel'den ziyade Stalin'in Hegel'de tevarüs ettiği zıtların birliği üzerinedir.

Mao "Felsefe Meseleleri Üzerine Konuşma" olarak kayda geçmiş aynı metinde şu saptamada bulunur: "Felsefe ancak sınıf mücadelesi varsa var olabilir. Pratikten kopuk olarak epistemoloji tartışmak zaman kaybıdır" (Mao, 2000, s. 198). Mao'nun bu önermesi hemen şu soruları akla getirmektedir: Sınıfların olmadığı toplumlarda felsefe olmayacak mı? Felsefenin konusu sadece

epistemoloji midir? "Varlık" sorunu, herhalde kişinin varlığına ilişkin bilince eriştiği andan itibaren karşısına çıkar. Bunun için bırakalım sınıf mücadelesini, ikinci bir kişinin zarureti bile tartışmalıdır (İbn Tufeyl, 2021). Mao bir sonraki cümlede sadece "epistemoloji"den bahsetmiştir, böylece kastettiği şeyin bütünüyle felsefe olmadığı sonucu da çıkartılabilir. Mao'nun bu sözündeki "pratik" vurgusuyla, Parti içinde sürekli mücadele ettiği bilhassa Wang Ming'in lideri olduğu 28 Bolşevik'i, "dogmatikler" ve "aydınlar" olarak yerdiği anlaşılmaktadır. Mao'ya göre pratiğe, yani hayata odaklanmayan, ondan çıkarılmayan ve yine onda sınanmayan her düşünce birer söz oyunudur. Bu tespit önemlidir; en azından ciddi bir iktisat ve tarih bilgisi olmadan kişilerin felsefe üzerine tartışmaları hamakattır.

Mao Zedung'un Yan'an'da Yangjialing köylüleriyle üretim ve yaşam koşulları üzerine konuşması
(Fotoğraf: CPC News, 2025).

Materyalist diyalektik, dış nedenleri değişiminin koşulu, iç nedenleri ise değişiminin temeli olarak görür. Dış nedenler, iç nedenler sayesinde etki eder. Uygun bir sıcaklıkta yumurta civcive dönüşür. Ama bir taşı civciv yapabilecek bir sıcaklık yoktur, çünkü bu iki şey, aslında farklıdır (Mao, 2008, s. 89).

Mao'nun bu sözleri, onu salt iradeci olarak görenlere karşı yapısalcılığını da aşikâr eder. Nitekim Andrew G. Walder de Mao'yu bir iradeci olarak değerlendirenlere itiraz eder. Mao'nun alt-yapı ve üst-yapı değişimleri arasında karşılıklı bir denge kurmaya çalıştığını, ideolojik dönüşümlerin ancak üretim ilişkilerindeki değişimlerle uzun soluklu olabileceğine inandığını söyler (Walder, 1977). Walder'ın iddiasını destekler şekilde, Mao'nun kolektifleştirme ve komünleri kurma süreciyle ideolojik kampanyaları beraber yürüttüğü, Büyük Proleter Kültür Devrimi (BPKD) döneminde “Şangay Komünü” deneyine kısa süreli de olsa izin verdiğini görülebilir. Mao'da esas sorun, her iki yapıyı daha ileri bir seviyeye taşımak için çelişkileri keskinleştirmeye çalışması ve bunu yaparken ideolojik mücadeleyi ateşleyici olarak kullanmasıdır. Mao bu şekilde yeni bir diyalektik süreç kurgular. Şöyle ki, öncünün bilinçli kolektif eylemi maddi olanı daha hızla dönüştürürken, maddi olanın hızı da tekrardan genel kolektif bilinci geliştirecektir. Mao özellikle 1921-1949 döneminin pratiğine yaslanarak bunun yapılabilirliğine ikna olmuş olsa gerek. Oysaki savaş gibi zaten çelişkinin en üst seviyede olduğu, ihtiyaçların ancak radikal çözümlerle giderilebildiği dönemlerde bu hızda bir değişim mümkün olurken, hayatın olağan akışında, yani insanların çalışma ve düzene ihtiyaç duydukları dönemlerde ise bu tercih, ifrattır. Mao, 1921-1949 uzun dönemi boyunca çıkardığı ne-

ticelerden yola çıkarak, olağan dönemi de bir savaş dönemine çevirerek benzer sonuçlar elde edebileceğini düşünerek hata eder. Mao, devrim öncesinde bozkırın kuru otlarına bakarak bir kıvılcımla yangın çıkarabilmekteydi, oysa kitleler ne her zaman yanmaya hazırdır ne de her zaman aşırı ısınmış bir ortamdan memnun olurlar.

Mao, elbette Sovyetlerdeki durumun farkındadır ve bu nedenle ideolojik seferberliğe çok önem vermektedir. Ödül sisteminin ise kapitalist bir mantığa dayanarak, burjuva ideolojisinin kültürel ilişkilerini yeniden üretebileceğini düşünür.

Düzenli aralıklarla ‘yangın tutuşturmak’ gereklidir. Bunların sıklığı ne kadar olmalıdır? Yılda bir kere mi, yoksa üç yılda bir mi, hangisini yeğlersiniz? Bence aya göre hesaplanan artık yılda Şubat 29 çekmesinin her üç yılda bir ve beş yılda da iki kez görülmesi gibi, her beş yıllık plan döneminde bunu iki kere yapmalıyız (9 Temmuz 1957) (Mao, 1993, s. 498). Mao'nun bu sözleri yukarıdaki savımızı tamamen desteklemektedir.

Bir yönüyle de ideolojik hareket, kitlelerin ekonomik kalkınma projelerine fedakârca destek vermesinin bir yolu olarak görülebilir. Dış kredilere başvurmadan, çok yüksek tasarruflarla büyük yatırımları yapmak için toplumsal rızayı üretmek elbette zorunludur. Nitekim ideolojik kampanyalar toplumsal rızanın üretimi için son derece önemlidir. Fakat esas sorun “ne

18 Ağustos 1966'da Mao Zedung, Tiananmen Kulesi'nde Kızıl Muhafızları ve devrimci öğretmen ve öğrenci temsilcilerini kabul ederken (Fotoğraf: Mao Zedong Database [毛泽东博览], 1966).

kadar sürdürülebilir” olduğudur. Eksik tüketim, yüksek tasarruf ve yoğun emek kullanımı; onlarca yıl sadece ideolojik kampanyalarla sürdürülemez. Nihayetinde bu kampanyaların da iyi yetişmiş bürokrat, teknokrat ve aydınlar üzerinde yıkıcı etkileri bir başka maliyettir. Sovyetler Birliği, Stalin döneminde eksik tüketim, yüksek tasarruf ve yoğun emek üzerine oturan kalkınma hamlelerinde ideolojik seferberliği ihmal etti. Bunun neticesi, üretici kitlelerin rejimden uzaklaşması, duyarsızlaşması ve Batı tüketimine karşı bir hayranlık oldu. Herhalde Sovyet döneminden sonra Rusya'nın bir türlü sanayileşmede ileri adımlar atamamasında, toplumun aşırı örselenmişliğinin de payı vardır. Mao, elbette Sovyetlerdeki durumun farkındadır ve bu nedenle

ideolojik seferberliğe çok önem vermektedir. Ödül sisteminin ise kapitalist bir mantığa dayanarak, burjuva ideolojisinin kültürel ilişkilerini yeniden üretebileceğini düşünür (Mao, 2000, ss. 201-204). Esasen ortada bir açmaz vardır, merkezi planlamanın verimliliği sağlayamadığı koşullarda kalkınmanın hızını büyük fedakârlıklarla yükseltmek, sosyalizmde ısrar etmenin bir maliyettir. Nitekim Deng, arz ve talep ilişkisini piyasanın belirleyiciliğine bırakarak ve ödül mekanizmasını esas motivasyon kaynağı olarak belirlemiş; ideolojik seferberliğe gerek bırakmayacak bir verimlilik çözümü getirmiştir. Elbette bunun sonucu da kitlelerin siyaset dışına sürülmesi, gelir dağılımı adaletsizliği ve işçi sınıfının güç kaybıdır.

Yukarıda tartışıldığı üzere, yüksek tasarruflu büyümenin başarılması ve üretim ilişkilerine uygun olarak kültürel yapıya müdahalelerde bulunulması belli bir yere kadar savunulabilir. Yalnız esas sorun olan, Mao'nun tanrısal bir fiğüre bürünerek diyalektik süreci yönetebileceğini düşünmesidir. Bunun da herhalde en uç örneklerinden biri "İleriye Doğru Büyük Atılım" (İDBA) ismini taşıyan, realist olmaktan uzak hızlı kalkınma kampanyası sırasında yaşanmıştır:

Bundan başka dört zararlı hayvanı ortadan kaldırma ve temizliğe dikkat etme meselesi vardır. Dört zararlı hayvanın, yani farelerin, serçelerin, sineklerin ve sivrisineklerin ortadan kaldırılmasına çok önem veriyorum. (...) Çin faresiz, serçesiz, sineksiz ve sivrisineksiz bir ülke haline gelmelidir (9 Ekim 1957)" (Mao, 1993, s. 532).

Bu sözlerle dört zararlı hayvana karşı bütün ülke çapında büyük bir kampanya başlatmıştır. Kısa bir süre sonra ise Mao "Dört bin yıl boyunca Konfüçyüs de dâhil hiç kimse dört afetin kökünün kurutulmasıyla ilgilenmedi (28 Ocak 1958)" (Mao, 2000, s. 47) diyerek ne kadar özel ve tarihsel önemde bir iş yaptıklarını vurgulamış olur. Öncelikle Konfüçyüs dâhil geleneksel Çin düşünürleri içinde hiç kimsenin böyle bir çaba içine girmemesi en doğalıdır. Antik dünyada hiç kimse, modernlerin yaptığı şekilde doğayı nesneleştirmez, teknolojik gelişmişlik de buna izin vermez.

Doğanın diyalektiği ile bu şekilde oynamanın sonu Çin için felaket olmuştur. Özellikle serçelerin, bugünden bakıldığında bir Haçlı Seferi sarhoşluğu ile hareket eden ÇKP'liler ve kitlelerce katledilmesi, ekinlere çok büyük zarar veren böcek popülasyonda patlamaya neden olmuş, tarımsal verimlilik adeta çakılmıştır. Yalnız bu

olay üzerine, Mao diyalektik Tanrısı rolünden vazgeçmemiş, sadece serçelerle tahtakurularının yerini değiştirerek, serçelere iade-i itibarda bulunmuştur. Hatta İDBA'daki başarısızlığının, BPKD sürecinde bir şekilde rövanşist histerisini kışkırttığı ve çelişkileri yönetme deneyini en yüksek seviyeye çıkardığı söylenebilir.

Mao'nun önderliğinde ÇKP, beklentileri aşan bir başarıyla 1949 Devrimi'ni gerçekleştirmiştir. Daha siyasal sistemi yerli yerine oturtmaya çalışırken ülke Kore Savaşı'na dâhil olmuş ve savaşta ABD, Çin sınırlarından uzağa, 38. Paralele kadar püskürtülmüştür. Sonraki yedi yılda, Çin'in kalkınması açısından büyük yol kat edilmiştir. Tüm bu zorlukları göğüsleyebilen yüksek irade ve stratejik yetkinliğin zamanla Mao'da bir Tanrı kompleksine yol açmış olduğu da söylenebilir. Nitekim Deng Xiaoping de sayısız kez bu duruma işaret etmiştir (Deng, 1994, 1995a, 1995b; Pu, 2015).

Mao'nun ideolojik seferberlik ile üretici güçleri geliştirme ve kültürel yapıyı dönüştürme arasında kurduğu ilişkinin yürütülebilmesi için yapması gereken çelişkileri keskinleştirmektir. Mao çelişkileri şu şekilde ele alır:

Her şeyin içinde yeni ve eski yönleri arasında bir çelişki bulunur ve bu durum inişler ve çıkışlarla dolu bir dizi mücadeleye neden olur. Bu mücadelelerin sonucunda, eski yön önemli olmaktan önemsizliğe doğru değişir ve yavaş yavaş ölüp giderken, yeni yön, küçük ve önemsiz olmaktan büyük ve önemli olmaya doğru değişir ve üstün duruma yükselir. Ve yeni yön eski yön üzerinde üstün bir duruma geldiği anda, eski şey nitel olarak değişip yeni bir şey olur. Böylece, bir şeyin niteliğinin, esas olarak çelişkinin başat yönü, yani çelişkinin üstünlük kazanan yönü tarafından belirlendiği görülebilir. Üstünlük ka-

Büyük İleri Atılım sırasında kitlesel emek seferberliği: Hubei, Jingmen'de toprak taşımak üzere duba köprüsü inşası, 1958 (Fotoğraf Chen Feng tarafından sağlanmıştır/ China Photographers Association, 2021).

zanan başat yön değiştiği zaman, şeyin niteliği de buna uygun olarak değişir. (Mao, 2008, s. 110).

Mao dikkat edilirse aynı paragraf içinde hem eskinin ölümünden hem de nitelik olarak değişerek yeni bir şey olmasından bahseder. Bir şeyin nitelik olarak değişimini onun ölümü olarak ele almak oldukça sorunludur. Maddenin çevriminde böyle olmadığı rahatlıkla izlenebilir. Sosyal alanda da bir şeyler temelde ölmezler, öldüğü sanılan şeyler, biçimlerde aslında yeniden üretilirler. Modern siyaset literatürünün başat kavramları olan güçler ayrılığı, demokrasi, güçler birliği v.s. gibi birçok kavramın modern öncesi dönemin siyasal-kurumsal yapılarından modern dünyaya sirayet ederek, yeniden üretildiklerini görebiliriz. Mao'da bir diğer sorun,

bütün “ilerlemeci” ideolojilerin temsilcilerinde görülen, yeni duruma eski duruma göre metafizik bir iyi yükleyen bakışıdır. Oysaki hayat sadece devam etmektedir ve bir şeyler sürekli olarak devreder. Mao, “Çuang-zu'nun (Zhuangzi) yaklaşımını doğru buluyorum. Karısı öldüğünde tef çalıp şarkı söylemişti. İnsanlar öldüğünde diyalektiğin zaferini kutlamak, eskinin yıkılışını kutlamak için şöenler yapılmalıdır” der (Mao, 2000, s. 329). Burada eskinin gidip yeninin gelmesi değil, yaşamın devridir kutlanan. Bu mekanik bir eski ile yeninin yer değiştirmesi değildir. Kadim dünya, ölümü bir son, doğumu ise başlangıç olarak görmez, her ikisi de oluş sürecinin bir parçasıdır. Nitekim bu bakış açısı Tao inancının da en önemli düsturlarındandır (Zhuangzi, 2024, ss. 59-62).

Mao, pratikte çelişki ya da çözülecek ideolojik savaşım yoksa partinin yaşamının sona ereceğini vurgular ve” Çelişkileri ele alırken de “bizimle düşman arasındaki çelişkiler” ve “halkın içindeki çelişkiler” ayırımına dikkat eder (Mao, 2008, ss. 98, 121-124). Bir başka deyişle çelişki (paradoks) ile uzlaşmaz çelişki (antagonistik çelişki-contradiction) arasındaki farkı siyaseten somutlaştırır. Mao’nun uzun yıllar boyunca izlediği “cephe” politikaları, çelişkinin bu iki yönüne yaslanmıştır. “Uzlaşmaz çelişki” içinde bulunduğu güçlere karşı, aralarında çelişkiler olmakla birlikte, baş çelişki konusunda uzlaşan güçler ittifak yapabilmişlerdir. Mao teoride son derece isabetli saptamalar yapmakla, pratikte de bu isabete uygun “cephe” siyaseti izlemiştir. Fakat “cephe” anlayışının önemsenmediği, buna karşı çeşitli kliklere ya da yönelimlere yönelik ideolojik kampanyaların söz konusu olduğu dönemlerde, çelişkinin mahiyeti hızlıca ve tutarlı olmaktan uzak bir biçimde değişmiştir. Özellikle “yüz çiçek” kampanyası sırasında, Mao’nun kendilerine yaptığı çağırısı, halk içindeki çelişkiler kapsamında sanan aydınlar, sonrasında büyük bedeller ödemişlerdir. ÇKP ise, 1978 sonrasında, Parti ile aralarındaki “uzlaşmaz çelişkiler” nedeniyle acılar çekmiş insanlara, zaman içinde makamlarını ve itibarlarını iade etmeye çalışmıştır. Mao’nun siyasi muarızlarına karşı, kimi zaman çelişkinin yönünü keyfi biçimde tespit ettiği bir vakadır. Elbette, “Yeni Demokrasi” döneminde milli burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki çelişkinin mahiyetinin, sosyalist dönemde de aynı kalması gerektiğini iddia edilemez. Marksistler, üretim ilişkilerinin değişimiyle siyasal mücadele arasında yeni ilişkileri tespit etmek zorundadır. Keyfiyet, Mao’nun diyalektik Tanrısı rolüne büründüğü zamanlarda, insan hayatı ve onurunun değeri konusundaki aldırışsız tavırla bütünleşen tasfiyeci tutumunu, çelişkinin yönünü tespit üzerinden gerekçelendirmesinde takip edilebilir.

Mao “bir şey son haddine vardığında karşıtına dönüşür” tespitini yapar (Mao, 1993, s. 356). Gerçekten de savaş son haddine vardığında barışa doğru dönüşmeye başlar. En uzun gün aynı zamanda en kısa güne doğru gidişin başlangıcını temsil eder. Hayatın içinden örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mao’nun Stalin’den farklı olarak, siyasal muarızlarını ajan olan görmekten ziyade, siyasal-örgütsel yapının içinde potansiyel olarak var olan çelişkilerin, karşı-devrimci güçleri bizatihi kendi bünyesinden çıkaracağını görür. Bu nedenle karşı-devrime sürekli devrim ile yanıt vererek, çelişkinin yönünü de tayin etmek ister.

Mao, “bir şey aşırıya ulaştığında, tam tersine dönüşür” şeklinde ünlü bir söz söylemiştir (Mao, 1993, s. 356). Nitekim savaş, en uç sınırlarına ulaştığında barışa dönüşmeye başlar. En uzun gün, aynı zamanda en kısa güne doğru ilerlemenin başlangıcını da işaret eder. Günlük yaşamda bu tür örnekleri kolayca bulmak mümkündür. Stalin’in aksine Mao, siyasi muhalifleri genellikle yabancı ajanlar olarak görmezdi. Aksine, siyasi ve örgütsel yapıların kendisinde var olan çelişkilerin, içeriden karşıdevrimci eğilimler doğurabileceğine inanırdı.

Stalin’in karşıtların bir aradalığını, karşıtların birbirine dönüşmemesi olarak ele almasını eleştirirken Mao’nun diyalektiği, kadim diyalektik anlayışına

Mao Zedung ve Josef Stalin, Stalin'in 70'inci doğum yıldönümü dolayısıyla Bolşoy Tiyatrosu'nda düzenlenen törende, Moskova, 21 Aralık 1949
(Fotoğraf: Russian State Central Museum of Cinema and Photography [ЛСДФ], 2021).

çok daya uygun düşer. Mao, savaş ve barış örneği veren Stalin'e karşı, "...eğer savaş, barış zamanında için için kaynamasa, nasıl olur da birden bire patlak verir? Eğer barış, savaş sırasında için için gelişmese, nasıl olur da birden bir olgu haline gelebilir?" diye sormaktadır (Mao, 1993, s. 400). Stalin'in ideolojik mücadele ve kitle hareketlerine kapıyı kapatıp, her şeyi polisiye önlemlerle ve devlet gücüyle ezmesinin nedenlerinden biri de bu anlayışıdır. Stalin için dön devrimci olan biri bugün kendisine karşı çıkıyorsa, en azından nesnel olarak ajandır. En fazla geçmiş dosyaları açarak onun eskiden de bir karşı devrimci-ajan olduğunu kanıtlamaya çalışır. Eğer Mao sadece bu tespitte kalsa ve siyasal-ideolojik mücadeleyi şeylerin kendi hareketine uygun olarak yerine getirirse herhalde çok tutarlı olurdu. Kozmik düzen açısından bir örnekle konuyu izah etmek daha kolay olabilir. Dünyanın daha hızlı veya daha yavaş dönmesi, dün-

yadaki canlılığı oluşturan temel çelişkileri toptan değiştirip canlı yaşamı yok edebilir. Oysaki onun hareketini sağlayan tüm çelişkiler, aynı zamanda onun şu anki kıvamını da belirler. Mao'nun en büyük sorunu, çelişkilere iradesiyle yön verebileceği, hızını ve şiddetini tayin edebileceğine olan "yaratıcı-modern teolojik" iddiasıdır.

Mao'nun yapı ve fail üzerine temellenen düşünceleri de diyalektik bakışının önemli bir vechesidir. Bu yönüyle de Stalin'in temsil ettiği mekanik diyalektik anlayıştan ayrılır, Hegelci diyalektik ile buluşur. Mao, "SSCB'de Sosyalizmin İktisadi Sorunları Üzerine" başlıklı yazısında Stalin'i "sadece teknoloji ve teknik kadroya vurgu yaptı. Teknoloji ve kadrodan başka bir şey istemedi; ne siyaset var ne kitleler. Bu da tek ayaküstünde yürümektir. Ayrıca sanayide hafif sanayiye değil de ağır sanayiye önem verirken de tek ayaküstünde yürüyorlar" sözleriyle eleştirir (Mao, 2000, s. 97).

Mao'nun, Stalin'e yönelik "teknik kadro" üzerinden yaptığı eleştirisi, J. H. Kautsky'nin devrimci siyasal elitlerle bürokratik siyasal elitler arasındaki fark ve çatışmaya yönelik vurguları üzerinden teorik olarak temellendirilebilir. Mao'nun, 1949 sonrası en büyük rahatsızlıklarından biri, savaş ve mücadele döneminin devrimci elitlerinin yerini, bürokratik-teknokratik elitlerin alması, gücün bu grup içinde toplanmasıdır. Nitekim Kautsky de devrim sonrası sanayileşme ve kalkınma çabaları içinde parti içinden ve dışarıdan sivrilen yeni bürokrat-teknokratların ilerlemeliğiyle, devrimci elitlerin ilerlemeyi sadece üretici güçlerin gelişmesiyle sınırlamayan, ideolojik-kültürel dönüşümü de beraberinde zaruri gören siyasal idealizmlerinin çatıştığını vurgular. Bürokrat-teknokrat elitlere göre, kalkınmaya odaklanmak öncelikli hedefken ve bunun önü açılmışken, devrimci idealizmin yön verdiği yeni siyasal hedefler ve bu uğurda kitlelerin mobilizasyonu, verimsiz tercihlerdir. Bu tavrı büyük bir tehdit olarak algılayan devrimciler ise, yeni kuşaklara geçmişin devrimci romantizmi ve patetik-püriten değerler üzerinden ilham veremeye çalışırlar. BPKD döneminde Mao'nun 1937-1949 Yen'an ruhunu nasıl yeniden canlandırmaya çalıştığı dikkat çekicidir. Mao BPKD'nin en ateşli döneminde, Sun Yat-Sen elbisesini çıkarmış ve Yen'an dönemindeki ÇHKO üniformasını tekrar giymiş ve onu bütün Kızıl Muhafızlar da izlemiştir (Kautsky, 1969, ss. 441-451).

Mao'nun Hegelyen Marksist diyalektiği, üst yapıya vurgularıyla beraber kitle çizgisi savunusunun da felsefi zeminidir. Fakat Mao, en başta bir eylem adamı olarak, felsefi görüşü üzerine siyasal hareket tarzını kurmamış, zorlu pratik sınamaların neticesinde bu görüşünü geliştirmiş ve daha sonra konuşmalarında felsefi bir zemin olarak kullanmıştır. Nitekim Stalin'in üst yapı ve kitleler (fail) ile ilgili düşüncelerini eleştirirken de siyaset ve siyasal hareket arasında kurduğu ilişki, onun diyalektik düşüncesiyle uyumludur. Mao,

Stalin'in "tek ayak üstünde" yürümesiyle, onun sadece üretici güçlerin gelişimiyle ilgilenen, bu yüzden de alt yapı ve üst yapı arasındaki diyalektik ilişkiyi ihmal eden yapısalcılığı eleştirir. Bu ihmaller, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP), bürokratik-teknokratik elitin kontrolü altına girmesinde ve Sovyetler Birliği'nin devasa bir bürokratik devlet aygıtına dönüşmesinde etkili olmuştur. Nitekim Mao tarafından şiddetle eleştirilen SBKP 1956 Kongresi'nin delege yapısı, Stalin döneminin mirasıdır. 1335 delegenin 643'ü, neredeyse toplam delegenin %50'si direk parti bürokratlarıdır. 1335 delegenin 758'i yükseköğretim, 116'sı tamamlanmamış yükseköğretim, 169'u ise orta öğretim mezunudur. Sovyetlerde işçi ve köylülerin orta öğretim derecesine sahip olduğu göz önüne alınırsa, işçiler toplam delege sayısının %10'u kadar bile temsil edilmemektedir. Geriye kalanlar, parti ve devlet bürokrasisinin parçasıdır (Kulski, 1956, s. 160).

1991 sonrası Sovyetlere gelen yabancı gıda ve giyim mağazaları önündeki kuyruklar, bastırılan tüketimin daha sonra üretimden uzaklaşan nesillerdeki aşırılığını gözler önüne serer. Yalnız, Mao'nun bu eleştirisine rağmen, Çin'in de hafif sanayi yatırımlarında oldukça zayıf olduğu, kaynakların daha ziyade ağır sanayiye aktarılmaya çalışıldığı görülür (Kubo, 2019, s. 148).

Stalin'in ve daha sonra devam eden bir anlayışla Sovyet siyasal elitlerinin, hafif sanayiye önem vermemelerinin nedenlerinden biri de kitle çizgisi iz-

lememeleridir. Çünkü hafif sanayi, temelde tüketim malları üretimine dayanır. Böylece, Sovyet emekçileri, tasarruf nedeniyle el konan artı-değerlerinin ve fedakâr çalışmalarının karşılığında her zaman eksik tüketimin sıkıntısını çekmişlerdir. 1991 sonrası Sovyetlere gelen yabancı gıda ve giyim mağazaları önündeki kuyruklar, bastırılan tüketimin daha sonra üretimden uzaklaşan nesillerdeki aşırılığını gözler önüne serer. Yalnız, Mao'nun bu eleştirisine rağmen, Çin'in de hafif sanayi yatırımlarında oldukça zayıf olduğu, kaynakların daha ziyade ağır sanayiye aktarılmaya çalışıldığı görülür (Kubo, 2019, s. 148). Mao'nun kitle mobilizasyonu ve siyasal propagandaya çok ağırlık vermesinde bu durumun da etkili olduğu söylenebilir.

Stalin'in kitabı başından sonuna dek üst yapı hakkında hiçbir şey söylemiyor. İnsanlarla ilgili değil, insanları değil eşyaları dikkate alıyor. (...) Onlar teknolojinin, kadroların, her şeyi belirlediğine inanıyorlar; hiç "Kızıl'dan değil hep "uzman'dan, hiç "kitleler'den değil hep "kadrolar'dan söz ediyorlar. (...) Üst yapı ya da politikadan değil, sadece üretim ilişkilerinden söz ediyorlar. Bir komünist hareket olmadan komünizme ulaşılmaz (Mao, 2000, ss. 103-104).

Mao'nun siyaset açısından ufuk açıcı vasfı, onun kimi zaman doğrudan demokrasi denemelerine dahi izin veren "kitlelerden kitlelere" çizgisidir. "Kitlelerden kitlelere" çizgisi, mücadeleciler bir süreçtir, gerektiğinde "kitlelere karşı kitleler" çelişkinin bir diğer taraftaki öznesi olur. Bu yüzden Wang Hui, "kitle çizgisi ve kitle siyaseti siyasi canlılığın kaynağıdır, sağ kanattaki halk dalkavukluğuna direnmenin temelidir" derken son derece önemli bir saptamada bulunur (Wang, 2015, s. 201). Mao'nun kitle çizgisinin dayanağı olan demokratik diktatörlüğü "çok geniş bir siyasal bütünlleştirme ve temsil kapasitesi olarak" demokratik, "bu siyasi bütünlleşme dışlayıcı ve şiddet yüklü olduğundan" diktatörlüktür (Wang, 2015, s. 50).

Mao'nun kitle çizgisi, aynı zamanda "sınıf mücade-

lesinin sınıfı öncelenmesi"ne bir örnektir. Özellikle Yenan döneminde uygulanan halk savaşı yöntemi, mücadeleye katılan kitlelerden siyasal anlamda bir sınıf yaratmıştır (Wang, 2015, s. 161). Bu pratiğe yaslanan Mao'nun "bir komünist hareket olmadan komünizme ulaşılmaz" saptaması, komünist toplumun da "halk içindeki çelişkileri" çözerek ve "düşmanla olan ilişkiler"de onunla hesaplaşarak bir toplumsal formasyon olarak zuhur edeceğini söyler. Bu manada ünlü Hegelyen Marksist E. P. Thompson'ın İngiliz işçi sınıfından bahsederken "emergence" (ortaya çıkış) değil de "making" (yapım, kendini yapma, oluşum) kavramını kullanır. Sınıfı tarihsel bir fenomen olarak görüp, sınıfın mücadele içinde teşekkülünü vurgulamasıyla Mao'nun "sınıf ve sınıf hareketi" anlayışına benzer epistemolojik temele sahiptir (Thompson, 2015, ss. 39-40). Mao'da "making", sınıf mücadelesinin ve komünist hareketin kendisidir.

Çin'de kitle çizgisi, tüm radikal akımları ve türlü örgütleriyle BPKD döneminde zirvede olmuştur. Elbette BPKD'nin tek amacı kitle hareketi üzerinden yeni siyasal açılımlar yapmak ve kültürel dönüşümü hızlandırmak değildir. Bununla birlikte BPKD, resmi kurumsal vesayet altındaki siyaseti, belli ölçüde bu vesayet sınırlarının dışına çıkararak, onun sadece düzeni çağıran yönüyle değil kaotik bir ortamda, öngörülmüş biçimlerin dışında var olmasının imkânlarını gündeme taşıyan fakat bu amacında başarısız olmuş bir harekettir. Yine de Fransâda 1968 Hareketi içinde Maocu grupların yanında yer almış Alain Badiou, A. Rimbaud'dan mülhem "oradaydım, hâlâ oradayım" demektedir (Badiou, 2009, s. 87; 2020, s. 43). Çünkü Badiou "Kültür Devrimi'nin parti-devlete hâlâ içsel olan son belirleyici sekans olduğunu" düşünmektedir (Badiou, 2009, s. 88; 2020, s. 44). Badiou'nun "olay" merkezli yeni bir siyaset anlayışı veya siyasetin yeniden anlamlandırılması için başarısız da olsa, değerlendirilip yararlanılabilecek en önemli "olay" olarak BPKD'yi görür.

Sonuç

Bu çalışmada Mao Zedung'un diyalektik anlayışı, klasik Sovyet Marksizmiyle arasındaki farklılıklar, Çin'in geleneksel tongbian felsefesiyle olan ilişkisi ve ekonomik determinizme karşı Hegelyen Marksizm ile bağı dikkate alınarak incelenmiştir.

Çalışmanın temel bulgularından biri, Mao'nun diyalektiğinin yalnızca üretici güçler ve ekonomik altyapı merkezli bir tarih anlayışına dayanmadığı; siyaset, kültür, ideoloji ve kitle hareketlerini toplumsal dönüşümün asli unsurları olarak değerlendirdiğidir. Bu açıdan, Mao'nun "çelişki", "pratik" ve "kitle çizgisi" kavramları etrafında geliştirdiği yaklaşım, toplumsal dönüşümü yalnızca ekonomik gelişmenin sonucu olarak değil, siyasal mücadele ve ideolojik seferberlik süreçlerinin ürünü olarak değerlendirmektedir. Bu yönüyle Mao'nun düşüncesi, Stalin döneminde kurumsallaşan mekanik materyalist ve teknokratik-bürokratik sosyalizm anlayışına önemli eleştiriler yöneltmektedir.

Bu bağlamda Mao'nun Stalin eleştirileri, üretici güçler ile üstyapı arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasına yöneliktir. Mao'ya göre sosyalizmin devamlılığı, teknik uzmanlaşma ve bürokratik yönetimle değil, kitlelerin sınıf mücadelesinde aktif özne olarak var olmasıyla mümkündür. Büyük Proleter Kültür Devrimi bu anlayışın en radikal uygulaması olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bu deneyim siyasal hedefleri bakımından başarılı kabul edilmese de, parti-devlet yapısının sınırlarını tartışmaya açması ve siyasal öznenin yeniden üretilmesi bakımından özgün bir tarihsel deneyim niteliği taşımaktadır.

Mao'nun diyalektiğinin en sorunlu yönü ise, toplumsal çelişkileri kışkırtarak, tarihin ileriye doğru akışını hızlandırabileceğine yönelik inancıdır. Bu inanç, Mao'nun siyasal teolojisinin kurucu ögesidir. Bu siyasal teolojinin, Batı'nın Aydınlan-

macı ve inşacı düşünceleriyle, Marksizmin "ilerleme"ye duyduğu inancın radikal bir yorumu olduğu söylenebilir. Bu yorumun pekişmesinde, Mao'nun, Çin tarihinin en kaotik dönemlerinden birinde, devrimci mücadelenin önderi olarak sivrilmesinin ve kaosun devrimci potansiyeli harekete geçirmek açısından sağladığı imkânları gözleyebilmesinin önemli bir payı olmuştur. Fakat bu bakış açısı, Mao'nun diyalektik düşüncesinin bir diğer kaynağı olan tongbian felsefesini, en azından BPKD'nin son dönemine kadar, tam manasıyla içselleştirmesini engellemiştir.

Mao'nun diyalektik yaklaşımının şekillenmesinde Çin düşünce geleneğinin, özellikle değişim, karışıklık ve dönüşüm merkezli kavrayışlarının etkili olduğu görülmektedir. Ancak bu etki, Marksizmin reddi değil, Çin toplumsal gerçekliği içinde yeniden yorumlanması anlamına gelmektedir. Mao, her ne kadar geleneksel Çin diyalektik düşüncesinin en önemli ilkelerini, siyasal teolojisi uğruna feda etmiş olsa da modernist aydınların çok güçlü olduğu bu dönemde, Çin'in tarihsel-kültürel mirasıyla düşünsel bağlarını koruması son derece önemlidir. Mao'nun Çin düşünce geleneğiyle kurduğu bu bağ, günümüzde gelişimi ve tartışması sürdürülen "Çine özgü sosyalizm" deneyimi açısından önemli bir teorik mirastır.

Sonuç olarak Mao'nun diyalektiği, Marksist düşünce içinde ekonomik determinizme karşı geliştirilen en kapsamlı teorik ve siyasal müdahalelerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Mao'nun düşüncesi yalnızca Çin devriminin değil, modern siyaset teorisinde özne, toplumsal dönüşüm ve siyasal katılım tartışmalarının da önemli referanslarından biri olmayı sürdürmektedir. Özellikle Xi Jinping'in, yolsuzluk ve toplumsal-kültürel çürümeye karşı başlattığı kampanyanın başarısı açısından, dikkatle incelenmesi ve yeniden değerlendirilmesi önemli katkılar sağlayabilir. 🌸

Kaynakça

- Badiou, A. (2009). *Komünist hipotez* (O. Bülbül, Çev.). En-core.
- Badiou, A. (2020). *Petrograd'dan Şangay'a: 20. yüzyılın iki devrimi* (M. Erşen, Çev.). Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Benton, G. (1975). The "Second Wang Ming Line" (1935–38). *The China Quarterly*, 61, 61–94. <https://doi.org/10.1017/S0305741000006780>
- Deng, X. (1994). *Selected works of Deng Xiaoping: Vol. 3 (1982-1992)* (The Bureau for Compilation and Translation of Works of Marx, Engels, Lenin and Stalin Under the Central Committee of Communist Party of China, Çev.). Foreign Languages Press.
- Deng, X. (1995a). *Selected works of Deng Xiaoping: Vol. 1 (1938-1965)* (The Bureau for Compilation and Translation of Works of Marx, Engels, Lenin and Stalin Under the Central Committee of Communist Party of China, Çev.). Foreign Languages Press.
- Deng, X. (1995b). *Selected works of Deng Xiaoping: Vol. 2 (1975-1982)* (The Bureau for Compilation and Translation of Works of Marx, Engels, Lenin and Stalin Under the Central Committee of Communist Party of China, Çev.). Foreign Languages Press.
- Dirlik, A. (1989). *The origins of Chinese communism*. Oxford University Press.
- Fung, E. S. K. (2010). *The intellectual foundations of Chinese modernity: Cultural and political thought in the Republican era*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511730139>
- Hegel, G. W. F. (2014). *Mantık bilimi / Büyük mantık* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları.
- Huhe, N., Chen, J., & Chen, Y. (2022). Flies, tigers, and the leviathan: Anti-corruption campaigns and popular political support in China. *Japanese Journal of Political Science*, 23(3), 193–208. <https://doi.org/10.1017/S146810992200010X>
- İbn Tufeyl. (2021). *Hayy bin Yakzân* (O. Özatağ, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Izutsu, T. (2017). *Tao-culukta temel kavramlar: İbn 'Arabi ve Lao Tzû ve Chuang-Tzû'nun mukayesesi* (A. Y. Özemre, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Kautsky, J. H. (1969). Revolutionary and managerial elites in modernizing regimes. *Comparative Politics*, 1(4), 441–467.
- Kubo, T. (2019). Changing patterns of industrialization and emerging states in twentieth century China. K. Otsuka & K. Sugihara (Edler.), *Paths to the emerging state in Asia and Africa* içinde (ss. 141–167). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-13-3131-2_7
- Kulski, W. W. (1956). The twentieth congress of Soviet Communist Party. *The Russian Review*, 15(3), 149–164.
- Laozi. (2024). *Yol ve erdem* (G. Ünal, Çev.). Can Yayınları.
- Mao, Z. (1993). *Seçme eserler V*. Kaynak Yayınları.
- Mao, Z. (2000). *Seçme eserler VI*. Kaynak Yayınları.
- Mao, Z. (2008). *Pratik ve çelişki üzerine* (A. Kırmızıgül, Çev.). Epos Yayınları.
- Mevlânâ. (2017). *Fihî mâ-fih* (A. Gölpinarlı, Çev.). İnkılap Yayınevi.
- Pu, G. (2015). *Deng Xiaoping çağdaş Çin'in mimarı: Biyografisi ve görüşleri* (D. Kızılçec, Çev.). Canut Yayınevi.
- Rockmore, T. (2019). Hegel and Chinese Marxism. *Asian Studies*, 7(1), 55–73. <https://doi.org/10.4312/as.2019.7.1.55-73>
- Schram, S. R. (1986). Mao Tse-tung's thought to 1949. J. K. Fairbank & A. Feuerwerker (Edler.), *The Cambridge history of China: Vol. 13. Republican China, 1912-1949, Part 2* içinde (ss. 789–870). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521243384.015>
- Shen, Z. (Ed.). (2020). *A short history of Sino-Soviet relations, 1917-1991*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-8641-1>
- Short, P. (2007). *Mao Zedung: Bir yaşam* (Y. Alagon, Çev.). İthaki Yayınları.
- Snow, E. (2015). *Çin üzerinde kırmızı yıldız* (E. Esmer, Çev.). Yordam Kitap.
- Stalin, J. (1989). *Diyalektik ve tarihsel materyalizm* (Z. Seyhan, Çev.). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Thompson, E. P. (2015). *İngiliz işçi sınıfının oluşumu* (U. Kocabaşoğlu, Çev.). Birikim Kitapları.
- Tian, C. (2002). Tongbian in the Chinese reading of dialectical materialism. *Philosophy East and West*, 52(1), 126–144. <https://doi.org/10.1353/pew.2002.0007>
- Tian, C. (2019). Mao Zedong, Sinicization of Marxism, and traditional Chinese thought culture. *Asian Studies*, 7(1), 13–36. <https://doi.org/10.4312/as.2019.7.1.13-36>
- Walder, A. G. (1977). Marxism, Maoism, and social change. *Modern China*, 3(1), 101–118. <https://doi.org/10.1177/009770047700300104>
- Wang, H. (2015). *Çin'in yirminci yüzyılı: Devrim, geri çekilme ve eşitliğe giden yol* (Ü. Şenesen, Çev.). Yordam Kitap.
- Xi, J. (2023, August 2). *Full text of the report to the 20th National Congress of the Communist Party of China*. International Department of the Central Committee of the CPC. https://www.idcpc.org.cn/english2023/tjzl/cpcjj/20th-PartyCongrressReport/202308/t20230802_161671.html
- Yang, F. (2016). *Mao'nun ideolojisi: Mao ve düşünceleri üzerine Batılı ve Çinli düşünürlerin araştırmaları (1920-2007)*. Canut Yayınları.
- Zhuangzi. (2024). *Zhuangzi metinleri* (G. Chen, Der.; G. Fi-dan, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çin'in Küresel Altyapı Stratejisi

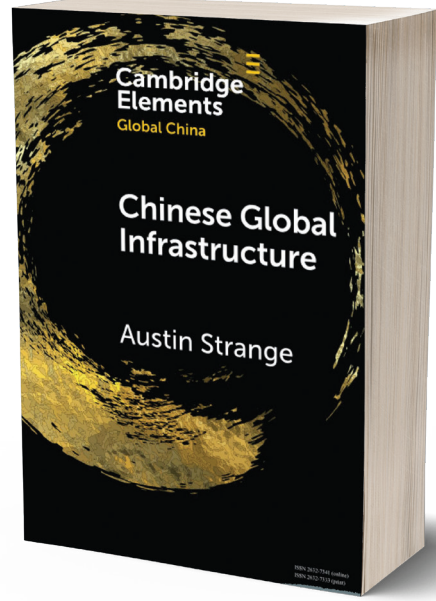
Strange, A. M. (2024). *Chinese Global Infrastructure. (Elements in Global China)*. Cambridge University Press.

SANOOP SAJAN KOSHY*

Doktora Öğrencisi

Hindistan Teknoloji Enstitüsü Madras, Hindistan

KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ (KYG) LİTERATÜRÜNÜN süregelen zayıflıklarından biri, Çin'in deniz-sırı altyapı hedeflerini bütünüyle 21. Yüzyıla ait bir olgu olarak ele alma eğilimidir. Mevcut çalışmaların büyük bölümü başlangıç noktasını KYG'nin 2013'te resmen başlatılmasına koymakta ve bu nedenle girişimi, çok daha eski köklere sahip dış politika alışkanlıklarının bir ifadesi yerine yeni bir olgu olarak yanlış değerlendirmektedir. Austin Strange'in *Chinese Global Infrastructure* adlı kitabı bu boşluğu doğrudan ele almaktadır. KYG'yi Mao dönemine

kadar uzanan tarihsel bir bağlama yerleştiren Strange, Çin'in bugün yurt dışında ne yaptığını anlamının, altmış yıl önce yurt dışında neler yaptığını ciddi biçimde ele almayı gerektirdiğini savunmaktadır. Kitap, Çin'in devlet yönetimi pratiğine ilişkin son yıllarda yayımlanan, ampirik temeli en güçlü çalışmalardan biridir ve analistlere ve akademisyenlere, bir taraftaki "borç tuzağı" anlatıları ile diğer taraftaki Çin öncülüğündeki kalkınmaya yönelik coşku arasında kutuplaşmış tartışmadan bir çıkış yolu sunmaktadır.

*Sanoop Sajjan Koshy, Hindistan Teknoloji Enstitüsü Madras'ta Uluslararası İlişkiler alanında doktora adayıdır. Doktora araştırması, Çin'in çevre diplomasisine ve Güney Asya'daki Kuşak ve Yol Girişimi'ne (KYG) odaklanmaktadır. Çin Hükümeti Bursu'nu (2024-2025) kazanmış ve Pekin Normal Üniversitesi'nde değişim araştırmacısı olarak bulunmuştur. Daha önce Tsinghua Üniversitesi Kuşak ve Yol Girişimi Öğrenci Derneği'nin (SABRI) Proje ve Araştırma Bölümünün ana kadrosunda görev yapmıştır.

e-posta: sanoopsajan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9000-4456

Strange, çözümlemesini iki veri setine dayandırmaktadır: AidData'nın Çin'in 21. yüzyıldaki faaliyetlerini kapsayan kayıtları ve kendisinin derlediği, 1949-1999 yılları arasındaki yaklaşık 4.000 projeyi kataloglayan özgün bir veri seti. Mao döneminde Çin, ticari değil ideolojik gerekçelerle yardım sağlayan ve Afrika ile Asya'daki yeni bağımsız devletlerle dayanışmayı geliştiren net bir yardım sağlayıcısı olarak hareket etmiştir. Ancak 1980'ler ve 1990'larda Çin, kendi modernleşmesini desteklemek için Japon kredilerinden ve Dünya Bankası finansmanından yararlanan net bir alıcı konumuna geçmiştir. 2000'li yılların ortalarına gelindiğinde Çin İhracat-İthalat Bankası ve Çin Kalkınma Bankası gibi politika bankaları, KYG'nin kurumsal zeminini hazırlayan biçimlerde siyasi yönlendirmeyi piyasa mantığıyla harmanlayarak sermayeyi yeniden dışarıya yönlendirmeye başlamıştır. Kitabın boylamsal tasarımı ona ikna gücü kazandırmaktadır; zira Strange tarihsel süreklilik hakkında spekülasyon yapmak yerine onu ölçmektedir.

BM'nin 1971 tarihli 2758 sayılı Kararı bağlamında sunduğu kanıtlar öğreticidir. Altyapı projeleri almış devletler, Çin'in tutumunu desteklemeye ölçülebilir biçimde daha yatkın olmuş; tek tek projeler de bu hizalanmanın maddi dayanakları olarak işlev görmüştür.

Kitap, Çin'in denizaşırı yatırımlarını ya kalkınma yardımı ya da borç tuzağı diplomasisi

olarak çerçeveleyen yaygın ikiliğin ötesine geçmekte ve bunun yerine proje görünürlüğü ile ulusal önem düzeyine dayalı bir tipoloji sunmaktadır. Bir tarafta, ulaşım, enerji ve sanayi alanlarında ticari saiklerle yürütülen ve mali açıdan büyük ölçekli olan, 21. yüzyılda ortalama yaklaşık 371 milyon ABD doları tutarındaki büyük ekonomik projeler yer almaktadır. Diğer tarafta ise Strange'in "prestij altyapısı" adını verdiği; stadyumlar, hükümet binaları ve konferans merkezleri gibi, ekonomik ağırlıktan çok ulusal sembolizm taşıyan ve ortalama yaklaşık 29 milyon ABD doları tutarındaki daha küçük projeler bulunmaktadır. Bunlar öncelikle daha küçük devletlere tahsis edilmekte ve siyasi hizalanmanın görünür simgeleri olarak işlev görmektedir: Ev sahibi hükümetlere modernliğin görünür bir temsilini sunarken Pekin'e de Strange'in "ulusal sembolik sermaye" olarak tanımladığı şeyi sağlamaktadır. Bu ayrım, salt betimleyici olmanın ötesindedir.

Strange daha sonra, Çin altyapı projelerinden yararlanmanın tarihsel olarak diplomatik davranışlara nasıl yansıdığını incelemekte; bu projeleri alan devletlerin ihtilafı uluslararası meselelerde Pekin'i desteklemeye daha yatkın olup olmadığını sormaktadır. BM'nin 1971 tarihli 2758 sayılı Kararı bağlamında sunduğu kanıtlar öğreticidir. Altyapı projeleri almış devletler, Çin'in tutumunu desteklemeye ölçülebilir biçimde daha yatkın olmuş; tek tek projeler de bu hizalanmanın maddi dayanakları olarak işlev görmüştür. 1967'de üzerinde anlaşmaya varılan Arnavutluk'taki Vau i Dejës Hidroelektrik Santrali bunun örneklerinden biridir. Nispeten mütevazı olan bu yatırım, Çin dış politikasının şekillendiği bir dönemde çok büyük siyasi ağırlık taşımıştır. Strange burada nedensellik mantığını abartmamaktadır.

İnşa edilmiş bir projeyi kalıcı siyasi nüfuza dönüştürmenin nadiren doğrudan işleyen bir süreç olduğunu ve liderlik değişimleri, iç kamuoyundaki dönüşümler ile projelerin performansı dâhil olmak üzere Pekin'in her zaman denetleyemediği koşullara bağlı bulunduğunu kabul etmektedir.

Bu tartışma, kitabın en açık savlarından birine, yani altyapının siyasi bir araç olarak sınırlarına sistematik biçimde odaklanmasına götürmektedir. Strange, Çin merkezi hükümetinin hedefleri ile sahadaki devlete ait işletmelerin (SOE'ler) davranışları arasında yapısal bir uyumsuzluk

saptamaktadır. Bu şirketler, Pekin'in stratejik hedefleriyle her zaman örtüşmeyen ticari teşviklere göre hareket etmektedir. Projeler maliyet aşımını, gecikmeler veya yolsuzluk iddiaları nedeniyle sorunlarla karşılaştığında, ev sahibi hükümetler münferit yüklenici yerine Çin devletini sorumlu tutma eğilimindedir. Strange bu durumu "yanlış isnat" (misattribution) olarak adlandırmaktadır. Bu, Çin'in altyapı diplomasisinde yeterince dikkate alınmayan ve planlama aşamasındaki hiçbir titiz proje seçiminin bütünüyle önleyemeyeceği bir kırılganlıktır.

Çin, sahip olduğu avantajları kullanarak Kuşak ve Yol Girişimi altyapısının geliştirilmesine devam ediyor (Çizim: Tang Tengfei/Global Times, 2023).

Kitap, henüz yanıtlayamadığı sorular konusunda da açıktır. 5G ağları, yapay zekâ destekli platformlar ve e-yönetişim sistemleri dâhil dijital altyapı çözümlmeye dâhil edilmekte, ancak fiziksel projeler kadar ayrıntılı ele alınmamaktadır. Mevcut veriler göz önünde bulundurulduğunda bu makul bir sınırlılıktır; bununla birlikte dijital bağlantısallık, fiziksel altyapıdan farklı nüfuz biçimleri üretebilir. Çevresel meseleler de benzer bir sorun ortaya çıkarmaktadır.

Strange, KYG'nin gerilemekte değil, değişen ekonomik ve siyasi baskılara yanıt olarak yeniden düzenlenmekte olduğu sonucuna varmaktadır. Giderek daha fazla ortak ülkede yaşanan borç sıkıntısının Çin'deki iç ekonomik baskılarla birleşmesi, Pekin'i daha küçük ve daha seçici yatırımlara yöneltmektedir. Amiral gemisi niteliğindeki mega projelere yönelik ilginin azaldığı ve bunun yerini Strange'in daha yüksek kalite ile daha düşük risk tercihi olarak nitelendirdiği yaklaşımın aldığı görülmektedir.

Strange, Çin'in altyapı projelerinin pek çok durumda ormansızlaşmayı ve diğer ekolojik tahribat biçimlerini hızlandırdığını belirtmek-

tedir. Bununla birlikte veri setleri, Xi Jinping'in 2021'de yurt dışındaki kömür santrallerinin finansmanını durdurma taahhüdü de dâhil olmak üzere son yıllarda açıklanan yeşil taahhütlerin uygulamada gerçek bir değişimi mi, yoksa yalnızca söylemdeki bir değişikliği mi yansıttığını bütünüyle değerlendirmeye henüz imkân vermemektedir.

Strange, KYG'nin gerilemekte değil, değişen ekonomik ve siyasi baskılara yanıt olarak yeniden düzenlenmekte olduğu sonucuna varmaktadır. Giderek daha fazla ortak ülkede yaşanan borç sıkıntısının Çin'deki iç ekonomik baskılarla birleşmesi, Pekin'i daha küçük ve daha seçici yatırımlara yöneltmektedir. Amiral gemisi niteliğindeki mega projelere yönelik ilginin azaldığı ve bunun yerini Strange'in daha yüksek kalite ile daha düşük risk tercihi olarak nitelendirdiği yaklaşımın aldığı görülmektedir. Bu değişimin kalıcı mı yoksa taktiksel mi olduğu henüz belli değildir; ancak kitabın sunduğu tarihsel çerçeve yararlı bir hatırlatma işlevi görmektedir: Görünür ve ulusal açıdan önem taşıyan altyapıyı bir dış politika aracı olarak kullanma yönündeki temel eğilim, 1960'lardaki devrimci dayanışma projelerinden günümüzde KYG'nin ticari bağlantısallık mantığına kadar Çin'in siyasi ekonomisinin birbirinden çok farklı evreleri boyunca varlığını sürdürmüştür. Kitap, mevcut literatürün büyük bölümünden daha sağlam bir ampirik temel ve daha açık bir analitik dil sunmakta; bu yönüyle KYG'nin kökenlerini, amacını ve gelecekteki seyrini anlamak için vazgeçilmez bir okuma niteliği taşımaktadır. 🌸

ATTILA İLHAN *

**Attilâ İlhan (1925–2005), Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin en özgün ve etkili şairlerinden; aynı zamanda romancı, gazeteci ve düşünce insanıdır. Şiirlerinde bireysel duyarlılıkları toplumsal gerçeklik, tarih ve siyasal mücadeleyle birleştirmiş; modern şiir anlayışını Türk şiirinin geleneksel kaynaklarıyla buluşturmuştur. Duvar, Sisler Bulvarı, Ben Sana Mecburum ve Kimi Sevsem Sensin başlıca şiir kitapları arasındadır. İlhan, edebiyatın yanı sıra Türkiye'nin siyasal ve kültürel sorunları üzerine yoğunlaşan yazılarıyla önemli bir aydın kimliği geliştirmiştir. Sosyalist düşünceyle ilişkisini Türkiye'nin bağımsızlığı ve ulusal egemenlik perspektifiyle birleştirerek Batı merkezli emperyalizme ve bağımlılık ilişkilerine eleştirel yaklaşmıştır. Hangi Sol, Hangi Batı, Hangi Atatürk ve Hangi Küreselleşme bu düşünsel çizginin öne çıkan eserleridir. 10 Ekim 2005'te İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.*

Yalnızlığı Denemek**

gecenin ortasında ne işin var
yıldızlara dokunma yanarsın
bak birazdan ay da batacak
karanlık bulaşmasın ellerine
tersin döner yolunu bulamazsın

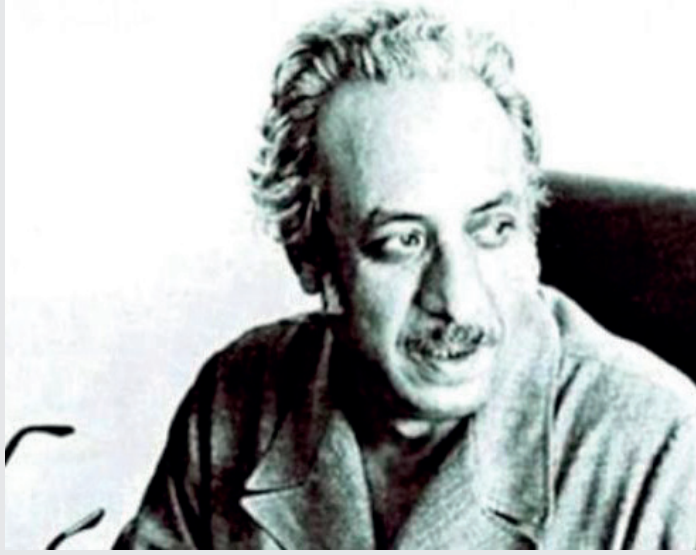
içi dışı uzay tozu yansımalar
sahi mi yalan mı anlayamazsın
bir rüya gemisi iskele sancak
dokunup geçiyor hayallerine
ağlayasın gelir ağlayamazsın

sevmek insanın yüreği kadar
küçükse büyüğünü taşıyamazsın
yalnızlığı da dene oldu olacak
nasıl yankılanır derinden derine
iyi midir kötü mü çıkaramazsın

insan insanı kendisi tamamlar
içinde başka dışında başkasın
eksikliğin fazlana elbet bulaşacak
öbürü sığacak bunun derisine
yoksa sabaha sağ çıkamazsın

SALAH ABDEL SABOUR*

*Salah Abdel Sabour (Arapça: *روبصلا دبع حالص*) (Mayıs 1931 – 14 Ağustos 1981) Mısırlı serbest vezin şairi, editör, oyun yazarı ve deneme yazarıydı. Erken yaşlarda edebiyata ilgi duydu ve 13 yaşında şiir yazmaya başladı. Salah, 1951 yılında Kahire Üniversitesi'nden Arap Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Rose al-Yüsuf Dergisi'nde gazeteci olarak çalışmaya başladı, ardından da al-Ahram'ın edebiyat editörü oldu. Daha sonra Kültür Bakanlığı'nda müsteşarlık görevini üstlendi. Oradan da Sinema ve Tiyatro dergisinin baş editörü oldu. 1977 ve 1978 yılları arasında Hindistan'daki Mısır büyükelçiliğinde basın danışmanı olarak görev yaptı ve ardından ölümüne kadar Genel Mısır Kitap Teşkilatı'nın başkanlığını yürüttü. 1956'da yayımlanan ilk şiir derlemesi an-Nas fî Biladi ("Ülkemdeki İnsanlar"), Mısır şiirinde serbest nazım hareketinin başlangıcını işaret etti.

Hüzün**

Dostum, ben hüzünlüyüm.
 Sabah güneşi doğdu, ama ben gülümseyemedim;
 onun ilk ışıkları yüzümü aydınlatamadı.
 Şehrin kalbini terk ettim, elime geçecek rızkı aramak için.
 Parasız pulsuz günlerimin ekmeğini, kanaat suyuna banıp yedim.
 Öğleden sonra döndüm, cebimde birkaç kuruş ile. Yolda çay içtim, yırtık ayakkabımı yamadım,
 dostumla zar oynadım; zar, benim elimle onun eli arasında
 ben diyeyim bir saat, iki saat - sen de on saat, yirmi saat - gidip geldi.
 Dostumun tekrarlayıp durduğu aptalca bir hikâyeye kahkaha atıp,
 küstah bir dilencinin gözyaşlarına bile güldüm.
 Ve akşam oldu. Alacakaranlık, odamın içine süzüldü. Ve çünkü hüzün akşam doğar; kör bir hüzündür o.
 Cehennemden cehenneme uzanan, uzun bir yol gibi bir hüzün.
 Suskun bir hüzün.
 Ama susmak, razı olmak değildir: bir dileğin ölmesine razı olmak değil,
 günlerin geçip gitmesine değil, kollarımızın güçten düşmesine değil,
 hayata değen, bir çürüme rüzgârına hiç değil.
 Öyle ki sonunda hayat da, içindeki her şey de tiksinilesi bir hâle gelir.
 Hüzün şehrin üzerine yayıldı; sessizliğin bağrında dolaşan bir hırsız gibi,
 tıslaması olmayan bir yılan gibi.
 Hüzün bütün kaleleri fethetti, bütün hazineleri yağmaladı
 ve başlarına zalimleri hükümdar dikti.
 Hüzün gözleri kör etti, alınlara çizgiler çekti, başlarına zalimleri hükümdar dikmek için.
 Ne uğursuz sözlerdi, bir gün bir dostumun söylediği...
 Sözünü süslemeye pek meraklıydı.
 Yürüyorduk; elim onun elindeydi ve hüzün yolun üzerine boylu boyunca serilmişti.
 Arkadaşım dedi ki:
 “Dostum!...Biz neyiz ki?
 Zehirli bir rüzgârın düşüncesizce savurduğu bir ürperti, ya da budalaca bir ölüm arzusu...
 Belki de ikimizin isimleri birlikte, uğursuz bir yıldızın altında yazılmıştır, dostum.”
 İrkilip geri çekildim. O gülümsedi.
 Üzerine hafif bir uyuşukluk çökmüş gibiydi. Gözlerinin, eski bir kandil gibi parladığını gördüm.
 Ve devam etti:
 “Yaşayacağız hüzne rağmen. Onu yeneceğiz. Ve sabah olduğunda,
 ak sevinçlerimizi koyacağız önümüze - sabahı olanların sevinçlerini.”
 Bana baktı... Ama onun söyledikleri hüzünlü birinin inanabileceği bir müjde değildi.
 Dostum! Sözlerini süsle, istersen. Her şey tadını yitirdi.
 Bense, derin düşüşün, nerede sona erdiğini öğrendim.
 Hüzün,
 yolun üzerine boylu boyunca serilmişti...

PHILIPPE HALSMAN*

Dalí Atomicus (1948).

**Dijital öncesi fotoğrafçılık çağında, portreci Philippe Halsman gerçeküstü fotoğrafçılığın dehası olarak tarihe geçti. Ayrıca, bu çalışmada görüldüğü gibi, 20. Yüzyılın bir başka olağanüstü sanatçısı Salvador Dalí ile de çalıştı. Halsman gerçeküstücülüğün temel fikrini, yani yerçekiminin ortadan kaldırılmasını, ustaca gösterdi. Altı saat boyunca Dalí zıpladı, asistanlar bir kovadan su sıçrattı ve kedileri havaya fırlattı, Halsman'ın eşi ise sandalyeyi tuttu. Mükemmel kareyi elde etmek için tam 28 çekime ihtiyaç duyuldu.*

Kaynak: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Dal%C3%AD_Atomicus#/media/Файл:Dal%C3%AD_Atomicus_\(final_version\).jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/Dal%C3%AD_Atomicus#/media/Файл:Dal%C3%AD_Atomicus_(final_version).jpg)

PABLO PICASSO*

Saltimbanques Ailesi (1905).

*Picasso'nun Paris'teki ilk yıllarında yarattığı Saltimbanque Ailesi (Famille de saltimbanques), altı gezgin sirk sanatçısını, ıssız bir manzarada birlikte ama tuhaf bir şekilde birbirinden kopuk bir halde dururken tasvir eder. Gruptaki figürler, sanki hepsi kendi düşüncelerine dalmış gibi izole görünmektedir. Picasso'ya benzeyen soytarı, muhtemelen Picasso'nun 7 yaşında difteriden trajik bir şekilde ölen küçük kız kardeşi Conchita'ya doğru uzanırken gösterilmiştir. Küçük akrobat Picasso'nun arkadaşı şair Max Jacob'a benzerken, koyu kaşlı akrobatın André Salmon'ı, büyük soytarının ise Guillaume Apollinaire'i temsil ettiği ve resmin sağ tarafındaki izole kadının muhtemelen partneri Fernande Olivier olduğu düşünülmektedir. Picasso'nun 212,8 x 212,8 x 229,6 cm ölçülerindeki bu devasa tablosu, melankolik Mavi Dönem'den sonra daha sıcak renkler kullanmaya başladığı, bazen 'Sirk Dönemi' olarak da adlandırılan Pembe Dönem'in başyapıtı olarak kabul edilir. Bu eserin bir diğer dikkat çekici özelliği ise Picasso'nun 1904'ten 1905'in sonuna kadar yoğunlaştığı bir dizi çizim, resim, graviür ve heykelden oluşan Saltimbanque döngüsünün doruk noktası olmasıdır. Cirque Medrano'daki sirk sanatçıların yaşamalarını inceledikten sonra, Picasso ironik bir şekilde onları neşeli ve canlı yerine hareketsiz ve melankolik olarak resmetmeyi tercih etmiştir.

Kaynak: <https://www.pablopicasso.org/saltimbanques.jsp>

Y. ÇEREPANOV*

Kendi Uçak Gemisini Denize Sürüyor (1979).

*İran Devrimi sonrası Sovyetler Birliği'nin popüler mizah ve karikatür dergisi Krokodil'in 1979 yılı 4 no'lu sayısında yayımlanan karikatür. Anahtar deliğinin üzerinde "İran" yazıyor.

Kaynak: Krokodil, (4), 16. Dijital kopya <https://nzdr.ru/data/media/biblio/j/krokodil/1979/%D0%9A%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BB%2C%201979%20%2C%20E2%84%96%2004.pdf> adresinden alınmıştır. 979/%D0%9A%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BB%2C%201979%20%2C%20E2%84%96%2004.pdf

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Sonbahar 2026

Eylül-Ekim-Kasım

Cilt 7 Sayı 4

Batı Asya'da Yeni Dönem Hegemonyacılık Geriliyor, Bölgesel İrade Güçleniyor

"Batı Asya'da henüz tamamlanmış yeni bir düzen yoktur. ABD'nin askeri ve ekonomik gücü önemini koruyor ve bölge ülkeleri arasındaki çıkar farklılıkları da devam ediyor. Fakat eski düzen artık eskisi gibi işlemiyor. Dünya güç dengesindeki değişim, milli devletlerin emperyalist hegemonyacılığa karşı bağımsızlıklarını güçlendirmelerinin nesnel koşullarını yaratıyor. Batı Asya ülkeleri de kendi güvenliklerini ve geleceklerini belirleme yönünde daha güçlü bir irade ortaya koyuyor."

Genel Yayın Yönetmeni

FİKRET AKFIRAT